

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Τμήμα ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία

Η επίδραση του Κοινωνικού Κεφαλαίου στις στάσεις
και αντιλήψεις των νέων ηλικίας 18-29 ετών για τα
θέματα της Μετανάστευσης

Δημήτρης Σταφυλάς , ΑΜ:844

Επιβλέπων καθηγητής
Εμμανουήλ Προκοπάκης
Καθηγητής Εφαρμογών

Ηράκλειο, Ιούνιος 2013

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να καταδειχθούν τα οφέλη και να αναλυθεί ο ρόλος του Κοινωνικού Κεφαλαίου στη διαμόρφωση Στάσεων & Αντιλήψεων, νέων ατόμων σε θέματα μετανάστευσης, μέσα από την ακόλουθη υπόθεση εργασίας: *«όσο ισχυρότερο είναι το κοινωνικό κεφάλαιο που διαθέτει ο νέος, τόσο αυξάνονται οι θετικές στάσεις και αντιλήψεις του για τους μετανάστες».*

Η χώρα μας μέχρι και την δεκαετία του 70 ήταν χώρα κατεχοχίν αποστολής μεταναστών. Από την δεκαετία του 90 κυρίως και μετά αποτελεί χώρα υποδοχής μεταναστών, πολλές φορές μαζικά και χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία για την υποδοχή τους. Η ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών της Ε.Ε. όπως και η γεωγραφική θέση της χώρας μας που την καθιστά πύλη εισόδου πολιτών από τρίτες χώρες αλλά και από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης, δημιούργησαν μια κοινωνική πραγματικότητα, που η χώρα μας πρέπει να διαχειριστεί και να απαντήσει στο βασικό ερώτημα αν θα μπορέσει να γίνει μια ανοικτή πολυπολιτισμική κοινωνία. Μέσα από αυτή την κοινωνική αναγκαιότητα είναι ενδιαφέρον και χρήσιμο κανείς να μελετήσει, το ρόλο του κοινωνικού κεφαλαίου στους νέους ανθρώπους, ως παράγοντα διαμόρφωσης αντιλήψεων και στάσεων απέναντι στους μετανάστες.

Είναι γεγονός πως στην Ελλάδα δεν έχουν μελετηθεί σε βαθμό σημαντικό οι διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου και ο ρόλος του στα θέματα μετανάστευσης, γεγονός που το αποδεικνύει, η ελάχιστη ελληνική βιβλιογραφία.

Στην προσπάθεια αυτή στο 1^ο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας προσδιορίζεται με σαφήνεια ο όρος του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Αυτό αφορά το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον. Μπορεί έτσι να εννοηθεί ως πόρος που έχει τη πηγή του στη συλλογική δράση. Το

ενδιαφέρον λοιπόν της ακαδημαϊκής κοινότητας για το Κοινωνικό Κεφαλαίο έχει ενταθεί κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, περίοδο που συμπίπτει με την αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων και την ενίσχυση της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας.

Σε αυτά τα πλαίσια στο 2^ο κεφάλαιο, γίνεται μια παρουσίαση του όρου της μετανάστευσης, μια ιστορική αναδρομή στο φαινόμενο της μετανάστευσης στην χώρα μας και η διαπίστωση ότι η μετανάστευση στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, η ολοένα αυξανόμενη εισροή μεταναστών και λαθρομεταναστών έχει προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα ενάντια στους μετανάστες που ολοένα και πολλαπλασιάζονται από διάφορες ομάδες πληθυσμού, κυρίως χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, γεγονός που οδηγεί στην αύξηση των φαινομένων της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, των στερεότυπων και προκαταλήψεων απέναντι στους μετανάστες. Ο κύριος προβληματισμός που κατέχει σήμερα τις χώρες υποδοχής μεταναστών - μεταξύ αυτών και την Ελλάδα- επικεντρώνεται στο κατά πόσον οι κοινωνίες τους είναι «ώριμες» να δεχτούν το μεγάλο όγκο των μεταναστών και κυρίως κάτω από ποιες προϋποθέσεις και με ποιες ενέργειες είναι δυνατόν οι μετανάστες να ενταχθούν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, ώστε η συνύπαρξη με τους ντόπιους να είναι ομαλή. Ακολουθως τίθεται ο ρόλος της κουλτούρας και των πολιτιστικών αγαθών στη διαδικασία της ένταξης και της πολιτικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Όπως ακόμα και ο ρόλος που μπορεί να επιτελέσει η Τοπική αυτοδιοίκηση στην επίτευξη αυτού του στόχου και πως μια οργανωμένη κοινωνία των πολιτών μπορεί να συμβάλει ενεργά στη διαμόρφωση πολιτικών για την ένταξη των μεταναστών. Μια διαδικασία με βάθος χρόνου , που δεν μπορεί να αφήσει το σημερινό σχολείο ανεπηρέαστο αφού μια διαπολιτισμική εκπαίδευση που θα περικλείει όλους τους τομείς της σχολικής ζωής και που θα λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικοπολιτισμικές διαφορές καθώς και τη προώθηση της πολυγλωσσίας θα μπορέσει να επηρεάσει τη διάδραση μεταξύ μεταναστών και χώρας υποδοχής, αφ ενός αυξάνοντας τα επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου των ίδιων των μεταναστών, γεφυρώνοντας τις πολιτισμικές διαφορές τους με τον πληθυσμό της χώρας υποδοχής αυξάνοντας τα επίπεδα κοινωνικής και πολιτικής ένταξης και

αναγνώρισης δικαιωμάτων και αφετέρου οδηγώντας στην άμβλυνση των φαινομένων της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, των στερεότυπων και προκαταλήψεων απέναντι τους.

Η διερεύνηση της αρχικής υπόθεσης και ο καθορισμός του στόχου της έρευνας για τη σχέση του Κοινωνικού Κεφαλαίου με στάσεις και αντιλήψεις των νέων της τοπικής κοινωνίας του Ηρακλείου σε θέματα μετανάστευσης, αναπτύσσεται μεθοδολογικά στο 3^ο κεφάλαιο. Με τη χρήση σταθμισμένων ερωτηματολογίων σε δείγμα περίπου 500 νέων, ελέγχθηκε η ύπαρξη συσχετίσεων του Κοινωνικού Κεφαλαίου και των συνιστωσών του με στάσεις και αντιλήψεις περί μετανάστευσης.

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στο 4^ο Κεφάλαιο με αντίστοιχο έλεγχο των διατυπωμένων ερευνητικών υποθέσεων στην ολοκλήρωση του ερευνητικού στόχου. Η τεκμηρίωση τους ακολουθείται από τις ανάλογες τεχνικές αναλύσεων δεδομένων.

Τέλος, στο 5^ο κεφάλαιο δίνεται η γενική αποτίμηση της παρούσας έρευνας με την παράλληλη παράθεση αποτελεσμάτων άλλων σχετικών βιβλιογραφικών ερευνών, τονίζοντας φυσικά τα μεθοδολογικά μειονεκτήματα της αλλά και τις προοπτικές για μελλοντικές μελέτες, που θα τεκμηριώνουν ή θα συμπληρώνουν και θα ενισχύουν τα τρέχοντα ευρήματα.

*Για την πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας
θα ήθελα να ευχαριστήσω,
τον επιβλέπων καθηγητή κ.Εμμανουήλ Προκοπάκη,
όπως και όλους όσους εργάστηκαν
για την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων της παρούσας έρευνας.*

Πίνακας περιεχομένων

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο 1^ο: Ορισμοί και έννοιες

1.1	Έννοια , ορισμός, λειτουργία κοινωνικού κεφαλαίου	1
1.2	Τύποι κοινωνικού κεφαλαίου	6
1.3	Παράγοντες διαμόρφωσης κοινωνικού κεφαλαίου	8
1.3.1	Προσδιοριστικοί παράγοντες δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου	8
1.3.2	Κοινωνικά δίκτυα	10
1.4	Τρόποι μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου	14
1.5	Στάσεις & αντιλήψεις απέναντι στους μετανάστες	15
1.6	Το κοινωνικό κεφάλαιο ως παράγοντας διαμόρφωσης αντιλήψεων και στάσεων απέναντι στους μετανάστες	21

Κεφάλαιο 2^ο: Μετανάστευση

2.1	Ορισμός	24
2.2	Μετανάστες στην Ελλάδα	25
2.3	Ένταξη των μεταναστών	28
2.4	Κοινωνική και πολιτική ενσωμάτωση	31
2.5	Κουλτούρα/πολιτισμός, πολιτιστικά αγαθά και ένταξη των μεταναστών	33
2.6	Ένταξη μεταναστών και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης	35
2.7	Μεταναστευτική πολιτική	40
2.8	Παιδιά αλλοδαπών στο ελληνικό σχολείο	44
2.9	Ένταξη των παιδιών των μεταναστών στο ελληνικό σχολείο	45

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο 3^ο: Μεθοδολογία

3.1	Σκοπός & στόχοι της έρευνας	48
3.2	Πεδίο της έρευνας	49
3.3	Δείγμα & διάρκεια της έρευνας	49
3.4	Τρόπος συλλογής των δεδομένων – Ερευνητικό εργαλείο	49
3.5	Πιλοτική μελέτη – έλεγχος αξιοπιστίας & εγκυρότητας	50
3.6	Δεοντολογία της έρευνας	50
3.7	Στατιστική ανάλυση	51

Κεφάλαιο 4^ο: Αποτελέσματα

4.1	Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης	52
4.2	Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου SCQ-G	52
4.3	Ανάλυση & συσχετίσεις του ερωτηματολογίου SCQ-G	53

4.4	Στάσεις & αντιλήψεις για την μετανάστευση	54
4.5	Έλεγχος των ερευνητικών υποθέσεων και σχέση με τα αποτελέσματα	55

Κεφάλαιο 5^ο: Συμπεράσματα - Συζήτηση

5.1	Σύνοψη αποτελεσμάτων μελέτης	58
5.2	Σύγκριση με άλλες μελέτες	58
5.3	Προτάσεις	60

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Ελληνική	62
------------------------------------	-----------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Ξενόγλωσση	63
--------------------------------------	-----------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α' – ΠΙΝΑΚΕΣ	66
-------------------------------------	-----------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β' – ΣΧΗΜΑΤΑ	74
-------------------------------------	-----------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ' – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	75
--	-----------

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Ορισμοί και έννοιες

1.1 Έννοια, ορισμός, λειτουργία και τύποι κοινωνικού κεφαλαίου

Ο Bourdieu (1986) μελέτησε γενικά την έννοια του κεφαλαίου και διέκρινε τέσσερις διαφορετικές μορφές: το οικονομικό, το πολιτισμικό, το συμβολικό και το κοινωνικό. Όλες οι μορφές κεφαλαίου προκύπτουν από το οικονομικό κεφάλαιο μέσω μετασχηματιστικών διαδικασιών, που δεν είναι αυτοματοποιημένες, αλλά απαιτούν μακρόχρονη προσπάθεια προς αποκόμιση μακροπρόθεσμων ωφελειών. Τα οφέλη που προκύπτουν από κάποιο είδος κεφαλαίου αποτελούν κόστος για κάποιο άλλο είδος κεφαλαίου.

Πιο συγκεκριμένα, ο Bourdieu όρισε το κοινωνικό κεφάλαιο ως «το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με εν πολλοίς θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης» (1985, σελ.248). Με άλλα λόγια, το κοινωνικό κεφάλαιο αντιπροσωπεύει το άθροισμα των πλεονεκτημάτων που αποκομίζουν όσα άτομα ανήκουν σε κοινά δίκτυα ή σε ομάδες. Ο όγκος του κοινωνικού κεφαλαίου των φορέων εξαρτάται από το μέγεθος του δικτύου διασυνδέσεων που μπορεί να κινητοποιήσει επιτυχώς, καθώς και από τον όγκο του κεφαλαίου (οικονομικού, πολιτισμικού ή συμβολικού) που διαθέτει ο καθένας από εκείνους με τους οποίους συνδέεται. Σύμφωνα με τον Bourdieu, οι κοινωνικές διασυνδέσεις έχουν ευεργετικά αποτελέσματα σε θεμελιώδεις τομείς της ατομικής ζωής, δεδομένου ότι πολλαπλασιάζουν τις ευκαιρίες γνώσης και την πρόσβαση σε αυτήν μέσω της

συναναστροφής με άτομα διαφόρων ειδικοτήτων και της οικειοποίησης του πολιτισμικού τους κεφαλαίου. Παράλληλα, τα κοινωνικά δίκτυα αυξάνουν τις οικονομικές δυνατότητες και αυτός είναι ο κυριότερος λόγος για την ένταξή τους σε αυτά. Κατά τον Bourdieu, τα αποτελέσματα του κεφαλαίου απορρέουν από την άνιση κατανομή του. Το κοινωνικό κεφάλαιο το διαθέτουν συνήθως οι κοινωνικά ισχυροί και αυτό εντείνει τις πρακτικές ανισότητας και κοινωνικού αποκλεισμού. Ο Coleman (1988) θεώρησε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι έννοια σύμφυτη με την κοινωνική δομή, διευκολύνει την ατομική δράση και τη νοηματοδοτεί στο κοινωνικό πλαίσιο. Κατά τον ίδιο μελετητή, το κοινωνικό κεφάλαιο απαρτίζεται από επικαλυπτόμενα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία διαθέτουν κοινές αξίες, εμπιστοσύνη και κοινά κριτήρια αποφάσεων. Σε δίκτυα με υψηλό επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου επικρατεί η αρχή της αμοιβαιότητας που συμβάλλει στην ατομική ευημερία, δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες έχουν ευχερέστερη πρόσβαση στην πληροφορία ή άλλους πόρους, οι οποίοι αυξάνουν τις ευκαιρίες ατομικής ολοκλήρωσης. Ο Coleman διέκρινε τρεις παραμέτρους του κοινωνικού κεφαλαίου: της εμπιστοσύνης που οικοδομείται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και διασφαλίζει ότι οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα των μελών θα διεκπεραιωθούν ομαλά, της πληροφορίας που διοχετεύεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και των κανονιστικών ρυθμίσεων και κυρώσεων που επιβάλλονται στα μέλη των δικτύων, υπαγορεύοντάς τους συγκεκριμένες συμπεριφορές. Επιπλέον, διαχώρισε το κοινωνικό κεφάλαιο που διαμορφώνεται στα πλαίσια της οικογένειας από αυτό που σχηματίζεται σε επίπεδο κοινότητας. Η συμμετοχή στο τελευταίο έχει τις ρίζες της σε συγκεκριμένες δεξιότητες που επιτρέπουν τη δημόσια δράση και την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων, συνδέοντας κατ' αυτό τον τρόπο το άτομο με την ομάδα και διαμορφώνοντας την αυτοαντίληψή του. Σύμφωνα με τον ορισμό του Coleman για το κοινωνικό κεφάλαιο, οι δεξιότητες αυτές αποτελούν μία μορφή κεφαλαίου, με δική του αξία ως κοινωνικού πόρου.

Ο όρος κοινωνικό κεφάλαιο χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο ως έννοια αλληλένδετη με την κοινότητα, αλλά δεν περιορίζεται σε αυτήν, εφόσον περιλαμβάνει τόσο τα τυπικά, όσο και τα άτυπα δίκτυα και τις κοινές αξίες. Ο ορισμός στο κοινωνικό κεφάλαιο περιλαμβάνει όλες τις αξίες και δίκτυα που διευκολύνουν την ομαδική δράση βασίζεται σε αυτή του τη σχέση με την κοινωνία των πολιτών.

Οι συμβατικές μέθοδοι ανάλυσης των αιτιών της συμμετοχής ή όχι στα κοινά επικεντρώνονται συνήθως στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των μελών μιας ομάδας (φύλο, εκπαίδευση, κλπ.), παραγνωρίζοντας ορισμένες φορές τον κοινό συνδετικό κρίκο που ενοποιεί τους κοινωνικο-οικονομικούς αυτούς παράγο. Το κοινωνικό κεφάλαιο κατά τον Coleman (1988) περιγράφει όλους εκείνους τους μηχανισμούς και διαδικασίες συνεργασίας των πολιτών, που μετριάζουν τα διλήμματα της ομαδικής δράσης. Το κοινωνικό κεφάλαιο αυξάνει την αίσθηση αυτοαποτελεσματικότητας των πολιτών και αποτελεί το αναγκαίο υπόστρωμα της κοινωνικοποίησής τους.

Από κοινωνιολογικής απόψεως, οι διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελούν συγκριτικό πλεονέκτημα για την ατομική και ομαδική δράση, αλλά αυτό δεν μπορεί να αναχθεί σε κανόνα. Αν και μία ομάδα που χαρακτηρίζεται από υψηλή εμπιστοσύνη δύναται να κατορθώσει περισσότερα από ό,τι μία αντίστοιχη ομάδα που στερείται αυτού του χαρακτηριστικού, μια άλλη μορφή κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί να είναι ακατάλληλη ή επιβλαβής για ορισμένες δράσεις.

Κατά τον Putnam (2000), το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ίδιον των κοινωνικών μορφωμάτων και αναφέρεται στα κοινωνικά δίκτυα, στις κανονιστικές ρυθμίσεις και στην αμοιβαιότητα και εμπιστοσύνη που διευκολύνει τη δράση και τη συνεργασία για την κοινή ωφέλεια (Putnam, 2000). Ο Putnam πραγματεύεται επίσης τον τρόπο με τον οποίο οι εν λόγω κανονιστικές ρυθμίσεις και τα κοινωνικά δίκτυα εξελίσσονται, επισημαίνοντας ότι οι θετικές επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου αυξάνονται με τη χρήση τους και μειώνονται αντίστοιχα όταν παραμένουν σε αδράνεια. Οι κοινωνικές σχέσεις εξασθενούν, εάν δεν ανατροφοδοτούνται, και οι κανονιστικές ρυθμίσεις βασίζονται στη συχνή και ποιοτική επικοινωνία μεταξύ ατόμων και ομάδων.

Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου συσχετίζεται άμεσα με τη συμμετοχή στα κοινά. Όσο πιο ετερόκλητες είναι οι ομάδες στις οποίες συμμετέχει ένα άτομο, τόσο μεγαλύτερος είναι ο συγκερασμός απόψεων, στάσεων και συμπεριφορών και τόσο περισσότερο αναπτύσσεται η ευελιξία (Putnam, 1993).

Ο Putnam έγινε γνωστός κυρίως για τις απόψεις του σχετικά με την έκπτωση του κοινωνικού κεφαλαίου στην Αμερικανική κοινωνία. Συγκριτικά με τη δεκαετία του '50, παρατηρήθηκε στροφή του μέσου Αμερικανού προς τον ατομοκεντρισμό, γεγονός που επέδρασε σε πολλές παραμέτρους της αμερικανικής ζωής. Οι ορισμοί που έδωσε

ο Putnam, αν και ορθοί, δεν λαμβάνουν υπόψη την εξέλιξη της κοινωνικής πραγματικότητας και των ιστορικών συνθηκών που τη διαμορφώνουν. Ενδεχομένως, το κοινωνικό κεφάλαιο δεν μειώθηκε, αλλά διοχετεύτηκε σε άλλες μορφές συλλογικής δράσης.

Κάνοντας μία σύγκριση της θεωρίας του Bourdieu με αυτές των Coleman και Putnam, προκύπτει ότι ο Bourdieu είναι πιο ακριβής στην περιγραφή της κοινωνικής διάστασης του κεφαλαίου, ενώ οι υπόλοιποι ορισμοί είναι υπερβολικά γενικοί και περιλαμβάνουν κάθε είδους αλληλεπίδραση. Επίσης, ο Bourdieu δίνει έμφαση στην κοινωνική διαστρωμάτωση, στην κάστα, στην ιεραρχία και στην ανισότητα. Αντίθετα, ο Putnam αντιλαμβάνεται την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου μέσω οριζοντίων δικτύων. Έμφαση δίνεται στην πρόσβαση στα κοινωνικά δίκτυα, ενώ ο αποκλεισμός από αυτά αποτελεί την αρνητική διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου. Να τονιστεί ότι το κοινωνικό κεφάλαιο έχει έναν ιδιαίτερα συμβολικό χαρακτήρα, είναι ένα εν δυνάμει όφελος και όχι μόνο κάτι πραγματικό. Ο Bourdieu θεωρεί ως ωφέλιμη την μακρόχρονη επένδυση σε ανθεκτικά δίκτυα και όχι στις χαλαρές συνδέσεις, ενώ η προσέγγισή του έχει περισσότερο μακρο-κοινωνιολογικό παρά μικρο-κοινωνιολογικό χαρακτήρα.

Κοινός τόπος σε όλους τους ορισμούς του κοινωνικού κεφαλαίου (Loury, 1992; Bourdieu & Wacquant, 1992) είναι ότι εμφανίζεται ως δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας και δεν εξαρτάται από την ατομική δράση, σε αντίθεση με τις έννοιες των κοινωνικών δικτύων και της κοινωνικής υποστήριξης, που αναφέρονται και σε πράξεις ατόμων. Τα αποτελέσματά του ενισχύουν την κοινωνική συνοχή (αλλά και έλεγχο), τη μεταβίβαση των αξιακών συστημάτων και την κοινωνική ενσωμάτωση πέρα από το οικογενειακό πλαίσιο.

Η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως μία έννοια που περιλαμβάνει όλο το πλέγμα σχέσεων, θεσμών και κανόνων που διαμορφώνουν την ποιότητα όλων των κοινωνικών αλληλοσυσχετίσεων. Ο ορισμός της επικεντρώνεται στη διάχυση των ωφελειών που απορρέουν από το κοινωνικό κεφάλαιο.

Ο Ο.Ο.Σ.Α. (OECD, 2001) αναφέρεται στα δίκτυα, τις κοινές πεποιθήσεις και την αλληλοκατανόηση που διέπουν τη συνεργασία ανάμεσα σε ομάδες ή στα υποσυστήματα μιας κοινής ομάδας.

Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι κοινό χαρακτηριστικό κοινωνικών μορφωμάτων και θεσμών και εμπεριέχει έννοιες, όπως η αμοιβαιότητα, η συμμετοχικότητα, η εμπιστοσύνη. Στοχεύει δε στο γενικό καλό και στην προαγωγή της κοινωνίας. Επίσης αναφέρεται το κοινωνικό κεφάλαιο ως χαρακτηριστικό της κοινότητας, που διευκολύνει τη λειτουργία της.

Οι κανονιστικές ρυθμίσεις και τα δίκτυα έχουν κεντρικό ρόλο σε κάθε κοινωνική συνδιαλλαγή. Θεώρησε ότι βασίζονται σε ρουτίνες αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων, οι οποίες με την επανάληψη αποκτούν σταθερότερη κοινωνική υφή, μετατρέπονται σε κανόνες, ελαττώνουν την ανάγκη διαρκούς διαπραγμάτευσης και καθορίζουν το πλαίσιο της κοινωνικής ζωής. Μόλις σταθεροποιηθούν, διευκολύνουν τις διατομικές και δι-ομαδικές συναλλαγές με πολλά αντισταθμιστικά οφέλη για τα μέλη της κοινότητας, όπως αυξημένο πολιτισμικό κεφάλαιο, πρόσβαση σε πληροφορίες κλπ. Παρά τα εμφανή οφέλη, η σοβαρότητα των κοινωνικών δικτύων μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα κοινωνικού εξοστρακισμού και απομόνωσης. Σε κάθε περίπτωση, τα κοινωνικά δίκτυα και το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελούν συνδεδεμένο κρίκο ανάμεσα στο τοπικό και το γενικό, την άτυπη διακυβέρνηση και την κρατική εξουσία.

Η δύναμη του κοινωνικού κεφαλαίου συσχετίζεται με το μέγεθος των ωφελειών που θα προκύψουν από αυτά και το βαθμό κινδύνου που προτίθεται να αναλάβει το άτομο ή η ομάδα. Σημαντικός παράγοντας στις κοινωνικές συνδιαλλαγές είναι η εμπιστοσύνη, δεδομένου του άτυπου – τις περισσότερες φορές – χαρακτήρα τους και της πιθανότητας τα μέλη μιας ομάδας να μην είναι συνεπή στις υποχρεώσεις τους. Η δύναμη των κοινωνικών δικτύων εξασφαλίζει την υπακοή των μελών για το φόβο κυρώσεων ή περιθωριοποίησης (Putnam, 1993). Αντίθετα, ο φόβος της απόρριψης δεν αρκεί για να στηρίξει τη συμφωνία των μελών μιας ομάδας. Είναι η εσωτερίκευση των αξιών της ομάδας που εξασφαλίζει τη συνοχή της.

Το κοινωνικό κεφάλαιο περικλείει θεωρητικές και πρακτικές δυσκολίες στον προσδιορισμό του, επειδή δεν αποτελεί συμπαγή και ευρύτερα αποδεκτή έννοια σε επιστημολογικό και πρακτικό επίπεδο. Ο Bourdieu προσέδωσε σε αυτό μαρξιστική διάσταση θεωρώντας το ταξικό χαρακτηριστικό, ο Coleman εστίασε στον ατομικό παράγοντα, ενώ ο Putnam εισήγαγε την σκοπιά της οικονομίας στην διαπραγμάτευσή του. Ο όρος αναφέρεται στο συναισθηματικό απόθεμα που είναι υπεύθυνο για την

υπαγωγή του ατόμου στα διάφορα κοινωνικά μορφώματα. Κοινά σημεία όλων των ορισμών, που έχουν κατά καιρούς δοθεί είναι: Η εμπιστοσύνη, προϋπόθεση απαραίτητη για την κοινωνική συνδιαλλαγή. Οι κανονιστικές ρυθμίσεις και ο αξιακός χαρακτήρας του κοινωνικού κεφαλαίου. Η σχέση του με τα κοινωνικά δίκτυα .

Ο Collier (1998) τόνισε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο περιλαμβάνει όλους τους μη οικονομικούς όρους και διαδικασίες, οι οποίοι επηρεάζουν την οικονομική πρόοδο. Ο Coleman (1988) υποστηρίζει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο δεν αποτελεί μία ενιαία έννοια, αλλά ένα άθροισμα κοινών στοιχείων, τα οποία αποτελούν πλευρές των κοινωνικών δομών και παράλληλα διευκολύνουν ορισμένες ατομικές ή συλλογικές δράσεις. Προχωρά μάλιστα στη διάκριση φυσικού, ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου. Το πρώτο αναφέρεται στον υλικό κόσμο, το δεύτερο στις δεξιότητες και γνώσεις των ατόμων και το τρίτο στις διαπροσωπικές σχέσεις. Ο Mahieu (1998) ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως προσδοκία αποκόμισης κερδών που προκύπτουν από τις κοινωνικές συνθήκες που επηρεάζουν την παραγωγή.

Άλλος ορισμός δίνει έμφαση στη γνωστική διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου και υπό την έννοια αυτή εισάγει τη γνώση των κανόνων που αναγκαστικά περιέχεται σε αυτό. Το κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ως το σύνολο των στοιχείων της κοινωνικής δομής που επηρεάζουν τις σχέσεις των ατόμων και τα οποία καθορίζουν το βαθμό χρησιμότητας ή ανταποδοτικότητας της παραγωγής.

Μία παράμετρος του κοινωνικού κεφαλαίου είναι η «συνδεσιμότητα», που αναφέρεται στους δεσμούς του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου με ευρύτερες κρατικές, γεωγραφικές οικονομικές και πολιτικές δομές (κάθετη συνδεσιμότητα) και στην ενοποίηση του εκάστοτε περιφερειακού δυναμικού και υποσυστημάτων (οριζόντια συνδεσιμότητα) για την απρόσκοπτη διαχείριση των πόρων. Σε ατομικό επίπεδο η επέκταση αυτή των προσωπικών δικτύων ενισχύεται από την αλληλεπίδραση μέσω της εργασίας του σχολείου και της εργασίας, ενώ σε επίπεδο κοινότητας τονώνεται μέσω πολιτικών και πολιτισμικών δραστηριοτήτων (Coleman, 1988).

1.2 Τύποι Κοινωνικού Κεφαλαίου.

Υπάρχουν τρεις τύποι κοινωνικού κεφαλαίου:

1) Το «**Ισχυρό / Αποκλειστικό**» κοινωνικό κεφάλαιο (**Bonding Social Capital**): Χαρακτηρίζεται από στενές, αμοιβαίες και αποκλειστικές σχέσεις και ισχυρούς δεσμούς σεβασμού, εμπιστοσύνης και φιλίας, που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας και ανάμεσα σε φίλους. Ο συγκεκριμένος τύπος κοινωνικού κεφαλαίου θεωρείται αναγκαίος για την επιβίωση στην κοινωνία. Οι αποκαλούμενες **‘κοινωνίες των πολιτών’** διαθέτουν ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο. Ορίζονται ως *«οι κοινωνίες που δίνουν αξία και προτεραιότητα στην ισότητα, στη δικαιοσύνη, στην αλληλεγγύη, στη συμμετοχή των πολιτών, στη συνεργασία, στο ήθος και στην ακεραιότητα, αλλά και στις οποίες οι κοινωνικοί και πολιτικοί ιστοί είναι οργανωμένοι κυρίως οριζόντια, και όχι κάθετα/ιεραρχικά»*.

2) Το «**Έμμεσο / Γεφυροποιό**» κοινωνικό κεφάλαιο (**Bridging Social Capital**): Σε αντιδιαστολή με το «αποκλειστικό» κοινωνικό κεφάλαιο, το «γεφυροποιό» χαρακτηρίζεται από πιο χαλαρές σχέσεις εμπιστοσύνης που αναπτύσσονται μεταξύ συνεργατών του εργασιακού χώρου ή συνεργατών στα πλαίσια κοινωνικών ομάδων (π.χ. αθλητικά σωματεία). Το «έμμεσο» κοινωνικό κεφάλαιο θεωρείται πως διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη κοινωνική και οικονομική ανέλιξη των ατόμων.

3) Το «**Ιεραρχικό / Διασυνδεδετικό**» κοινωνικό κεφάλαιο (**Linking Social Capital**): Αναφέρεται στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ ατόμων ή κοινωνικών ομάδων που ανήκουν σε κάποιο ιεραρχικά δομημένο σύστημα από το οποίο απορρέει εξουσία. Παράδειγμα αποτελεί η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ενός πολίτη που αναζητεί εργασία μέσω του τοπικού γραφείου του ΟΑΕΔ και του υπαλλήλου που χειρίζεται την υπόθεση (Ρεντούμης και συν. 2004). Η παραπάνω διάκριση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι σημαντική διότι παίρνει την κατάλληλη μορφή ανάλογα με τις συνθήκες στις οποίες αναπτύσσεται. Με το κατάλληλο μείγμα και των τριών προαναφερόμενων μορφών κοινωνικού κεφαλαίου, είναι δυνατόν να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων, η οποία με τη σειρά της θα συμβάλλει αποφασιστικά στην γενικότερη ανάπτυξη-κοινωνική, πολιτιστική, επιστημονική, επαγγελματική, πολιτική και οικονομική στην Ελλάδα. Στην σημερινή εποχή υπάρχουν πλέον ισχυρές ενδείξεις που συνδέουν την ανάπτυξη του Κοινωνικού κεφαλαίου σε οποιοδήποτε επίπεδο της κοινωνίας με τη πρόοδο και ευημερία της» (wvAv.kmitsotakis.gr).

1.3 Παράγοντες διαμόρφωσης κοινωνικού κεφαλαίου

1.3.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου

Παρόλο που το κοινωνικό κεφάλαιο διαθέτει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τις άλλες μορφές κεφαλαίου, είναι ριζικά διαφορετικό από μια τουλάχιστον άποψη, κατά το ότι η δημιουργία του προϋποθέτει αλληλοεπίδραση μεταξύ δύο τουλάχιστον ατόμων και συνήθως μεταξύ μιας μεγάλης ομάδας ανθρώπων. Η σχετική βιβλιογραφία (Putnam, Massey, Cox κ.α.) έχει καταδείξει ότι πρόκειται για μια περίπλοκη διαδικασία που επηρεάζεται από ιστορικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, καθώς και από το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Η ύπαρξη ή μη κοινωνικού κεφαλαίου, όπως θα δούμε, επηρεάζει σοβαρά την απόφαση για μετανάστευση, τον τόπο εγκατάστασης και την κοινωνική ένταξη στη χώρα υποδοχής.

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο αυξάνει, όταν οι άνθρωποι συνεργάζονται σε εθελοντικές οργανώσεις και όταν επικοινωνούν μεταξύ τους. Η Eva Cox (1995), υποστηρίζει ότι η συσσώρευση κοινωνικού κεφαλαίου διευκολύνει ακόμη και την επίλυση των διαφορών και τον συγκερασμό διαφορετικών συμφερόντων και απόψεων.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι η συσσώρευση κοινωνικού κεφαλαίου επιτυγχάνεται με:

- **Εθελοντική συμμετοχή σε δίκτυα**, ατόμων ή ομάδων, στη βάση της ισότητας των μελών. Το κοινωνικό κεφάλαιο αφορά οριζόντιες σχέσεις (μεταξύ των μελών της κοινότητας και της οικογένειας) αλλά και κάθετες μεταξύ των κοινοτήτων και των διαφόρων θεσμών και φορέων (και κυβερνητικών) (Grand, 2001). Είναι περίπου αυτονόητο το πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα δίκτυα στη διεθνή μετανάστευση. Έχει άλλωστε αναπτυχθεί και σχετική θεωρία, γνωστή ως «Θεωρία των Δικτύων».

Αμοιβαιότητα: Τα άτομα παρέχουν υπηρεσίες στους άλλους ή ενεργούν προς όφελος άλλων με προσωπικό κόστος, προσδοκώντας, γενικώς και αορίστως, ότι θα υπάρξει ανταπόδοση σε κάποιο απροσδιόριστο χρόνο στο μέλλον, όταν οι ίδιοι θα το χρειάζονται. Δημιουργείται, δηλαδή, ένας συνδυασμός βραχυπρόθεσμου αλτρουισμού και μακροπρόθεσμου συμφέροντος.

Εμπιστοσύνη: Η εμπιστοσύνη επιτρέπει την ανάληψη ρίσκου, όταν υπάρχει η

πεποίθηση ότι οι άλλοι θα αντιδράσουν θετικά και υποστηρικτικά ή τουλάχιστον δεν θα υπονομεύσουν την πρωτοβουλία. Ο Fukuyama (1995, σ. 26) προσδιόρισε την εμπιστοσύνη ως εξής: «*Εμπιστοσύνη είναι η προσδοκία που γεννάται στο πλαίσιο μιάς οργάνωσης για κανονική, έντιμη και συντροφική συμπεριφορά, από τα άλλα μέλη της οργάνωσης, στη βάση κοινών κανόνων.*» Στο επίπεδο του κράτους συνεπώς, όσο μεγαλύτερη κοινωνική συναίνεση υπάρχει (δηλαδή μεγαλύτερη εμπιστοσύνη μεταξύ των κοινωνικών εταίρων), τόσο μεγαλύτερη η πρόοδος της χώρας.

Κανόνες (νόρμες): Συνήθως είναι άγραφοι αλλά κατανοητοί κοινωνικοί κανόνες και αρχές που παρέχουν το πλαίσιο για ανεπίσημο κοινωνικό έλεγχο, χωρίς την προσφυγή σε θεσμικές διαδικασίες επιβολής κυρώσεων. Πολλοί υποστηρίζουν, ότι, όπου υπάρχει ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο, εκεί η εγκληματικότητα είναι χαμηλή, καθώς και η ανάγκη για αστυνόμευση (Halpern, 2001).

Κοινότητα: Το συνδυασμένο αποτέλεσμα της εμπιστοσύνης, των δικτύων, των κανόνων και της αμοιβαιότητας δημιουργεί μια ισχυρή κοινότητα, ικανή να απομακρύνει τον κίνδυνο οποιουδήποτε επίδοξου ομορτουμιστή που θα επιχειρήσει να εκμεταλλευτεί το κοινωνικό κεφάλαιο της κοινότητας, χωρίς ο ίδιος να έχει προσφέρει (Cox, 1999). Η κοινότητα δεν είναι ιδιοκτησία κανενός, αλλά αξιοποιείται από όλους. Μόνο όπου υπάρχει ένα ισχυρό έθος εμπιστοσύνης, αμοιβαιότητας και αποτελεσματικών κοινωνικών κυρώσεων εναντίον των παραβατών και των «free riders», μπορεί να διατηρηθεί η κοινότητα στο διηνεκές προς όφελος όλων (Putnam, 1993).

Ανθρώπινο και Κοινωνικό Κεφάλαιο: Το ανθρώπινο κεφάλαιο αντιπροσωπεύει πολύτιμους πόρους, όπως είναι η γνώση και οι δεξιότητες που εκπορεύονται από την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την εμπειρία. Μερικά είδη ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως η ομαδική εργασία και η ικανότητα επικοινωνίας λειτουργούν υποστηρικτικά προς το κοινωνικό κεφάλαιο. Επομένως επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο συμβάλλουν στην ανάπτυξη και των δύο τύπων κεφαλαίου (OECD, 2001).

Κατά τα τελευταία χρόνια, η σταδιακή επίγνωση ότι ούτε το κράτος ούτε η αγορά μπορούν να λύσουν, κατ' αποκλειστικότητα, τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα έχει φέρει στο προσκήνιο την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, ως έναν «τρίτο δρόμο», που γεφυρώνει τη δημόσια με την ιδιωτική σφαίρα. Από τους Ευρωπαίους πολιτικούς πρώτος χρησιμοποίησε τον όρο, το 1995, ο Tony Blair.

Ωστόσο, δεν είναι βέβαιο ότι γίνεται κατανοητός από τους υπολοίπους, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιείται στη περίπτωση της διεθνούς μετανάστευσης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η νέα θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης (growth theory), σύμφωνα με τον Putnam, δείχνει πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το κοινωνικό κεφάλαιο, για τις «εξωτερικές του ανθρώπινου κεφαλαίου», από όσο τα συμβατικά νεοκλασικά μοντέλα. Ο Robert Lucas ο ιδρυτής της οικονομικής θεωρίας των «λογικών προσδοκιών» παραδέχεται ότι « η συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου είναι βασικά μια κοινωνική δραστηριότητα, που εμπλέκει ομάδες ανθρώπων κατά τρόπο χωρίς προηγούμενο στη συσσώρευση φυσικού κεφαλαίου» (Putnam, 1993).

1.3.2 Κοινωνικά δίκτυα

Συναφής προς τον όρο κοινωνικό κεφάλαιο είναι η έννοια των κοινωνικών δικτύων. Ως κοινωνικά δίκτυα μπορούν να οριστούν τα «πολυδιάστατα συστήματα επικοινωνίας και διαμόρφωσης της ανθρώπινης πρακτικής και της κοινωνικής ταυτότητας» (Χτούρης 2009). Το κοινωνικό δίκτυο ορίζεται ως το άθροισμα των προσωπικών επαφών μέσω των οποίων το άτομο διατηρεί την κοινωνική του ταυτότητα, λαμβάνει συναισθηματική υποστήριξη, υλική ενίσχυση και συμμετοχή στις υπηρεσίες, έχει πρόσβαση στις πληροφορίες και δημιουργεί νέες κοινωνικές επαφές. Τα κοινωνικά δίκτυα συνήθως αποτελούνται από τα μέλη της οικογένειας, τους φίλους και τους γνωστούς και περιλαμβάνουν τρεις κρίσιμες έννοιες: α) το μέγεθος ή το εύρος, το οποίο αναφέρεται στον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν στο δίκτυο, β) στη σύνθεση που αφορά το ποσοστό συμμετοχής στο δίκτυο μελών της ευρύτερης οικογένειας ή φίλων, γ) η συχνότητα που δηλώνει το πόσο συχνά τα μέλη ενός κοινωνικού δικτύου αλληλεπιδρούν (Χτούρης, 2009 : Χτούρης, Παπάνης, Ρόντος, 2004).

Τα κοινωνικά δίκτυα ορίζονται ως οι κοινωνικές σχέσεις που περιβάλλουν ένα άτομο, τα χαρακτηριστικά τους και ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τις εν λόγω σχέσεις. Τα κοινωνικά δίκτυα χαρακτηρίζονται από το μέγεθός τους, την πυκνότητα (συνδετικότητα μεταξύ των μελών), το δέσιμο, την ομοιογένεια, τη συχνότητα επαφής μεταξύ των μελών, τη διάρκεια και την αμοιβαιότητα (Berkman και Glass, 2000). Η συναισθηματική, ψυχολογική ή οικονομική στήριξη που μπορούν να αντλήσουν τα άτομα μέσω των κοινωνικών τους δικτύων είναι η κοινωνική

στήριξη. Η έλλειψη κοινωνικής στήριξης και ο αποκλεισμός από τα δίκτυα θεωρείται ότι μειώνει τις δυνατότητες των ατόμων να αντιμετωπίσουν το άγχος, να αποκτήσουν κοινωνική ταυτότητα, να λάβουν συναισθηματική στήριξη ή υλική βοήθεια και να αποκτήσουν πρόσβαση σε υπηρεσίες και πληροφορίες. Από την άλλη πλευρά, η ύπαρξη κοινωνικής στήριξης έχει συνδεθεί με παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής, όπως η ικανοποίηση από τη ζωή και η αίσθηση ευημερίας.

Κατά την ανασκόπηση των ερευνών που διεξήχθη από το εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, οι μελέτες για τα κοινωνικά δίκτυα έχουν χρησιμοποιήσει διάφορες μεταβλητές, οι οποίες κατηγοριοποιούνται ως εξής: Καταγραφή των ατόμων στα οποία θα μπορούσε κάποιος να απευθυνθεί σε περίπτωση που ανακύψει κάποιο πρόβλημα. Τα άτομα αυτά μπορούν να σταθούν αρωγοί σε τυχόν οικονομικά και επαγγελματικά θέματα. Το εύρος των κοινωνικών δικτύων διαφαίνεται επίσης από τον αριθμό των ατόμων τα οποία γνωρίζει ο ερωτώμενος που έχουν αντιμετωπίσει παρεμφερές οικονομικό ή οικογενειακό πρόβλημα. Οι έρευνες επικεντρώνονται στην επιτυχή ή ανεπιτυχή έκβαση των παρόμοιων αυτών προβλημάτων, αλλά παράλληλα συσχετίζουν τα κοινωνικά δίκτυα με την αυτονομία, την υπευθυνότητα, την οικονομική άνεση, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο κτλ.

Σύμφωνα με έρευνες, τα κοινωνικά δίκτυα παρέχουν συναισθηματική υποστήριξη, η οποία παίρνει τη μορφή κάλυψης απέναντι στα αρνητικά αποτελέσματα των αγχογόνων καταστάσεων. Παράλληλα, τα κοινωνικά δίκτυα βοηθούν στην εξεύρεση εργασίας, αλλά παράλληλα υποδεικνύουν στους εργοδότες τους κατάλληλους υποψήφιους. Ο συνηθέστερος τρόπος εξεύρεσης εργασίας σε αγγλοσαξονικές χώρες είναι μέσω γνωστών και φίλων, οι οποίοι μπορούν να παρέχουν τις καταλληλότερες συστάσεις για τους υποψήφιους εργαζομένους.

Οι αδύναμοι δεσμοί των κοινωνικών δικτύων εξασφαλίζουν περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης συγκριτικά με τους στενούς φίλου και συγγενείς, δεδομένου ότι παρέχουν μεγαλύτερη πληθώρα πληροφοριών και διαθέτουν μεγαλύτερη διασπορά και ποικιλία στις ευκαιρίες απασχόλησης.

Έχει παρατηρηθεί ότι η κοινωνική δικτύωση συσχετίζεται όχι μόνο με οικονομικούς και κοινωνικούς εξισορροπητικούς για την αγορά εργασίας παράγοντες, αλλά και με υψηλότερα ποσοστά εργασιακής ικανοποίησης, χαμηλότερα ποσοστά παραιτήσεων

και υψηλότερους μισθούς. Μάλιστα τα υψηλότερα ποσοστά εργασιακής ικανοποίησης σε δουλειές που επετεύχθησαν μέσω κοινωνικών δικτύων οφείλονται όχι στους υψηλότερους μισθούς αλλά στο ποιοτικότερο κοινωνικο- συναισθηματικό κλίμα που δημιουργείται σε μια επιχείρηση λόγω του γεγονότος ότι εργάζονται σε αυτό φίλοι.

Κρίσιμος παράγοντας για τα κοινωνικά δίκτυα είναι η σταθερότητα τους. Οι πιο πολλές κοινωνιολογικές θεωρίες λαμβάνουν τα κοινωνικά δίκτυα ως στατικά μορφώματα τα οποία αντιστέκονται στην αλλαγή, γεγονός που δεν επαληθεύεται από την πραγματικότητα. Αντιθέτως είναι η ευκαμψία των κοινωνικών δικτύων που εξασφαλίζει μεγαλύτερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας.

Πολλές φορές ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων όσον αφορά τα κοινωνικά, οικονομικά, επαγγελματικά και οικογενειακά προβλήματα των γυναικών είναι καθοριστικός, δεδομένου ότι παρέχει εναλλακτικές λύσεις σε θέματα όπως απασχόληση, οικονομική ανεξαρτησία μετά από διαζύγιο, φροντίδα παιδιών, διαχείριση άγχους, αυτοαπασχόληση και επαγγελματική συμβουλευτική. Οι εμπειρικές έρευνες επιβεβαιώνουν ότι όσο μεγαλύτερο είναι ένα δίκτυο και όσο συχνότερη η επαφή των μελών του τόσο πιο αποτελεσματική είναι η βοήθεια που προσφέρουν κυρίως στις εργαζόμενες γυναίκες. Όσον αφορά τη σύνθεση του δικτύου βρέθηκε ότι για υλική βοήθεια τα μέλη της οικογένειας είναι τα καταλληλότερα πρόσωπα προς τα οποία καταφεύγουν οι γυναίκες με προβλήματα ανεργίας, ενώ για συναισθηματική υποστήριξη περισσότερο αποτελεσματικά είναι τα δίκτυα των φίλων. Τα ευρήματα των περισσότερων εμπειρικών μελετών μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Τα κοινωνικά δίκτυα μεταφέρουν σημαντικές πληροφορίες τόσο στους εργαζόμενους όσο και στις επιχειρήσεις αυξάνοντας την παραγωγικότητα.

Η μακροπρόθεσμη απασχόληση είναι άμεση συνάρτηση του αριθμού των συνδέσμων του κοινωνικού κεφαλαίου, του ποσοστού αυτών των συνδέσμων που είναι ασθενείς και των ατομικών χαρακτηριστικών αυτών των εργαζομένων.

Η σχέση των κοινωνικών δικτύων με την απασχόληση είναι μη γραμμική. Τα στενά κοινωνικά δίκτυα μπορούν να έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα όσον αφορά την αποτελεσματικότητά τους για την εξεύρεση εργασίας, δεδομένου ότι έχουν επικαλυπτόμενες αντιλήψεις, στάσεις και πληροφορίες.

Σε μειονεκτικότερη θέση βρίσκονται οι υποψήφιοι εργαζόμενοι που δεν έχουν κοινωνικά δίκτυα. Σημαντική επίδραση στην εξεύρεση εργασίας παίζει το κοινωνικό κεφάλαιο μιας περιοχής εφόσον αλληλεπιδρά με τα κοινωνικά δίκτυα. Έρευνες στο εξωτερικό έχουν δείξει ότι απλή συμμετοχή σε συλλόγους και σωματεία, αυξάνουν σημαντικά τον αριθμό των συνδέσμων των κοινωνικών δικτύων και κατά συνέπεια τις πιθανότητες απασχόλησης.

Η μελέτη των κοινωνικών δικτύων στον Ελλαδικό χώρο έχει ιδιαίτερη σημασία επειδή έχει συνδεθεί με την επαγγελματική αποκατάσταση των νέων, τον κοινωνικό αποκλεισμό ειδικά σε οικογένειες με μικρά παιδιά (Home-Start International 2001) και έχει εξεταστεί ως διαμεσολαβητικός άτυπος θεσμός και προνομιακός μηχανισμός για την μετάβαση στην απασχόληση.

Σε όλες τις προαναφερθείσες έρευνες η συμβολή τους κρίνεται ως καθοριστική, ειδικά ως πηγή άντλησης πληροφοριών, δεδομένου ότι οι νέοι δεν έχουν διαμορφώσει μια σαφή στρατηγική σχετικά με την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Ειδικά τα οικογενειακά δίκτυα ενδυναμώνουν τα άτομα και τους συγγενικούς δεσμούς, την άσκηση ελέγχου στα γεγονότα της ζωής και έχουν ύψιστη σημασία ως προληπτική στρατηγική για οικογένειες που ζουν σε αγχογόνα περιβάλλοντα. Τα κοινωνικά δίκτυα συσχετίζονται με την καταναλωτική ισχύ και τους πόρους, το είδος της παραγωγής, την προσβασιμότητα των κρατικών υπηρεσιών, την κοινωνική δραστηριότητα και τις υποκειμενικές αντιλήψεις κοινωνικής ενσωμάτωσης. Το κοινωνικό κράτος, τα πολιτικά κόμματα, τα νέα κοινωνικοπολιτικά κινήματα, οι αντιλήψεις για αυτοδιαχείριση και η εντεινόμενη διαδικασία παγκοσμιοποίησης έχουν αποδυναμώσει το σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα, γεγονός που αναδεικνύει το κοινωνικό κεφάλαιο και τα δίκτυα σε μείζονος σημασίας αντισταθμιστικά μορφώματα, που στηρίζουν την κοινωνική συνοχή. Ειδικότερα, σύμφωνα με την έρευνα του Πανεπιστημίου Κρήτης και της ΑΔΕΔΥ, η ανεργία αποδίδεται στην έλλειψη κοινωνικών κεφαλαίων και δικτύων, στην ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού κεφαλαίου και κατάρτισης και αποτελεί δομικό στοιχείο της Ελληνικής οικονομίας. Η οικογένεια και το ευρύτερο συγγενικό δίκτυο, ενεργοποιείται για την εύρεση εργασίας σε συνδυασμό δίκτυα προσωπικών σχέσεων, δεδομένου ότι οι κρατικοί θεσμοί- διαμεσολαβητές (ΟΑΕΔ) καθώς και τα απρόσωπα δίκτυα πληροφορήσεις (αγγελίες εφημερίδων) δεν είναι αποτελεσματικά.

1.4 Τρόποι μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου

Δυνατότητες μέτρησης κοινωνικού κεφαλαίου

Υπάρχει σημαντική συζήτηση και αντιπαράθεση πάνω στη δυνατότητα μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου. Τα αποτελέσματα των μετρήσεων πάσχουν από προβλήματα που αφορούν το διαχωρισμό της μορφής, την πηγή και τις συνέπειες του (Adam and Roncevic 2003; Onyx & Bullen 2001; Sobels et al. 2001). Ένα παράδειγμα είναι η εμπιστοσύνη, η οποία συνήθως θεωρείται ως συστατικό στοιχείο του κοινωνικού κεφαλαίου. Μερικοί συγγραφείς εξισώνουν την εμπιστοσύνη με το κοινωνικό κεφάλαιο (Fukuyama 1997), ορισμένοι θεωρούν την εμπιστοσύνη ως πηγή του κοινωνικού κεφαλαίου (Putnam et al 1993), κάποιιοι το βλέπουν ως μια μορφή κοινωνικού κεφαλαίου (Coleman 1988), και μερικοί το βλέπουν ως ένα συλλογικό περιουσιακό στοιχείο που προκύπτει από το κοινωνικό κεφάλαιο και εκλαμβάνεται ως μια σχέση με το περιουσιακό στοιχείο (Lin 1999). Ο Collier (2002) προσδιόρισε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο να μετρηθεί άμεσα και ότι, για εμπειρικούς σκοπούς, η χρήση ενδιάμεσων δεικτών είναι απαραίτητη.

Το κοινωνικό κεφάλαιο έχει θεωρητικές κατασκευές που είναι εγγενώς αφηρημένες και απαιτούν υποκειμενική ερμηνεία στη μετάφρασή τους σε επιχειρησιακά μέτρα (Grootaert et al., 2002; Narayan & Cassidy 2001). Είναι δύσκολο να μετρηθεί το κοινωνικό κεφάλαιο άμεσα, αλλά μπορεί να συναχθεί από τις ισχυρές επιπτώσεις του. Η επιλογή των δεικτών για τη μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου καθοδηγείται από το πεδίο εφαρμογής της έννοιας και το εύρος της μονάδας παρατήρησης (Collier 2002). Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι τόσο πολύπλοκη έννοια ώστε δεν είναι πιθανό να αντιπροσωπεύεται από ένα μεμονωμένο μέτρο ή σχήμα. Οι πολλαπλές διαστάσεις του απαιτούν το σύνολο των δεικτών να είναι αποτελεσματικό (Cox και Caldwell 2000).

Η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου και η εκτίμηση της συνεισφοράς του είναι σίγουρα στα σπάργανα. Τα υφιστάμενα μέτρα του κοινωνικού κεφαλαίου υπόκεινται σε κριτική, καθόσον οι ερευνητές ορίζουν συχνά τους όρους διαφορετικά και επειδή είναι δύσκολο να εξαχθούν συγκεκριμένες, απτές αποδείξεις του κοινωνικού κεφαλαίου που προσφέρονται για ποσοτική ανάλυση. Ο Paxton (1999) προσδιόρισε το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου και των

μετρήσεών του. Η δημοτικότητα του όρου φαίνεται να έχει ενθαρρύνει τη χρήση των υπερβολικά συγκεντρωτικών, ετερογενώς δεικτών (Knack 2002).

Λόγω του αφηρημένου χαρακτήρα του κοινωνικού κεφαλαίου και των ποικίλων ορισμών, συχνά μετριέται χωρίς συνεκτικότητα μεταξύ των μελετών (Liu και Besser 2003). Η πράξη της μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί και πιθανότατα θα επηρεάσει το ύψος του κεφαλαίου που είναι υπό αξιολόγηση. Μια πράξη που προσθέτει περαιτέρω ερωτήματα για την καταλληλότητα του επιχειρεί κανείς να μετρήσει εμπειρικά το κοινωνικό κεφάλαιο (Poray, 2000). Ο Χρήστος Παρασκευόπουλος (Paraskevoroulos, 2001) υποστηρίζει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο συνιστά τη κρίσιμη ποιοτική μεταβλητή, που υποστηρίζει το έργο των περιφερειακών θεσμών των ανεπτυγμένων περιοχών της Ευρώπης.

Οι Grootaert και Van Bastalaer (2002α), από την άλλη πλευρά, υποστηρίζουν ευθέως ότι είναι δυνατόν να μετρηθεί το κοινωνικό κεφάλαιο και οι συνέπειές του. Στην ιδανική περίπτωση, τα μέτρα του κοινωνικού κεφαλαίου θα πρέπει να είναι προσεκτικά και συνδέονται με το εννοιολογικό πλαίσιο για τη συγκεκριμένη μελέτη. Δεν υπάρχουν καλύτεροι δείκτες, παρά ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που διέπουν την επιλογή των δεικτών, όπως:

- ιδιαιτερότητα- στόχευση της μεταβλητής που θα μετρηθεί,
- ευκολία της μέτρησης,
- πληρότητα - μέτρηση μια σειράς από κοινωνικά χαρακτηριστικά,
- η αξιοπιστία και η αυστηρότητα,
- ικανότητά της συνέχειας και της εφαρμογής σε τοπικά ή εθνικά πλαίσια.

Μια έκθεση της Επιτροπής Παραγωγικότητας (2003, σελ. 25) έκανε την ακόλουθη παρατήρηση σχετικά με τη μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου: Το κοινωνικό κεφάλαιο ως έννοια είναι σχετικά νέα, πολύπλευρη και ασαφής. «Σκληρά δεδομένα» σε αυτό δεν είναι άμεσα διαθέσιμα. Αναπόφευκτα, πολλές πρώτες μελέτες έπρεπε να βασίζονται σε πρόχειρες προσεγγίσεις του κοινωνικού κεφαλαίου και ήταν κάπως πειραματικές. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα πρέπει να ερμηνευθούν με προσοχή. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι «ενδεικτικά» και όχι οριστικά.

1.5 Στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στους μετανάστες

Οι στάσεις και οι αντιλήψεις προς τους μετανάστες διαφέρουν σημαντικά από χώρα σε χώρα. Οι στάσεις και οι αντιλήψεις αποτελούν την συμπεριφορά μας. Είναι το αποτέλεσμα μιας σύνθετης πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής διαδικασίας, μέσα από την συμμετοχή των ατόμων στην κοινωνική και οικονομική ζωή.

Έρευνες δείχνουν πως παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στις στάσεις και αντιλήψεις ως προς τους μετανάστες, ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το εισόδημα, τον τόπο κατοικίας και την πολιτική αυτοπεποίθηση. Έτσι παρατηρείται πως άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και κυρίως οι άνεργοι και οι αποθαρρημένοι από την αγορά εργασίας έχουν αρνητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στους μετανάστες. Η Gang και άλλοι (2002) συμπέραναν πως αντίθετα οι νέοι, με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο είναι πιο ανεκτικοί στις εθνικές μειονότητες. Η ακριβής ποσοτική διάσταση των μεταναστευτικών ροών είναι δύσκολο να απεικονισθεί από τα επίσημα στοιχεία, επειδή οι περισσότεροι από τους αλλοδαπούς που εισήλθαν στην Ελλάδα στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ήταν παράνομοι, με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2001, σήμερα διαμένουν στην Ελλάδα περίπου 11 εκατομμύρια άνθρωποι (10.964.020) από τους οποίους 797.091 είναι αλλοδαποί, νόμιμοι και παράνομοι μετανάστες. Σε αυτούς περιλαμβάνονται 47.000 πολίτες από άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, η ολοένα αυξανόμενη εισροή μεταναστών και λαθρομεταναστών έχει προκαλέσει στους περισσότερους Έλληνες αρνητικά συναισθήματα προς τους μετανάστες. Υποστηρίζεται πως όσο οι ξένοι επισκέπτονταν την Ελλάδα με την ιδιότητα του τουρίστα, προερχόμενοι στην συντριπτική τους πλειονότητα από τις ευημερούσες χώρες της Δύσης, αποτελούσαν αντικείμενο θαυμασμού. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που θεωρούσαν τους Ευρωπαίους ανώτερους και ήθελαν να τους μιμηθούν. Τελευταία όμως το αίσθημα ανωτερότητας σε σχέση με τους Ευρωπαίους, τείνει να αντικατασταθεί από αίσθημα ανωτερότητας προς τους μετανάστες (Πουλοπούλου, 2007). Μάλιστα οι μετανάστες θεωρούνται οι αποδιοπομπαίοι τράγοι, τα εύκολα θύματα, που ευθύνονται ή τουλάχιστον οι Έλληνες θέλουν να πιστεύουν πως ευθύνονται για την γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην χώρα. Οι μετανάστες χωρίς δυνατότητα υπεράσπισης αρκετές φορές «ενοχοποιούνται» για τις ευρύτερες εξελίξεις τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που πιστεύουν πως οι μετανάστες ευθύνονται για την

έξαρση κοινωνικών φαινομένων, όπως η βία, η εγκληματικότητα, η ανεργία, η φτώχεια κ.τ.λ. (Πουλοπούλου, 2007). Τα αρνητικά συναισθήματα ενάντια στους μετανάστες ολοένα και πολλαπλασιάζονται από διάφορες ομάδες πληθυσμού, κυρίως χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, όπως ειπώθηκε και παραπάνω. Ολοένα και περισσότερο παρατηρείται αύξηση των φαινομένων της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, των στερεότυπων και προκαταλήψεων απέναντι στους μετανάστες (Πουλοπούλου, 2007).

Με τον όρο στερεότυπα εννοούμε το συναίσθημα αποδοχής ή απόρριψης ενός ατόμου ή ομάδας .

Τα χαρακτηριστικά μιας στερεότυπης στάσης είναι:

1) Η αξιολογική διάσταση, (η εικόνα που έχω για τον άλλο, τον «ξένο») ανάλογα με την κατηγορία που αξιολογείται μπορεί να είναι θετική ή αρνητική. Αυτό οδηγεί σε ιεραρχική κατάταξη των άλλων. Η ιεραρχία μπορεί να αφορά μια ιδιότητα ή ένα σύνολο, οπότε αυτές είναι είτε μονοδιάστατες είτε πολυδιάστατες.

2) Η υπερβολή είναι η μη ρεαλιστική απόδοση των ιδιοτήτων που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζουν μια ομάδα και κατά επέκταση κάθε μέλος της. Τρία είδη υπερβολής υπάρχουν: Α) υπερβολή στο επίπεδο εντοπισμού των ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν την ομάδα και όσους ανήκουν σε αυτήν. Β) επίπεδο έκφρασης των ιδιοτήτων, ο βαθμός του χαρακτηριστικού είναι διαφορετικός από την έκφραση σε κάποιον άλλο που ανήκει σε άλλη κατηγορία ανάλογα με την εμπειρία που έχει από τον άλλο. Γ) επίπεδο γενίκευσης από την στιγμή που είναι μέλος μιας ομάδας, αυτόματα έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ομάδας (Πουλοπούλου, 2007). Η προκατάληψη είναι μια αρνητική στάση απέναντι στα μέλη μιας μειονότητας, απλά και μόνο επειδή ανήκουν σε αυτήν. Οι προκατειλημμένες γνώμες είναι αβάσιμες και εσφαλμένες, διότι συνήθως βασίζονται σε περιορισμένη ή ανύπαρκτη πραγματική γνώση των μελών της ομάδας (Πουλοπούλου, 2007). Ρατσισμός είναι το σύνολο πεποιθήσεων, ιδεολογιών και διαδικασιών που εδραιώνουν διακρίσεις εναντίον άλλων ατόμων με βάση την συμμετοχή τους σε ορισμένη ομάδα. Ρατσισμός είναι η θεωρία που υποστηρίζει την ανωτερότητα μιας φυλής και αποβλέπει στην διατήρηση της «καθαρότητας» της και στην κυριαρχία της επί των άλλων.

Ο ρατσισμός είναι το δόγμα που αναπτύσσεται με σύνδεσμο συγκεκριμένα γνωρίσματα. (εθνικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά κλπ.) προκειμένου να αναγάγει μια (

κοινωνική, φυλετική, θρησκευτική) ομάδα ως υπέρτερη άλλων (Πουλοπούλου, 2007). Ακόμα είναι η θεωρία που χωρίζει τους ανθρώπους σε φυλές προνομιούχες και μη, ανώτερες και κατώτερες. Έτσι δημιουργούνται τα "γκέτο", οι φυλετικές διακρίσεις, οι προνομιακές μεταχειρίσεις, τα φυλετικά μίσση και τα συνακόλουθα αυτών κακά. Γενικότερα όμως ρατσισμός είναι η αντίληψη με βάση την οποία μια ομάδα ή ένας λαός θεωρεί τον εαυτό του ανώτερο και αντιμετωπίζει υποτιμητικά όλους τους άλλους, ως κατώτερους (Πουλοπούλου, 2007). Εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας δείχνουν ότι υπάρχουν μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς στις χώρες της Ευρώπης, συγκεκριμένα και στην Ελλάδα που στερούνται την ελευθερία τους. Ακόμα είναι θύματα κακοποίησης και δεν μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους (Πουλοπούλου, 2007). Υπάρχουν αρκετά δείγματα ρατσισμού στην Ελλάδα.

Ο ρατσισμός εκφράζεται πιο έντονα από άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, από τους ηλικιωμένους, μη οικονομικά ενεργά άτομα, κατοίκους αγροτικών περιοχών, άτομα που έχουν υποστεί εγκληματική συμπεριφορά από μετανάστες κλπ.. Ρατσιστικές συμπεριφορές παρατηρούνται πολύ συχνά στην εκπαίδευση και στην εργασία. Στις παρυφές του φαινομένου του ρατσισμού κινείται η ξενοφοβία. Ο φόβος για τον ξένο σαφώς και δεν είναι ρατσισμός, σαφώς και δεν εκδηλώνεται με βία, σαφώς και δεν είναι ιδιαιτέρως επικίνδυνος. Ο φόβος για τον ξένο συνήθως αποτελεί μια εσωτερική αρνητική αντιμετώπιση του άλλου, όταν αυτός μεταναστεύσει, είναι φτωχός, ανήκει σε άλλη εθνικότητα ή φυλή ή πιστεύει σε άλλη θρησκεία. Ξενοφοβία είναι η επιφύλαξη, η καχυποψία, η ενόχληση, η αποδοκιμασία.

Η ξενοφοβία ήταν σχεδόν άγνωστη στην Ελλάδα, όσο ο αριθμός των μεταναστών ήταν περιορισμένος, όμως με την μαζική είσοδο των μεταναστών μετά το 1989, οι ρατσιστικές και ξενόφοβες στάσεις των Ελλήνων αναπτύχθηκαν. Τέλος αν η ξενοφοβία δεν προσεχθεί, καθίσταται εύκολα καλός αγωγός του ρατσισμού. Ο πολίτης που φοβάται τον ξένο που κατοικεί δίπλα η απέναντί του, και που ενοχλείται από τις προσπάθειες του αλλοδαπού αυτού να γίνει μέρος της κάθε φορά συγκεκριμένης κοινωνίας, δεν είναι δύσκολο να αποδεχτεί τον ρατσισμό είτε με παθητικό, είτε με ενεργητικό τρόπο.

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός ξεκινά από την οικογένεια και τα σχολεία. Οφείλεται στην στάση των γονέων, των εκπαιδευτικών και των μαθητών απέναντι στην παρουσία των μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία. Το μορφωτικό επίπεδο των

γονέων επηρεάζει τον βαθμό ανεκτικότητας: τα παιδιά των γονέων με ανώτερη μόρφωση είναι χαρακτηριστικά πιο ανεκτικά στο « διαφορετικό» από παιδιά γονέων με στοιχειώδη εκπαίδευση. Φαίνεται πως τα παιδιά είναι η πιο ανεκτική ομάδα έναντι των αλλοεθνών συνομήλικων τους, αρκεί να μην επηρεάζονται από τους « μεγάλους» (Πουλοπούλου, 2007).

Υπάρχουν δείγματα ρατσιστικών συμπεριφορών στο σχολείο. Μερικά παιδιά φέρονται με ρατσιστικό τρόπο σε παιδιά μεταναστών. Ειδικά όταν μαλώνουν, φωνάζουν το ένα στον άλλο με διάφορους χαρακτηρισμούς όπως Αλβανέ, Αράπη, κλπ. Ένα ακόμα παράδειγμα είναι αρνητική αντίδραση των γηγενών στο δικαίωμα του αριστούχου αλλοδαπού να κρατήσει την Ελληνική σημαία στις παρελάσεις. Το 2004 μαθητές της Αχάϊας προχώρησαν σε καταλήψεις του σχολείου για να μην κρατήσει την Ελληνική σημαία στην παρέλαση της 28^{ης} Οκτωβρίου Αλβανίδα αριστούχος μαθήτρια, η οποία αποφάσισε να παραιτηθεί του δικαιώματος της να γίνει σημαιοφόρος για να λήξει η κατάληψη. Τα παιδιά μεταναστών και προσφύγων επειδή τα θεωρούν και τα αντιμετωπίζουν κατώτερα και «διαφορετικά», πληγώνονται (Πουλοπούλου, 2007).

Ακόμα πληθαίνουν τα περιστατικά σε βάρος αλλοδαπών στα οποία πολίτες πήραν τον νόμο στα χέρια τους για να τους «τιμωρήσουν». Η οργάνωση SOS Ρατσισμός αναφέρεται σε ρατσιστικές συμπεριφορές που έχουν παρατηρηθεί ή καταγγεληθεί στην Ελλάδα όπως είναι και οι παρακάτω:

- Την αντιμετώπιση των αλλοδαπών που έρχονται να δουλέψουν στην συγκομιδή και ζουν σε σπηλιές.
- Τον ξυλοδαρμό μεταναστριών οικιακών βοηθών.
- Τους ιδιοκτήτες που δεν νοικιάζουν σπίτια σε «έγχρωμους» ή απαιτούν πολύ ακριβά ενοίκια από εκείνα που πληρώνουν οι Έλληνες.
- Την κάθε είδους περιφρόνηση που δέχονται οι μετανάστες από τους Έλληνες πολίτες.
- Οι δολοφονίες μεταναστών.
- Η περιφρόνηση που δείχνουν ορισμένοι Έλληνες καταστηματάρχες σε «έγχρωμους» πελάτες και η απειλή ότι - συχνά χωρίς λόγο- θα καλέσουν την αστυνομία.
- Το γεγονός ότι στα ελληνικά πλοία οι Αφρασιάτες ζουν σε χωριστά δωμάτια και τρώνε σε χωριστά τραπέζια από το υπόλοιπο πλήρωμα κλπ. (Πουλοπούλου, 2007).

Επομένως όλα τα παραπάνω μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως οι μετανάστες υφίστανται διαφόρων ειδών διακρίσεις, που έχουν ως συνέπεια την περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό τους. Διάκριση ονομάζεται η διαδικασία μέσω της οποίας μέλη μιας κοινωνικά προσδιορισμένης ομάδας, υπόκεινται σε άνιση και άδικη μεταχείριση ακριβώς λόγω του ότι ανήκουν σε αυτήν την συγκεκριμένη ομάδα. Ο αποκλεισμός των μεταναστών αναφέρεται σε κατάσταση κατά την οποία άτομα είναι ενσωματωμένα σε ορισμένους τομείς της κοινωνίας (κυρίως στην αγορά εργασίας) αλλά δεν έχουν πρόσβαση σε άλλους (όπως τις υπηρεσίες Υγείας και Πρόνοιας , την υπηκοότητα , την πολιτική συμμετοχή, κλπ.) (Πουλοπούλου, 2007).

Οι μετανάστες ανήκουν στις κοινωνικές ομάδες που χαρακτηρίζονται από πολλαπλή στέρηση σε σχέση με τις διαστάσεις που θεωρούνται κρίσιμες για την συμμετοχή σε ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής που χαρακτηρίζει τις κοινωνίες υποδοχής. Μακριά από την πατρίδα τους, σε μια ξένη χώρα ενώ έχουν άμεση ανάγκη για επαγγελματική αποκατάσταση και κοινωνική ενσωμάτωση συχνά βιώνουν περιθωριοποίηση, διακρίσεις, ρατσισμό και κοινωνικό αποκλεισμό (Πουλοπούλου, 2007).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστών οφείλεται:

Α) Στις εθνοτικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές καθώς και στο γεωγραφικό κατακερματισμό που δυσχεραίνουν την δημιουργία συγκεκριμένης πολιτικής ταυτότητας και συνδικαλιστικής έκφρασης εκ μέρους τους.

Β) Στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην Ελληνική γλώσσα και στην ένταξη στο σύστημα κοινωνικής προστασίας.

Γ) Στα κενά της μεταναστευτικής πολιτικής: ανυπαρξία πολιτικών, απουσία στοιχειωδών μέτρων προστασίας των μη κανονικών μεταναστών, καταπάτηση των δικαιωμάτων τους (Πουλοπούλου, 2007).

Στην Ελλάδα θύματα κοινωνικού αποκλεισμού είναι κυρίως μετανάστες από την Αλβανία, την Ασία και την Αφρική. Τους μετανάστες εκμεταλλεύονται οι εργοδότες τους, το κράτος, οι Οργανισμοί Κοινής Ωφέλειας π.χ ο ΟΤΕ, που χρεώνεται περισσότερο το τηλεφώνημα προς την Αλβανία, Βουλγαρία, Τουρκία, από ότι χρεώνει το τηλεφώνημα προς την Αυστραλία (Πουλοπούλου, 2007). Ακόμα η δεύτερη γενιά μεταναστών βιώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό στην εκπαίδευση, που αντιμετωπίζουν δυσκολίες προσαρμογής στο νέο περιβάλλον και δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις περιθωριοποίησης. Τα παιδιά μεταναστών στιγματίζονται, και πολλά από αυτά

αποτυγχάνουν στο σχολείο. Ακόμα αρκετά αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο καθώς αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση της Ελληνικής γλώσσας. Έχει υποστηριχθεί πως τα παιδιά των μεταναστών εάν δεν νιώθουν το συναίσθημα της περιθωριοποίησης μπορούν να προσφέρουν πολλά μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αντίθετα όταν δεν είναι ενσωματωμένα στην μαθητική κοινότητα, οδηγούνται στο περιθώριο. Τέλος δραματικές διαστάσεις λαμβάνει ο κοινωνικός αποκλεισμός στην περίπτωση της παιδικής εργασίας και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης (Πουλοπούλου, 2007)

1.6 Το κοινωνικό κεφάλαιο ως παράγοντας διαμόρφωσης αντιλήψεων και στάσεων απέναντι στους μετανάστες.

Σύμφωνα λοιπόν με όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα, μπορούμε να εξάγουμε για παράδειγμα το συμπέρασμα ότι το κοινωνικό κεφάλαιο δεσμού μπορεί πολλές φορές να λειτουργήσει ως βάση κι ως προθάλαμος για το κοινωνικό κεφάλαιο γεφύρωσης αλλά και σύνδεσης. Αυτό που μας ενδιαφέρει στην προκειμένη περίπτωση είναι το χαρακτηριστικό της γεφύρωσης, καθώς σε αυτό ενυπάρχουν σε μεγάλο βαθμό οι έννοιες της γενικευμένης εμπιστοσύνης ή αλλιώς κοινωνικής εμπιστοσύνης, έννοιες που διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στις σχέσεις μεταξύ γηγενών και μεταναστών. Σε αυτό το κεφάλαιο λοιπόν, θα ασχοληθούμε περαιτέρω με το πως το ίδιο το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να σταθεί ως ένας καταλυτικός παράγοντας που διαμορφώνει τις αντιλήψεις και τις στάσεις των γηγενών για τους μετανάστες.

Έρευνες έχουν δείξει ότι τα υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου οδηγούν τις περισσότερες φορές σε συνεργατικές και λειτουργικές κοινωνίες, με την προϋπόθεση βέβαια πως υπάρχει μια γενικότερη ικανοποιητική ποιότητα ζωής, γιατί στην αντίθετη περίπτωση, έρευνες έχουν επίσης δείξει πως υψηλά επίπεδα κοινωνικοοικονομικής στέρησης οδηγούν σε χαμηλά επίπεδα κοινωνικής συνοχής και εμπιστοσύνης. Ένα πρώτο συμπέρασμα που μπορούμε να κάνουμε λοιπόν, είναι το γεγονός ότι στην πρώτη περίπτωση, στις κοινωνίες που λόγω συσσωρευμένου κοινωνικού κεφαλαίου παρατηρείται ένα συνεργατικό κλίμα, είναι πολύ πιθανό η ενσωμάτωση των

μεταναστών να είναι ένα στοίχημα που κερδίζεται ευκολότερα απ' ό,τι στην δεύτερη περίπτωση, όπου είναι ευνόητο ότι όταν δεν προϋπάρχει κοινωνική συνοχή, οι μετανάστες μπορούν κάλλιστα να γίνουν εξιλαστήρια θύματα ή γενικότερα να μείνουν αποκλεισμένοι από πολλές απόψεις.

Όπως έχει προαναφερθεί, το κοινωνικό κεφάλαιο είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων του ατόμου. Αυτό όμως είναι κάτι που ενέχει μια ουδέτερη φόρτιση καθώς το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να είναι είτε θετικό είτε αρνητικό. Το γεγονός ότι στα κοινωνικά δίκτυα παρατηρείται μια σημαντική ανταλλαγή πληροφορίας δε σημαίνει απαραίτητα κάτι συγκεκριμένο. Το τι αντίκτυπο θα έχει αυτή η πληροφορία στο άτομο είναι αυτό που μετράει σε τελική ανάλυση. Τον τρόπο εκείνο που το άτομο θα εσωτερικεύσει τα στοιχεία της πληροφορίας αυτής και πολύ σημαντικότερα, τον τρόπο με τον οποίο θα εξωτερικεύσει το αποτέλεσμα της διεργασίας αυτών των στοιχείων.

Παρόλα αυτά, λίγες είναι οι περιπτώσεις όπου το κοινωνικό κεφάλαιο αποκτάει αρνητικό πρόσημο. Το πιο σύνηθες είναι το αντίθετο. Εφόσον λοιπόν οι διάφορες οργανώσεις και τα κοινωνικά δίκτυα αποτελούν μέσο για συσσώρευση κοινωνικού κεφαλαίου, είναι μαθηματικά σχεδόν ακριβές πως δημιουργείται μια σχέση μέσα από αυτήν την διαδικασία της συμμετοχής σε αυτά. Όσο περισσότερο συσσωρευμένο κοινωνικό κεφάλαιο έχει ένα άτομο, τόσο πιο δεκτικό, ανεκτικό και ανοιχτόμυαλο είναι απέναντι στο Διαφορετικό. Με την προϋπόθεση βέβαια, ότι τα δίκτυα αυτά είναι αν όχι θετικά, τουλάχιστον ουδέτερα προσδιορισμένα *a priori*. Εξάλλου, όπως έχουν δείξει οι Citrin & Sides, ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες διαμόρφωσης των στάσεων απέναντι στους μετανάστες είναι ο βαθμός συμμετοχής του ατόμου σε κοινωνικές ομάδες και δίκτυα με καθορισμένες στάσεις απέναντι στους μετανάστες. Η παρατήρηση αυτή δίνει ερέθισμα για περαιτέρω εμβάθυνση στο ζήτημα, ειδικότερα εφόσον γνωρίζουμε πως η στάση βρίσκεται πάντα σε συνάρτηση με τον βαθμό κατανόησης μιας συγκεκριμένης κατάστασης. Το πως λοιπόν κοινωνικοποιείται ένα άτομο μας δίνει την αφορμή για ανάλυση πάνω σε κάποιες γενικότερες αρχές.

Γνωρίζουμε πως κάθε αλλαγή στις στάσεις βασίζεται σε νέα πληροφόρηση. Η νέα αυτή πληροφόρηση αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο καταλαβαίνουμε και αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα. Αυτό μας οδηγεί αυτόματα στο γεγονός πως

μέσα από αυτά τα κοινωνικά δίκτυα, υπάρχει η δυνατότητα να διαπλάθεται το κοινωνικό υποκείμενο. Κι αυτή η παραδοχή, μας προτρέπει στο να εξειδικεύσουμε αυτή την λειτουργία και στο ζήτημα των μεταναστών.

Με λίγα λόγια, το κοινωνικό κεφάλαιο ενός ατόμου μπορεί να αποτελέσει έναν καθοριστικό παράγοντα όσον αφορά την στάση του απέναντι στους μετανάστες, καθώς μέσα από την συμμετοχή στους μηχανισμούς αυτούς της δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου, το άτομο επιδέχεται μεγάλης διαφοροποίησης όσον αφορά το ΤΙ λαμβάνει και το ΠΩΣ το λαμβάνει, και σε τελική ανάλυση τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί την εξαγωγή πληροφορία.

Μετανάστευση

2.1 Ορισμός

Σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, «Μετανάστης είναι κάποιος που παίρνει μια ελεύθερη απόφαση να μετακινηθεί σε κάποια άλλη περιοχή ή χώρα, συχνά για καλύτερες οικονομικές ή κοινωνικές συνθήκες και για να βελτιώσει τις προσωπικές του προοπτικές και αυτές της οικογένειάς του». Άλλες απόψεις ορίζουν ως μετανάστη τον άνθρωπο που αποφασίζει να μετακινηθεί μόνος του ή μαζί με άλλους σε άλλον τόπο, όπου εγκαθίσταται μόνιμα ή προσωρινά. Όταν η μετακίνηση πραγματοποιείται από ένα κράτος σε άλλο ονομάζεται εξωτερική μετανάστευση, ενώ όταν πραγματοποιείται από τον τόπο που διαμένει σε άλλη πόλη ή χωριό του δικού του κράτους ονομάζεται εσωτερική μετανάστευση.

Σε γενικές γραμμές, οι περισσότεροι ορισμοί που αναφέρονται στη σημασία της μετανάστευσης συγκλίνουν σε δύο βασικά σημεία: α) τη μετακίνηση του ατόμου από έναν τόπο σε άλλον, και β) την εγκατάσταση του ατόμου (ή/και ατόμων) σε άλλον τόπο για μικρό ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Ο μετανάστης στις αποσκευές του μεταφέρει απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα, είδη πρώτης ανάγκης, ορισμένα προσωπικά είδη και άλλα υλικά αντικείμενα. Υπάρχει, όμως, μια «αποσκευή» που δε φαίνεται, είναι αόρατη, ανάγεται στον άυλο κόσμο των πνευματικών οντοτήτων. Μαζί με τις υλικές αποσκευές του, μεταφέρει αναμνήσεις, βιώματα, εικόνες, συναισθήματα, απόψεις, ιδέες, γούστο και αξίες, όλα δηλαδή εκείνα τα στοιχεία που διαμορφώνουν την προσωπικότητά του, που τον συνδέουν με την κοινωνία στην οποία ζούσε, με τον τόπο του. Δεν βρέθηκε, όμως, κανένας ορισμός της μετανάστευσης (απαντώντας στο ερώτημα: τι είναι μετανάστης και μετανάστευση) που να περιγράφει τον εσωτερικό/πνευματικό κόσμο των μεταναστών και τη

διαδικασία μεταφοράς, ανάπλασης, αναδιαμόρφωσής και ανακατάταξής του. Οι ορισμοί εστιάζονται, κατά κύριο λόγο, σε βασικές έννοιες που ρυθμίζουν θεσμικά τη μετανάστευση, αναφερόμενοι στα συνήθη κίνητρα και τις σκοπιμότητες των μετακινήσεων. Οι συνήθεις ορισμοί διεθνών οργανισμών και νόμων παραβλέπουν την, κατά τα άλλα σημαντικότερη, «ανθρώπινη διάσταση» της μετανάστευσης.

Με την έννοια αυτή εννοούμε ότι οι μετανάστες είναι δημιουργοί και φορείς κουλτούρας, μεταφέρουν μαζί τους τη δική τους κουλτούρα, τη νοοτροπία, τις αξίες, την ιδεολογία, τα βιώματα και γενικότερα ό,τι συνθέτει τον εσωτερικό τους κόσμο. Οι μετανάστες αφήνουν πίσω τους έναν οικείο, γνωστό σε αυτούς πολιτισμό, μια γνωστή κοινωνία, σαλπάροντας για άγνωστα νερά. Η μετάβασή τους περιέχει πόνο απώλειας, φόβους αλλά και ελπίδες. Η μετακίνηση έχει μια αφετηρία και έναν προορισμό, όπου ο μετανάστης εγκαθίσταται σε μια νέα κοινωνία, σε έναν άλλο τόπο, σε έναν διαφορετικό πολιτισμό. Οι μετανάστες δεν αποτελούν μόνο μονάδες και αριθμούς, αν και συχνά πολλοί προσπαθούν να εξετάσουν το φαινόμενο της μετανάστευσης μόνο με τις στατιστικές. Οι αριθμοί είναι χρήσιμοι στο μέτρο που θα χρησιμεύσουν στην παρακολούθηση των ροών και την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών. Τελικά, όμως, κανένας αριθμός και καμία στατιστική δεν φαίνονται από τη διεθνή εμπειρία να έχουν βοηθήσει στην πραγματική ένταξή τους.

2.2 Μετανάστες στην Ελλάδα

Η μετανάστευση ως κοινωνικό φαινόμενο αποτελεί μία περίπλοκη και σύνθετη διαδικασία σε παγκόσμιο επίπεδο. Στην Ελλάδα υπάρχουν δυο «ιστορικές μειονότητες» (Δαμανάκης, 2002), η μουσουλμανική και εκείνη των Αθιγγάνων. Σ'αυτές τις δυο εθνοτικές-πολιτισμικές ομάδες προστέθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και κυρίως τη δεκαετία του 1990 μετανάστες ελληνικής εθνοτικής καταγωγής όπως οι Ρωσοπόντιοι παλιννοστούντες και οι Βορειοηπειρώτες, μετανάστες από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και πολίτες χωρών της Ασίας και της Αφρικής. Σε μικρότερο βαθμό εξακολούθησε δε και ο επαναπατρισμός Ελλήνων μεταναστών από τη Δυτική Ευρώπη, την Αμερική και την Αυστραλία, καθώς και η μετανάστευση πολιτών αναπτυγμένων

χωρών (όπως για παράδειγμα το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και άλλες) (Τριανταφυλλίδου, 2005).

Η ακριβής ποσοτική διάσταση των μετανευστικών ροών είναι δύσκολο να απεικονισθεί από τα επίσημα στοιχεία, επειδή οι περισσότεροι από τους αλλοδαπούς που εισήλθαν στην Ελλάδα στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ήταν παράνομοι. Αντίθετα, το μεταναστευτικό απόθεμα μπορεί να προκύψει από τα αποτελέσματα των απογραφών (Παπαδοπούλου 2006). Έτσι, με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2001, σήμερα διαμένουν στην Ελλάδα περίπου 11 εκατομμύρια άνθρωποι (10.964.020) από τους οποίους 797.091 είναι αλλοδαποί, νόμιμοι και παράνομοι μετανάστες. Σε αυτούς περιλαμβάνονται 47.000 πολίτες από άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι προφανές ότι η δημογραφική ανάπτυξη της χώρας κατά την τελευταία δεκαετία οφείλεται εξ ολοκλήρου στην εισροή από τρίτες χώρες ξένων εργαζόμενων και των οικογενειών τους (Τριανταφυλλίδου, 2005).

Ο ξένος πληθυσμός εντάσσεται στην συντριπτική του πλειοψηφία (περίπου 80%) στο ηλικιακό φάσμα των 15-64 ετών, είναι δηλαδή δυνάμει οικονομικά ενεργός πληθυσμός. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, 90% των αλλοδαπών εργάζονται με σχέση εξαρτημένης εργασίας και μόνο 6,5% αυτοαπασχολούνται. Περίπου 25% των μεταναστών απασχολείται στις οικοδομές, 20% στις λεγόμενες 'άλλες υπηρεσίες', συνήθως δηλαδή σε οικιακές εργασίες, φροντίδα ηλικιωμένων και παιδιών, 17,5% στον αγροτικό τομέα και λίγο περισσότερο από το 15% σε τουριστικές και εμπορικές υπηρεσίες (Τριανταφυλλίδου, 2005).

Από τους 762.000 καταγεγραμμένους αλλοδαπούς περισσότεροι από τους μισούς (438.000, 57% του συνόλου) είναι Αλβανοί πολίτες. Περίπου 1/3 των Αλβανών εργάζονται στις οικοδομές και 20% στον αγροτικό τομέα. Δεύτερη πολυπληθέστερη ομάδα είναι οι Βούλγαροι με 35.000 καταγεγραμμένους. Ένα τρίτο των Βούλγαρων πολιτών εργάζεται στον αγροτικό τομέα ενώ άλλο ένα τρίτο περίπου (29%) στις οικιακές και άλλες υπηρεσίες. Μετά την Βουλγαρία ακολουθούν οι ακόλουθες εθνικότητες: Γεωργία, Ρουμανία (με περίπου 20.000 άτομα η καθεμία), Ρωσική Ομοσπονδία (17.500), Ουκρανία, Πακιστάν και Ινδία (με λίγο περισσότερους από 10.000 εγγεγραμμένους η καθεμία) και Πολωνία (13.000). Στην Ελλάδα κατοικούν λοιπόν σήμερα περίπου ένα εκατομμύριο μετανάστες (συμπεριλαμβανόμενων και

των ομογενών), που αντιστοιχούν στο 9% περίπου του συνολικού πληθυσμού και σε περισσότερο από το 12% της εργατικής δύναμης της χώρας (Τριανταφυλλίδου, 2005). Η συνέχιση του φαινομένου της μετανάστευσης προς την Ελλάδα δείχνει ότι η χώρα χρειάζεται μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και συνολική πολιτική προσέγγιση του φαινομένου για να αντιμετωπίσει τις διεθνείς μετακινήσεις πληθυσμών. Θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τρεις φάσεις στην αντιμετώπιση του μεταναστευτικού φαινομένου από την ελληνική πολιτεία:

- Η πρώτη μέχρι τα τέλη του '80 (περίοδος ανοχής)
- Η δεύτερη που καθορίζεται από το νόμο 1975/91 (φάση της ποινικοποίησης)
- Η τρίτη συνδέεται με τη διαδικασία της νομιμοποίησης, που ξεκίνησε το Νοέμβριο του 1997 (φάση της εγκληματοποίησης της μετανάστευσης (Κούρτοβικ 2001, Μαρβάκης κ.α. 2001)).

Στις 23 Αυγούστου 2005 ψηφίσθηκε ο νόμος 3386/2005 που ρυθμίζει θέματα μετανάστευσης και ενσωματώνει τις Οδηγίες 2003/86/EK (σχετικά με το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης) και 2003/109/EK (σχετικά με το καθεστώς των επί μακρῶς διαμενόντων). Ο νόμος περιλαμβάνει πρόγραμμα νομιμοποίησης των παράνομα διαμενόντων αλλοδαπών (άρθρο 91) και ρυθμίζει θέματα εισόδου και διαμονής και κοινωνικής ένταξης στη χώρα των υπηκόων τρίτων χωρών. Τα άρθρα 65 και 66 εισάγουν ένα Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών με βάση το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και με σκοπό την επιτυχή ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία με έμφαση στους εξής τομείς: πιστοποιημένη γνώση της ελληνικής γλώσσας, παρακολούθηση εισαγωγικών μαθημάτων ιστορίας, πολιτισμού και τρόπου ζωής της ελληνικής κοινωνίας, ένταξη στην ελληνική αγορά εργασίας και ενεργό κοινωνική συμμετοχή (Τριανταφυλλίδου 2005).

Στις 12 Νοεμβρίου 2007 δόθηκε στη δημοσιότητα από το υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΣΔΔΑ), το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την ομαλή προσαρμογή και κοινωνική ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελληνική Επικράτεια», με την επωνυμία «Πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ». Η ολοκλήρωση του Προγράμματος συνδυάζεται και με την ίδρυση Γενικής Διεύθυνσης Μεταναστευτικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ένταξης στο υπουργείο Εσωτερικών. Αρμοδιότητές της θα είναι η συμμετοχή της στο σχεδιασμό της πολιτικής σε θέματα

κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών - ομογενών και λοιπών ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Το Πρόγραμμα «ΕΣΤΙΑ, αποσκοπεί στην εμπέδωση της κοινωνικής συνοχής, μέσα από την αναγνώριση της διαφορετικότητας και τον πλήρη σεβασμό των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (ΥΠΕΣΔΔΑ). Η σημασία της προαγωγής και προστασίας των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες εθνικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές, γλωσσικές, αποτελεί σήμερα μια οικουμενική παραδοχή (Lenhart, 2006). Τα κράτη υποχρεούνται να εγγυώνται σε άτομα ανήκοντα σε μειονότητα την άνευ διακρίσεων άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Την παρούσα ελληνική μεταναστευτική πολιτική χαρακτηρίζει όμως η απουσία μέτρων για την εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους αλλοδαπούς εργαζόμενους (Γεωργούλας 2001). Οι υπηρεσίες του κράτους λειτουργούν περισσότερο σε επίπεδο αστυνόμευσης και καταστολής και δεν υπάρχει συγκεκριμένη κοινωνική πολιτική για τους αλλοδαπούς εργαζόμενους που βρίσκονται στην Ελλάδα

2.3 Ένταξη των μεταναστών

Ο κύριος προβληματισμός που κατέχει σήμερα τις χώρες υποδοχής μεταναστών επικεντρώνεται στο κατά πόσον οι κοινωνίες τους είναι «ώριμες» να δεχτούν το μεγάλο όγκο των μεταναστών και κυρίως κάτω από ποιες προϋποθέσεις και με ποιες ενέργειες είναι δυνατόν οι μετανάστες να ενταχθούν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, ώστε η συνύπαρξη με τους ντόπιους να είναι ομαλή. Προβληματίζει, δηλαδή, η κοινωνική ένταξη των μεταναστών, η οποία δείχνει πώς «μεταβάλλονται οι σχέσεις τους ατομικά αλλά και συλλογικά, σε επίπεδο κοινοτήτων με τον πληθυσμό της χώρας υποδοχής» (Κασιμάτη, 2006). Η ύπαρξη και η λειτουργία του εθνικού κράτους γενικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι είναι το δομικό χαρακτηριστικό που δημιουργεί και τις κοινωνικές ομάδες με βάση το κριτήριο της εθνικότητας. Ο χωρισμός «εμείς-αυτοί», «γηγενείς-ξένοι» διαμεσολαβείται από το κράτος και νομιμοποιεί την προνομιακή μεταχείριση της πρώτης ομάδας και τον αποκλεισμό ή την «αποδοχή» της δεύτερης και κανονίζει τον τρόπο επικοινωνίας και επίλυσης των μεταξύ τους διαφορών (Πετράκου, 2001).

Οι ομάδες οροθετούνται η μια από την άλλη. Η «δική μου» ομάδα (in-group) διακατέχεται από ένα «Κοινό-Αίσθημα», η «ξένη» ομάδα (out-group) είναι οι άλλοι,

και είναι έντονη η τάση, όλα τα μέλη της ομάδας να θεωρούνται ως ισότιμα, τα μέλη των «ξένων» ομάδων τουναντίον ως κατώτερα (Schulze 1995). Η «Δική μας-Ομάδα» παρέχει στον καθένα τη δυνατότητα να βρίσκεται σε στενή σχέση με άλλα μέλη της ομάδας, να αισθάνεται ασφαλής και την αίσθηση ότι η πράξη του σε αυτή την ομάδα και για αυτή την ομάδα δίνει στην ύπαρξη του περιεχόμενο. Η «δική μου» ομάδα έχει μια «αυτο-παράσταση» για αυτή και μια «ξένη παράσταση» για την ξένη ομάδα. Η «Δική μας-Ομάδα» ταυτίζεται με τους δικούς της κανόνες, τρόπους συμπεριφοράς και με σύμβολα όπως σημαίες και εμβλήματα. Μέσα στην ομάδα επικρατεί ειρήνη και τάξη, έξω απ' αυτή σύγκρουση (Schulze 1995).

Η πίστη στη διαφορά μας οδηγεί στο «ξένο». Η πίστη στην κοινότητα και στα κοινά γνωρίσματα: κουλτούρα, γλώσσα, Ιστορία, γενικώς η από κοινού πίστη (Gemeinschaftsglauben) (M. Weber) είναι θεμελιώδης για τη «Δική μας-Ομάδα» (Hansen, 1996). Η κοινή αυτή πίστη αποτελεί την αιτία της άρνησης αυτών, οι οποίοι είναι, λαμβάνουν θέση ή τοποθετούνται έξω από την κοινότητα.

Σε μια «πολυπολιτισμική» κοινωνία αναπτύσσονται θεσμικές διαφορές μεταξύ μιας «εγκατεστημένης ομάδας», η οποία αντιπροσωπεύει την ομάδα της πλειονότητας, και μιας «εξωτερικής ομάδας», η οποία περιλαμβάνει την «ξένη» ή τις ξένες μειονότητες. Η «συλλογική δυναμική» της ομάδας της πλειονότητας δημιουργεί ένα «Κοινό-Αίσθημα», το οποίο εκφράζεται ως ένα υψηλό «Δικό μας-Ιδανικό» και χαρακτηρίζεται συγχρόνως ως «συλλογικό χάρισμα». Η «ξένη» ομάδα υφίσταται υποτίμηση στη μορφή μιας επονομαζόμενης και από την ίδια αισθανόμενη «ομαδική ντροπή» (Treibel 1993). Το «ξένο» εκλαμβάνεται ως απειλή του «δικού μας». Προκαταλήψεις και εχθρικές παραστάσεις τίθενται στην προκειμένη περίπτωση σε ενέργεια. Όλοι αυτοί, που ανήκουν στη «Δική μας-Ομάδα», ωθούνται μέσα από το ενδιαφέρον για την κοινή πίστη να ενεργούν κατά συγκεκριμένο τρόπο και να υιοθετούν τις «εθνοκεντρικές προκαταλήψεις» αυτής της ομάδας. Η υιοθέτηση των «δικών μας» συλλογικών χαρακτηριστικών και προκαταλήψεων αποτελεί απόδειξη του να ανήκει κάποιος στην ομάδα (Hansen 1996). Όσο μεγαλύτερη είναι η «οροθέτηση» της «δικής μου» ομάδας από την «ξένη», τόσο σοβαρότερες γίνονται οι προκαταλήψεις της «δικής μου» απέναντι στην «ξένη».

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ένταξη των μεταναστών είναι σε μεγάλο βαθμό ευθύνη της χώρας υποδοχής. Αν οι μετανάστες παίζουν θεμελιακό ρόλο για την ανάπτυξη της κοινωνίας τους τότε η επιθυμία της πολιτείας να εντάξει όλες αυτές τις ομάδες σε ένα εθνικό σύνολο εκφράζεται με πολιτικές και στρατηγικές μη διαχωριστικών γραμμών, ομογενειοποίησης και κοινωνικής συνοχής των ομάδων αυτών (Κασιμάτη, 2006). Το βασικό δίλημμα των «πολυπολιτισμικών» κοινωνιών μπορεί να διατυπωθεί ως ακολούθως: Αφενός όλα τα μέλη μιας φιλελεύθερης κοινωνίας έχουν (ως αρχή αν όχι εμπράκτως) το δικαίωμα να απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες. Αφετέρου, έχουν επίσης το δικαίωμα να είναι διαφορετικοί. Επιπλέον παρατηρείται εκ μέρους των μειονοτήτων ένα είδος άσκησης πίεσης για διατήρηση και προώθηση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων τους, ώστε να γίνονται αυτές ορατές πέρα από τα όρια της δικής τους κοινότητας, στα Μ.Μ.Ε., στη διδακτέα ύλη των σχολείων κ.λπ. Μια κρίσιμη πρόκληση για «πολυπολιτισμικές» κοινωνίες είναι, επομένως, το να αποδέχονται τις πολιτισμικές διαφορές χωρίς να παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Με άλλα λόγια, η πρόκληση είναι το να βρεθεί ένας λειτουργικός συμβιβασμός, τόσο για το εθνικό κράτος, τη χώρα υποδοχής, όσο και για τους πολίτες, ανάμεσα στα ίσα δικαιώματα και στο δικαίωμα στη διαφορετικότητα.

Η αντίφαση ανάμεσα στις απαιτήσεις για ίσα δικαιώματα και για το δικαίωμα στη διαφορετικότητα τονίζεται προς το παρόν από δύο κυρίως τάσεις: Κατ' αρχήν, έχει γίνει ξεκάθαρο στις δημόσιες συζητήσεις, σχεδόν 80 χρόνια μετά τη διακήρυξη της αυτοδιάθεσης των λαών, ότι τα εθνικά κράτη είναι «πολυπολιτισμικά» και κάθε ιδεολογία που διακηρύττει πως μόνο άνθρωποι «του δικού τους έθνους» θα έπρεπε να ζουν σε μία χώρα, είναι δυνητικά επικίνδυνη. Σε «πολυπολιτισμικές» κοινωνίες, που βρίσκονται υπό «μεταναστευτική πίεση» και ζουν διάφορες εθνοτικές-πολιτισμικές ομάδες, πρέπει το «όνειρο» μιας εθνικά ομοιογενούς κοινωνίας να ξεχασθεί και να αναγνωρισθεί η εθνοτική - πολιτισμική πολλαπλότητα.

Σεβασμός και αναγνώριση των πολιτισμικών στοιχείων μιας άλλης κουλτούρας δεν σημαίνει βεβαίως αποδοχή, χωρίς κριτική, όλων των κανόνων αυτής της κουλτούρας: «Σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες μπορεί το σύνταγμα του κράτους δικαίου να ανεχθεί μόνο τρόπους ζωής, οι οποίοι συνδέονται με μη φονταμενταλιστικές παραδόσεις, διότι η νομικά ισότιμη συνύπαρξη αυτών των τρόπων ζωής επιθυμεί την αμοιβαία

αναγνώριση των διαφορετικών πολιτισμικών ιδιοτήτων των μελών» (Habermas 1993). Κατόπιν τούτου, η αναζήτηση κοινών κριτηρίων εκτίμησης και αξιολόγησης θεωρείται αναγκαία. Τα ανθρώπινα δικαιώματα παρέχουν τέτοια κριτήρια.

Η ένταξη σε ένα σύγχρονο κράτος με δημοκρατικό καθεστώς μπορεί να δημιουργήσει μια διαλογική κατάσταση, όπου οι αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γίνονται κοινός παρανομαστής για όλες τις ομάδες και τα άτομα που συνθέτουν το κράτος. Για να είναι συμπαγής έστω και λίγο αυτού του είδους η κοινωνία, είναι απαραίτητοι κοινοί παρονομαστές. Η αναγνώριση της πολιτισμικής πολλαπλότητας που δεν συγκρούεται με τις αρχές των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να δημιουργήσει ένα πρότυπο κράμα. Η «ολοκληρωτική» μη αναγνώριση των πολιτισμικών στοιχείων της κάθε κουλτούρας είναι που οδηγεί στην εθνικιστική έξαρση και το φονταμενταλισμό και όχι η αναγνώριση των στοιχείων αυτών που καθιστούν τα άτομα ικανά να συμμετέχουν ενεργά στο σύγχρονο κράτος.

Η ένταξη περνάει κυρίως μέσα από την απασχόληση για τις σύγχρονες κοινωνίες. Αυτή είναι μία διαπίστωση που προωθούν τα επίσημα όργανα εθνικά και ευρωπαϊκά και που χαίρει αποδοχής από το σύνολο των ευρωπαϊκών κοινωνιών (Παπαδοπούλου 2006). Η ένταξη των μεταναστών είναι γενικώς μια πολύπλοκη διαδικασία, για την οποία υπάρχουν «προϋποθέσεις» για να πραγματοποιηθεί τόσο από την πλευρά της χώρας υποδοχής και την κοινωνία της όσο και από τους ίδιους τους μετανάστες. Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα περνά μέσα

1. από τη νομιμοποίηση της μετανάστευσής τους στην Ελλάδα και
2. από την ένταξή τους στην ελληνική αγορά εργασίας, οπότε αποκτούν εκείνα τα οικονομικά μέσα που θα τους επιτρέψουν να εκπληρώσουν τους λόγους της μετανάστευσής τους (Κασιμάτη, 2006).

Η έλλειψη νομικής και πολιτικής προστασίας προς τους μετανάστες «αφήνει εκτεθειμένους τους μετανάστες στην ατομική και συλλογική αυθαιρεσία» (Πετράκου, 2001). Οι μετανάστες ζουν σε ένα εχθρικό περιβάλλον χωρίς κανένα δικαίωμα και η υπόστασή τους ορίζεται μόνο από την ιδιότητα τους ως φθηνή εργατική δύναμη στην ανεπίσημη πλευρά της οικονομίας.

2.4 Κοινωνική και πολιτική ενσωμάτωση

Πρόκειται για μια μακροχρόνια διαδικασία διάδρασης μεταξύ μεταναστών και χώρας υποδοχής. Τα υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου συνδέονται με υψηλά επίπεδα κοινωνικής και πολιτικής ένταξης και αναγνώρισης δικαιωμάτων (π.χ. δικαίωμα ψήφου στις τοπικές και ευρωπαϊκές εκλογές, συμμετοχή στη πολιτική ζωή). Οι μετανάστες που διαθέτουν κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο διευκολύνονται τα μέγιστα στην ομαλή ενσωμάτωσή τους στη χώρα υποδοχής αλλά και στην εθνοτική – μεταναστευτική κοινότητα ή ακόμη και στη «διπλή ενσωμάτωση», ενώ αντιθέτως η έλλειψη ικανοποιητικού οικονομικού και κοινωνικού κεφαλαίου οδηγεί σε κατάσταση περιθωριοποίησης. Ανάλογα δε με το απόθεμα οικονομικού και κοινωνικού κεφαλαίου των μεταναστευτικών ομάδων, αναμένεται διαφορετικός ρυθμός ενσωμάτωσής τους (Κόντης, 2001). Σχετικά με την πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών, οι Ολλανδοί πολιτικοί επιστήμονες Tillie Fennema (1999-2001) υποστηρίζουν, ότι οι διαφορές στη πολιτική συμμετοχή των εθνοτήτων συνδέονται με τις διαφορές που υπάρχουν εντός της «πολιτικής κοινότητας», δηλαδή, με το «εθνοτικό» κοινωνικό κεφάλαιο της συγκεκριμένης ομάδας. Όσο πιο δεμένη είναι η συγκεκριμένη ομάδα, τόσο μεγαλύτερη είναι η πολιτική εμπιστοσύνη και η δική τους πολιτική συμμετοχή. Η έρευνα στο Άμστερνταμ επιβεβαίωσε αυτή τη στενή σχέση. Ως παράδειγμα αναφέρουν το γεγονός ότι οι Τούρκοι του Άμστερνταμ έχουν πυκνότερα δίκτυα οργανώσεων από τους Μαροκινούς, γιατί οι Τούρκοι αποδεδειγμένα διαθέτουν μεγαλύτερη πολιτική πίστη και πιο δραστήρια συμμετοχή στη πολιτική. Παρόμοια αποτελέσματα, που συνδέουν το κοινωνικό κεφάλαιο των μεταναστευτικών ομάδων με τη πολιτική συμμετοχή τους στις χώρες υποδοχής, βρέθηκαν και για τους Σουριναμέζους και Αντιλλιανούς.

Οι Ολλανδοί ερευνητές, εμπνεόμενοι από τον Putnam, ισχυρίζονται ότι οι εθελοντικές οργανώσεις ενισχύουν την κοινωνική εμπιστοσύνη, η οποία διαχέεται (spill over) και ενδυναμώνει την εμπιστοσύνη απέναντι στη πολιτική δράση και την πολιτική συμμετοχή. Ακόμη, προχωρώντας παραπέρα υποστηρίζουν ότι όσο πιο μαζική είναι η επικοινωνία των εθνοτήτων, μέσω της «εθνικής τηλεόρασης» και των «εθνικών εντύπων», τόσο μεγαλύτερη γίνεται η πολιτικοποίησή τους και η συμμετοχή τους στα πολιτικά δρώμενα. Με άλλα λόγια, οι επιστήμονες μας λένε, ότι υπάρχει ευθεία σχέση ανάμεσα στο κοινωνικό κεφάλαιο, την πολιτική αξιοπιστία και την πολιτική συμμετοχή. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, το ερώτημα που πρέπει να

απαντηθεί είναι γιατί και τι ακριβώς είναι εκείνο που δημιουργεί αυτό το αποτέλεσμα. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να τονίσουμε τον ιδιαίτερο ρόλο και την αξία του “bridging social capital”, στις σχέσεις μεταναστών και χώρας υποδοχής.

2.5 Κουλτούρα/πολιτισμός, πολιτιστικά αγαθά και ένταξη των μεταναστών

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα περισσότερα κράτη διαμορφώνουν εθνικές πολιτιστικές πολιτικές (www.culturalpolicies.net, www.culture.gr) ορισμένα μάλιστα ιδρύουν εξειδικευμένους δημόσιους φορείς που αναλαμβάνουν τη χάραξη στρατηγικής, το συντονισμό, την εποπτεία και γενικότερα την υποστήριξη του «πολιτιστικού τομέα» της οικονομίας. Ο πολιτιστικός τομέας της οικονομίας περιλαμβάνει όλους τους πολιτιστικούς φορείς με τη στελέχωση και την παραγωγή τους, αναπτυσσόμενος σε όλο το εύρος των πολιτιστικών κατηγοριών και των καλών τεχνών. Στις μέρες μας περιλαμβάνει, επίσης, τα προϊόντα της πολιτιστικής βιομηχανίας, ενώ συνδέεται άμεσα σε αρκετές περιπτώσεις με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα της οικονομίας, παρέχοντας ιδέες καινοτομίας και δημιουργικότητας ή συμβάλλοντας από την πλευρά της λαϊκής παράδοσης σε όλη την γκάμα των προϊόντων είτε πρόκειται για διατροφικά είτε για προϊόντα άλλης παραγωγής, αναδεικνύοντας και προωθώντας την ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα των τόπων. Στον πολιτιστικό, επίσης, πλέον τομέα κατατάσσεται ο πολιτιστικός τουρισμός, που δημιουργεί πολιτιστικά οδοιπορικά και σταθμούς διαμορφώνοντας τουριστικά πακέτα ειδικών θεματικών αξόνων που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των σύγχρονων τουριστών. Ως πολιτιστικά αγαθά παλαιότερα εκλαμβάνονταν μόνο όσα ανήκαν στην πολιτιστική κληρονομιά, κινητά ή μη, άυλα ή υλικά. Το 2002 ο ν. 3028 εισάγει μια πιο διευρυμένη έννοια «...ως πολιτιστικά αγαθά νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου...» (ν. 3658/2008 (ΦΕΚ 70/Α΄/22.4.2008). Σήμερα τα πολιτιστικά αγαθά υπάρχουν σε δύο κόσμους: το φυσικό και τον ψηφιακό. Η δημιουργία ψηφιακών πολιτιστικών αγαθών είναι ποικίλη, όπως και οι λόγοι για τους οποίους δημιουργούνται. Με τη μαζική παραγωγή των πολιτιστικών αγαθών στις μέρες μας προκύπτει το ζήτημα της αξιολόγησης της ποιότητάς τους, ιδιαίτερα αν πρόκειται για αγαθά που

κατατάσσονται στις πολιτιστικές υπηρεσίες ή δραστηριότητες, ενώ η βιομηχανία και οι παραγωγοί αναζητούν συνεχώς νέα προϊόντα και ιδέες για να καλύψουν την παγκόσμια ζήτηση. Μουσεία, θέατρα, κινηματογράφοι και άλλοι πολιτιστικοί φορείς αναζητούν νέες μεθόδους προσέλκυσης κοινού διευρύνοντας τους καταλόγους τους με την προσέγγιση ειδικών κοινών, μεταξύ των οποίων οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Στο σκοπό αυτόν συνδράμουν τα σύγχρονα επιστημονικά εργαλεία και το διαδίκτυο, μέσω του οποίου παρακινούνται και καλούνται/προσκαλούνται να αξιοποιήσουν την πολιτιστική παραγωγή. Η εποχή που τα μουσεία και οι γκαλερί απευθύνονταν μόνο στους τουρίστες ή τα σχολεία, τα θέατρα μόνο στο θεατρόφιλο κοινό, θεωρείται πλέον μακρινό παρελθόν, παρόλο που έτσι γίνονταν όλα την προηγούμενη δεκαετία, τουλάχιστον στη χώρα μας. Για τη δημιουργία των πολιτιστικών αγαθών, τη διάδοση και την περαιτέρω διαχείρισή τους καταλυτικό ρόλο παίζει η επικοινωνία. Χωρίς την ύπαρξη επικοινωνίας δεν μπορεί να υπάρξει ο πολιτισμός, τουλάχιστον όπως τον έχουμε γνωρίσει έως τώρα. Βασικό εργαλείο επικοινωνίας αποτελεί η γλώσσα. Από έρευνες έχει καταδειχθεί ότι η έλλειψη γνώσης της γλώσσας –στην περίπτωση της Ελλάδας, η γνώση της ελληνικής γλώσσας– αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα στη διαδικασία ένταξης των μεταναστών. Θεωρείται από τους ίδιους τους μετανάστες ως ο σημαντικότερος παράγοντας ακόμη και την έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων. Η γνώση της γλώσσας είναι το βασικό εργαλείο για την εύρεση και διατήρηση εργασίας, για την κοινωνική συμβίωση, για την περαιτέρω κατανόηση της κουλτούρας. Χωρίς επικοινωνία δεν είναι δυνατόν, αφενός, οι μετανάστες να συμπορευτούν κοινωνικά διαδραματίζοντας ρόλο στον τομέα των πολιτιστικών ανταλλαγών και, αφετέρου, να συμμετέχουν στη χρήση (ή καλύτερα αξιοποίηση) των διαφόρων πολιτιστικών αγαθών. Η πρόσβαση και χρήση των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί πυλώνα για την κατανόηση του οιοδήποτε πολιτισμού. Τα πολιτιστικά αγαθά ως δημιουργήματα της κοινωνίας εμπεριέχουν ποικίλα πολιτιστικά μηνύματα που εντέλει αντανακλούν τον πολιτισμό που τα δημιουργεί.

Ίσως είναι αποτελεσματικότερο να κατανοήσει κάποιος μετανάστης που προέρχεται από κοινωνία διαφορετικής πολιτικής κουλτούρας τις έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας, όπως αναπτύχθηκαν στο δυτικό κόσμο, μέσα από έναν πίνακα ζωγραφικής ή ένα θεατρικό έργο, παρά ύστερα από μια σειρά κουραστικών κλασικών

μαθημάτων. Άλλωστε αυτό το απώτερο νόημα έχει η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και η είσοδος στον ψηφιακό (www.minervaeurope.org). κόσμο συλλογών διάσημων μουσείων της Δύσης. Με αυτόν τον τρόπο διαδίδονται οι αξίες και η κουλτούρα γενικότερα πάνω στην οποία οικοδομείται ο σημερινός πολιτισμός.

Η γλώσσα ως εργαλείο συμβάλλει στην ύπαρξη και ανάπτυξη του κοινωνικού διαλόγου, ο οποίος, επίσης, είναι απαραίτητος για την ανάπτυξη του πολιτισμού. Η έννοια της διαπολιτισμικότητας άλλωστε εμπεριέχει την ανάπτυξη του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ πολιτισμών, με απώτερο σκοπό την κοινωνική ευημερία και συνοχή. Ο διάλογος ως επικοινωνιακή επικοινωνία μεταξύ κοινοτήτων με διαφορετικές κουλτούρες συμβάλλει στην αλληλοκατανόηση και ειρηνική συνύπαρξή τους. Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε φορείς μεταναστών με τίτλο: «Αθήνα και Μετανάστευση: Εμείς και οι Άλλοι, οι Άλλοι και Εμείς» το ζήτημα της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας αναγορεύτηκε ως το κύριο, το βασικότερο όχημα για την οιαδήποτε αφετηρία και πραγματοποίηση ένταξης. Μάλιστα η έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας δημιούργησε ενδιάμεσους άτυπους μεσολαβητές, οι οποίοι άλλοτε συμπεριφέρονταν με την απαιτούμενη ηθικά συμπεριφορά, άλλοτε, όμως, εκμεταλλεύονταν τις καταστάσεις. Για το λόγο αυτόν, άλλωστε, έχουν προχωρήσει προς αυτή την κατεύθυνση έκτοτε αρκετά προγράμματα διαπολιτισμικών διαμεσολαβητών, προσπαθώντας να δημιουργήσουν ελεγχόμενους θεσμούς από την ελληνική πολιτεία που επιλύουν το συγκεκριμένο πρόβλημα της διαμεσολάβησης (Μαρβάκης και συν., 2001), .

2.6 Ένταξη μεταναστών και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης

Η ένταξη είναι έννοια σύμφυτη του χρόνου, έχει δηλαδή χρονική διάρκεια, είναι διαδικασία με ορισμένες φάσεις. Ως πρώτη φάση ένα άτομο ή μία ομάδα «επισκέπτεται», «υπάρχει μέσα» και συνενώνεται (συμπορεύεται) με ένα κοινωνικό σύνολο (με τον ερχομό του), αρχίζει να ζει μέσα σ' αυτό, ενώ προηγουμένως ζούσε κάπου αλλού ή δρούσε ανεξάρτητα. Ως δεύτερη φάση, στο πλαίσιο της οργάνωσης του κοινωνικού συνόλου, στο άτομο αυτό ή την ομάδα, δίνεται μια θέση και του

ανατίθενται ρόλοι. Η τρίτη φάση στη διαδικασία της ένταξης περιλαμβάνει τη μερική ή ολική αποδοχή από το άτομο ή την ομάδα της θέσης που του αποδόθηκε (Παπαδοπούλου, 2006). Βέβαια, αυτή η διαδικασία αποτελεί «δημιουργία σχέσης», ανάλογη με αυτήν που έχουν όλα τα μέλη της κοινωνίας. Οι κοινωνικές σχέσεις, άλλωστε, κι αυτό αποτελεί «κοινόν τόπον», δεν είναι ποτέ στατικές. Ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης ορίζοντας την «ένταξη» δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο μετανάστη ως άνθρωπο και όχι ως αριθμό, συμφωνώντας ότι η ένταξη αποτελεί διαδικασία που χρειάζεται χρόνο περιλαμβάνοντας όλες τις πλευρές της ζωής, ώστε τα νέα άτομα να γίνουν αποδεκτά από την κοινωνία, να αποκτήσουν σεβασμό των πολιτισμικών τους αξιών και να αισθανθούν ότι ανήκουν στο νέο κοινωνικό σύνολο. Τα τρία αυτά διαβήματα αποτελούν αμφίπλευρη διαδικασία, δηλαδή η προσπάθεια αλληλογνωριμίας, κατανόησης, αποδοχής και σεβασμού γίνεται τόσο από πλευράς του κοινωνικού συνόλου που υποδέχεται τα άτομα όσο και από πλευράς των μεταναστών ή των προσφύγων (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης, 2009). Είναι σημαντικό σημείο ότι η διαδικασία ένταξης αποτελεί αμφίπλευρη δράση και ο σεβασμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων (UNESCO (N.2462/1997,ΦΕΚ Α' 25/26,2,97) και αξιών πρέπει να υπάρχει από όλες τις πλευρές για την ομαλή συμβίωση των ατόμων στην κοινωνία (Βαρουξή, 2009). Η ένταξη των μεταναστών και προσφύγων για την Ε.Ε. σημαίνει εξάλειψη ανισοτήτων, απόκτηση προσόντων, ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες των χωρών υποδοχής, κοινωνική και οικονομική κινητικότητα, εκπαίδευση, υγεία, στέγαση, ενεργοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών, κοινωνική συμμετοχή και πολιτιστικές δράσεις (European Handbook on the Integration, ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/doc1_12892_168517401.pdf).

Ιστορικό σημείο για την πορεία της ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών στην Ε.Ε. αποτελεί το 1999 η διάσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Τάμπερε, στο οποίο υιοθετήθηκαν ελληνικές θέσεις στην ολομέλεια της Επιτροπής των Περιφερειών, ότι δηλαδή οι περιφέρειες και οι Ο.Τ.Α. της Ευρώπης πρέπει να μετέχουν ενεργά στη διαδικασία ανάπτυξης πολιτικών για τη μετανάστευση, δίνοντας έτσι σε πανευρωπαϊκό επίπεδο ώθηση στην τοπική αυτοδιοίκηση να ασχοληθεί ενεργά με τα ζητήματα της ένταξης των μεταναστών (Σαρρής, 2008).

Η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών έχει συμβάλει ενεργά στη διαμόρφωση πολιτικών για την ένταξη των μεταναστών στην Ε.Ε. Ιστορικά σημεία αποτελούν η 21η Μαρτίου 2002 κατά την οποία η Ευρωπαϊκή Ο.Κ.Ε. υιοθέτησε την ένταξη των μεταναστών ως «ένταξη πολιτών», όπως προτάθηκε από πρωτοβουλίες και εισηγητικές εκθέσεις της κοινωνίας των πολιτών. Στη συνέχεια, στις 9-10 Σεπτεμβρίου 2002, η διάσκεψη της ως άνω Ε.Ο.Κ.Ε. με τη συμμετοχή περισσότερων των διακοσίων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, υπογράμμισε την ανάγκη χορήγησης δικαιωμάτων στους μετανάστες και πρόσβασης στις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, υγείας και εκπαίδευσης. Μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας (κυρίως άρθρα 78 και 79, βλ. το σχετικό άρθρο του Ν. Σαρρή για περισσότερες πληροφορίες) το θέμα της ένταξης των μεταναστών εξετάζεται στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης και της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας.

Η νέα κατεύθυνση της πολιτικής είναι η αμφίπλευρη ωφέλεια μεταναστών και κοινωνιών των κρατών υποδοχής, η ενίσχυση των ευάλωτων κοινωνικών στρωμάτων, η ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης και η αποφυγή δημιουργίας νέων κινδύνων αποκλεισμού. Η ένταξη πλέον των μεταναστών συνδέεται άμεσα με την εξεύρεση εργασίας, η μεταναστευτική πολιτική της Ε.Ε. συμβαδίζει με τις πολιτικές ένταξης, ενώ υπάρχει τάση σφαιρικότερης αντιμετώπισης του μεταναστευτικού ζητήματος, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η μετανάστευση πρέπει να επιφέρει θετικά αποτελέσματα σε όλους, στους μετανάστες, στις χώρες υποδοχής, ακόμη και στις χώρες προέλευσης και καταγωγής. Από την άλλη πλευρά, στην πολιτιστική πολιτική της Ε.Ε. (Σχέδιο 2011-2014) τονίζεται η σπουδαιότητα του πολιτισμού στην προώθηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας, η ανταλλαγή της γνώσης γύρω από τις κουλτούρες και ο διαπολιτισμικός διάλογος. Προτεραιότητα αποτελεί η καλύτερη πρόσβαση και η μεγιστοποίηση συμμετοχής όλων των κοινωνικών ομάδων στην κουλτούρα των κοινωνιών καθώς και ο διαπολιτισμικός διάλογος. Ιδιαίτερα τονίζεται ότι οι χώρες-μέλη της Ε.Ε. πρέπει να πάρουν μέτρα για τις μη προνομιούχες ομάδες που βιώνουν φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό (Eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:325:0001:0009:EN:PDF,C325/3.) Στο διαπολιτισμικό διάλογο προωθούνται, για παράδειγμα, δράσεις για τους Ρομά, τις διαπολιτισμικές πόλεις και τη δημιουργία πλατφόρμας για μια διαπολιτισμική Ευρώπη. Από την Ελλάδα συμμετέχει η πόλη της Πάτρας. Σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές στατιστικές, περίπου το 8% του πληθυσμού των

χωρών- μελών της Ε.Ε. είναι ξένοι, εκ των οποίων οι περισσότεροι προέρχονται από χώρες εκτός Ε.Ε. (Epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-10-374/EN/KS-32-10-374-EN.PDF, 22.2.2012). Ο γενικός προϋπολογισμός για τη μετανάστευση στην Ε.Ε. ανέρχεται για το χρονικό διάστημα 2007-2013 στα 6.449 εκ. ευρώ. Ο αντίστοιχος προϋπολογισμός για τον πολιτισμό ανέρχεται στην Ε.Ε. για το χρονικό διάστημα 2007-2013 σε 400 εκ. ευρώ (περιλαμβάνονται περίπου σε ευρωπαϊκό επίπεδο 8 εκ. εργαζόμενοι). Όπως προαναφέρθηκε, ο διαπολιτισμικός διάλογος αποτελεί μία από τις τέσσερις κύριες επιδιώξεις της Ε.Ε. Οι άλλες είναι η βελτίωση της ενημέρωσης για «πολιτιστικά αγαθά ευρωπαϊκής σημασίας» και η διαφύλαξή τους, η υποστήριξη των εργαζομένων -κυρίως στον πολιτισμό- στη μετακίνηση και διαμονή τους σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και, τέλος, η διευκόλυνση της κυκλοφορίας πολιτιστικών αγαθών, καλλιτεχνικών έργων και γενικότερα πολιτιστικών προϊόντων. Είναι προφανές από τα παραπάνω ότι ο πολιτιστικός τομέας μπορεί να συμβάλει δραστικά στην ένταξη των μεταναστών και προσφύγων μέσω πολιτιστικών δράσεων, δίνοντας ώθηση άλλωστε και στη διεύρυνση του κοινού των διαφόρων πολιτιστικών φορέων, όπως είναι τα μουσεία, τα πολιτιστικά κέντρα, τα θέατρα, οι κινηματογράφοι, οι σύλλογοι, τα ωδεία κ.ά. Στο πλαίσιο της συλλογής «καλών πρακτικών», που μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπο για τη δημιουργία περαιτέρω πολιτιστικών εκδηλώσεων που συμβάλλουν στο διαπολιτισμικό διάλογο και την κοινωνική συνοχή, μπορούμε να αναφέρουμε ενδεικτικά:

1. Διοργάνωση από το Υπουργείο Πολιτισμού σε συνεργασία με το Μουσείο Μπενάκη. Κατά τον εορτασμό της Ημέρας των Μουσείων στο Μουσείο Μπενάκη πραγματοποιήθηκε ανάγνωση παραμυθιών (Σάσα Βούλγαρη) από την Αφρική με παράλληλες αναφορές στη μουσική της Αφρικής (μουσικός Γ. Κατσάνος). Αφήγηση ιστοριών για αντικείμενα αφρικανικής τέχνης με τη μορφή διάλεξης με τίτλο: «Έρχομαι από την Ακτή του Ελεφαντοστού» (Μπρούνο Φινακιάρo).
2. Εορτασμός της Ημέρας των Μουσείων, διοργάνωση Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού/Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης/ οργάνωση LALIBELA-Βοήθεια στα παιδιά της Αιθιοπίας. Φεστιβάλ Αιθιοπικού πολιτισμού, αγορά αιθιοπικών έργων λαϊκής τέχνης, παράσταση αιθιοπικών χωρών και παραδοσιακή τελετουργία του καφέ (η Αιθιοπία είναι η πατρίδα του καφέ).

3. Η δημιουργία Φόρουμ των Κάτω Χωρών με την ονομασία «Κοινωνικές Ολυμπιάδες» σε πόλεις (π.χ. Arnhem) για την επίλυση στεγαστικών προβλημάτων μεταναστών και ευπαθών ομάδων.
4. Στην πόλη του Ρότερνταμ το Σχέδιο «Mensenbieb» (: Βιβλιοθήκη του Λαού), όπου αναπτύσσεται διάλογος πάνω σε στερεότυπα και προκαταλήψεις, όπως «οι μουσουλμάνοι είναι όλοι εξτρεμιστές», «οι ξένοι δεν θέλουν να ενταχθούν» κ.ά., δημιουργία και λειτουργία ακόμη και κινητών μονάδων. Σκοπός της οργάνωσης είναι η κατανόηση ότι οι προκαταλήψεις δεν ανταποκρίνονται πάντα στην αλήθεια.
5. Τα μέλη της ομάδας «Eurocities», ένα δίκτυο 128 μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων, υιοθέτησαν Χάρτα με τίτλο: «Συμβολή στη Χρηστή Διακυβέρνηση στον Τομέα της Ένταξης των Μεταναστών και της Υποδοχής των Αιτούντων Άσυλο» (www.eurocities.org).

Ορισμένες επισημάνσεις

Συμπερασματικά, μπορούμε να επισημάνουμε επιγραμματικά τα παρακάτω:

- Η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο, που ήρθε «από τα παλιά» με νέες αποχρώσεις (Βαρουξή, 2009).
- Κάθε μετανάστης είναι φορέας ενός πολιτισμού/κουλτούρας.
- Κάθε μετανάστης εισέρχεται σε μια νέα, γι' αυτόν, κοινωνία με τη δική της κουλτούρα. Ο αλληλοσεβασμός είναι απαραίτητη προϋπόθεση κοινωνικής συνοχής και ανάπτυξης.
- Ο πολιτισμός/κουλτούρα είναι εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας που δρα καταλυτικά στη διαδικασία της ένταξης.
- Η Ε.Ε. προωθεί το διαπολιτισμικό διάλογο.
- Οι πολιτιστικοί φορείς μπορούν να συμβάλλουν σε ζητήματα διαπολιτισμικού διαλόγου και κοινωνικής συνοχής με τη κατάλληλη διεύρυνση του κοινού τους, περιλαμβάνοντας ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο.
- Οι πολιτιστικές βιομηχανίες να αξιοποιήσουν πολιτιστικά προϊόντα περιλαμβάνοντας αγαθά που προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες και

συνυπάρχουν στο πλαίσιο της Ε.Ε., καθώς και το αντίστοιχο καλλιτεχνικό δυναμικό κατά περίπτωση.

2.4 Μεταναστευτική πολιτική

Η μεταναστευτική πολιτική ορίζεται ως το σύνολο των μέτρων και των υιοθετημένων κοινωνικών πρακτικών – σύμφωνα με δύο αναγκαίους και συμπληρωματικούς άξονες – οι οποίοι:

- Ρυθμίζουν και ελέγχουν την είσοδο, τη διαμονή και την απασχόληση των μη πολιτών μιας συγκεκριμένης κοινωνίας.
- Αντιμετωπίζουν τους ήδη εγκατεστημένους μεταναστευτικούς πληθυσμούς σε εθνικό έδαφος (Παπαδοπούλου, 2006).

Ο πρώτος άξονας αντιστοιχεί στην καθαρή «μεταναστευτική πολιτική» μιας χώρας και έχει χαρακτήρα περισσότερο «κατασταλτικό», «αστυνομικό», «αμυντικό» και «απωθητικό» και άρα αρνητικό ως προς το περιεχόμενό του. Ο δεύτερος άξονας αντιστοιχεί στις λεγόμενες «πολιτικές ένταξης» και ενσωμάτωσης που έχουν χαρακτήρα κατ' αρχήν θετικό και τείνουν να δημιουργήσουν τις νομικές και τυπικές προϋποθέσεις σύγκλισης των μεταναστευτικών πληθυσμών με τους πολίτες μιας κοινωνίας (Παπαδοπούλου, 2006).

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη στον αστικό και περιαστικό χώρο της περιφέρειας Αττικής (Παπαδοπούλου, 2006) οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαδικασίες ένταξης των μεταναστών και προδιορίζουν τη διαμονή τους στην ελληνική κοινωνία είναι:

- *Νομιμοποίηση*
- *Γλώσσα*
- *Απασχόληση*
- *Κατοικία*
- *Οικογένεια*
- *Η πολιτισμική και θρησκευτική ιδιαιτερότητα*
- *Άτυπες κοινωνικές σχέσεις*

Σύμφωνα πάντα με την έρευνα αυτή, οι μετανάστες εντάσσονται στην ελληνική κοινωνία με διαδικασίες που είναι πολύ κοντά σε αυτές που ισχύουν για τον ελληνικό

πληθυσμό. Η κύρια διαφορά εντοπίζεται στην πολύπλοκη και σε πολλές περιπτώσεις αναποτελεσματική διαδικασία νομιμοποίησης, η οποία αποτελεί και το ισχυρότερο εμπόδιο στην ένταξή τους (Παπαδοπούλου, 2006).

Μετά από 18 περίπου χρόνια εμπειρίας της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής μεταναστών, η ελληνική μεταναστευτική πολιτική εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από μία σχετική υστέρηση: εμφανίζεται πάντα ως αντίδραση στα γεγονότα παρά ως κατευθυντήρια δύναμη. Περιορίζεται δηλαδή σε μια αποσπασματική προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων που έχουν ήδη παγιωθεί στην ελληνική κοινωνία (Τριανταφυλλίδου, 2005). Για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων που προέκυψαν λόγω της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία προτείνεται μια «νέα προσέγγιση» (Τριανταφυλλίδου, 2005) στηριζόμενη στα εξής βασικά σημεία:

- Ενεργητικές (pro-active) πολιτικές για την απασχόληση μεταναστών εργαζομένων στην ελληνική οικονομία (προγραμματισμό των εσωτερικών αναγκών, συνεργασία με τις χώρες προέλευσης και με διεθνείς οργανισμούς, ετήσιες ποσοτώσεις μεταναστών από τρίτες χώρες).
- Έμφαση στις διμερείς σχέσεις με τις χώρες προέλευσης μεταναστών (για καλύτερο προγραμματισμό της νόμιμης μετανάστευσης, διευκόλυνσης του επαναπατριsmού όσων το επιθυμούν και περιορισμό της παράτυπης μετανάστευσης).
- Περιορισμό της εποχιακής μετανάστευσης.
- Αναδιοργάνωση των μέτρων ελέγχου της παράνομης μετανάστευσης με έμφαση στους εσωτερικούς ελέγχους (με παράλληλο έλεγχο της ελληνικής αγοράς εργασίας γενικότερα).
- Σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των πολιτών και κατοίκων και σταδιακή αλλά ταχύρρυθμη ένταξη των μεταναστών στο πολιτικό σύστημα (διευκόλυνση πολιτογράφησης για μετανάστες που διαμένουν σταθερά στην Ελλάδα για πέντε χρόνια και μερικώς 'αυτόματη' πολιτογράφηση για τη δεύτερη γενιά μεταναστών καθώς και για παιδιά που ήρθαν στη χώρα σε πολύ νεαρή ηλικία) (Τριανταφυλλίδου, 2005).

Επίσης, θα πρέπει να διευκολύνεται η συμμετοχή των ομάδων των μεταναστών στους διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής με υποστήριξη από τυπικά και άτυπα

κοινωνικά δίκτυα που θα λειτουργούν «ως δίκτυ ασφαλείας» (Γεωργούλας, 2001).

Συγκεκριμένα:

- Τοπικά κοινωνικά δίκτυα, τυπικά και άτυπα, όπως οι δημοτικοί φορείς, οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η γειτονιά, πρέπει να γίνουν οι κύριοι φορείς άσκησης μεταναστευτικής πολιτικής.
- Είναι, επίσης, απαραίτητο να εφαρμοστούν στρατηγικές που θα προσφέρουν στους μετανάστες και στις μειονότητες τη δυνατότητα να συνειφέρουν με ίσους όρους στην καλή τοπική διοίκηση των πόλεών τους. Η δράση στο δίκτυο της κοινότητας πρέπει να στοχεύει στην ενθάρρυνση των πληθυσμών μεταναστών και μειονοτήτων να συμμετέχουν στην πολιτιστική, οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή.
- Θα πρέπει να εξασφαλιστεί η συμμετοχή των μεταναστών στο σχεδιασμό, την εφαρμογή, την αξιολόγηση και τον επανασχεδιασμό κάθε προγράμματος που τους αφορά (Γεωργούλας, 2001).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι η ελληνική μεταναστευτική πολιτική να βρίσκεται σε συντονισμό με την ευρύτερη ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική στην ένταξη των μεταναστών. Η δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών στην Ευρώπη, λόγω της επίδρασης των διαφορετικών προτύπων συμπεριφοράς, περιπίπτει σε πολιτισμική σύγκρουση. Κατόπιν τούτου καθίσταται απαραίτητο ένα διαφοροποιημένο πρόγραμμα συμμετοχής. Στα ευρωπαϊκά κράτη επιδιώκεται διαφορετική μορφή ένταξης, π.χ. η Ολλανδία και η Μεγάλη Βρετανία επιθυμούν για τους μετανάστες από τις άλλοτε αποικίες τους στην Ασία και Αφρική μια «πλήρη ένταξη», επειδή οι ομάδες αυτές των μεταναστών κατέχουν την υπηκοότητα της χώρας υποδοχής (Πανταζής, 2003).

Στην περίπτωση της πλήρους ένταξης των μεταναστών θεωρείται απαραίτητη η επιμόρφωση. Πιθανή ένταξη χωρίς επιμόρφωση μπορεί να δημιουργήσει στη χώρα υποδοχής κοινωνικά προβλήματα και μάλιστα λόγω μη επαρκούς προσαρμογής των «νέων» πολιτών στη ζωή της χώρας επιλογής τους. Σε κάθε περίπτωση δεν αρκεί για ένταξη στη χώρα υποδοχής η ύπαρξη θέσεων εργασίας για τους «νέους» πολίτες, επειδή μπορεί κάποιος να καλύψει πλήρως μια θέση εργασίας, μόνο αν κατέχει τη γλώσσα της χώρας υποδοχής και έχει τις ειδικές ικανότητες και δεξιότητες. Γλωσσική και επαγγελματική επιμόρφωση θα αποτελεί στο μέλλον απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετακίνηση από χώρα σε χώρα. Όσο λιγότερο ένας ενήλικος έχει επιμορφωθεί,

τόσο περισσότερο θα δυσκολεύεται η επαγγελματική του δραστηριότητα (Πανταζής, 2003).

Στα ευρωπαϊκά βιομηχανικά κράτη και στην Ελλάδα έχει αυξηθεί από τη δεκαετία του '80 ο αριθμός των μεταναστών και προσφύγων, των οποίων η ένταξη παρουσιάζει δυσκολίες, διότι αυτοί προέρχονται από χώρες με χαμηλό μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο. Οι ομάδες αυτές δεν μπορούν να ενταχθούν εύκολα, διότι δεν έχουν συνηθίσει σε δημοκρατικούς τρόπους συμπεριφοράς και γνωρίζουν από τη χώρα καταγωγής τους περισσότερο ή λιγότερο αυταρχικές μορφές συμπεριφοράς. Τα ιδρύματα της εκπαίδευσης ενηλίκων θα μπορούσαν να είναι για τους μετανάστες και πρόσφυγες οι χώροι, όπου γίνεται κατανοητή η δύσκολη οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική κατάστασή τους καθώς και το τι συμβαίνει στο επάγγελμα και στην κοινωνία (Pöggeler, 1999). Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί κατ' αρχήν μέσω κύκλων μαθημάτων για μετανάστες, που θα στοχεύουν στην ένταξη τους τόσο στη χώρα υποδοχής όσο και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Μέχρι τώρα είναι περιορισμένες τέτοιες ευεργετικές προσφορές (π.χ. Ελληνικά για αλλοδαπούς). Στα ευρωπαϊκά βιομηχανικά κράτη, όσο περισσότερο συμμετέχουν οι μετανάστες στην επιμόρφωση, τόσο περισσότερο πρέπει αυτή, που σήμερα περιορίζεται σ' ένα υψηλό διανοητικό επίπεδο, να λαμβάνει υπόψη της το χαμηλό επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης των νέων συμμετεχόντων, να εκτείνεται σε περισσότερα κοινωνικά-πολιτισμικά στρώματα και να ανανεώνεται.

Η κοινωνική αλλαγή λόγω της μετανάστευσης απαιτεί *αλληλεγγύη, συνεργασία και εξάλειψη* στερεοτύπων, εχθρικών παραστάσεων και ρατσιστικών φαινομένων (Πανταζής, 2003). Η προκύπτουσα κοινωνική περιπλοκότητα λόγω της κοινωνικής αλλαγής και ο πλουραλισμός σε όλους τους τομείς της ζωής έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς ανθρώπους να απελευθερωθούν από άκαμπτες δομές και αμφιλεγόμενα συστήματα κανόνων. Η κάθε είδους συνεργασία δεν μπορεί να ανακόπτεται στα σύνορα των εθνικοκρατικών συστημάτων ένταξης, αλλά απαιτεί προσανατολισμό στην ευρωπαϊκή και γενικότερα στην παγκόσμια κοινότητα. Η εκπαίδευση ενηλίκων μπορεί μέσω πολλαπλών παιδαγωγικών μέτρων να συνεισφέρει, ώστε πολιτισμικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί τρόποι σκέψης και ζωής των «γειτόνων», των «άλλων» να ανακαλύπτονται και έτσι να δημιουργείται μια στέρεη βάση αλληλεγγύης, που θα

συντελέσει στο ξεπέραςμα των εθνικοκρατικών συνόρων. Η αλληλεγγύη αυτή θα βασίζεται στην προθυμία ο ένας να μαθαίνει από τον άλλο.

2.8 Παιδιά αλλοδαπών στο ελληνικό σχολείο

Στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες δυτικές χώρες υποδοχής μεταναστών, στις αστικές περιοχές και στις μεγάλες πόλεις φοιτά στα σχολεία ένας μεγάλος αριθμός αλλοδαπών μαθητών. Το 10% και πλέον των μαθητών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία όλων των βαθμίδων έχει διαφορετική πολιτισμική καταγωγή και άλλη μητρική γλώσσα από την ελληνική (Σκούρτου και συν., 2004; Δαμανάκης 2002). Χωρίς να λαμβάνονται εντούτοις υπόψη αυτά, οι αλλαγές που κρίνονται απαραίτητες στην οργάνωση, στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης και στην έρευνα, για να μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η κοινωνική, πολιτισμική αλλά και η δημογραφική πραγματικότητα, είναι ακόμα σε αναμονή.

Το ενδιαφέρον για παιδεία και οι ανάγκες των αλλοδαπών μαθητών, των οποίων η γνώση της σχολικής γλώσσας είναι περιορισμένη, και το γεγονός της αύξησης του κινδύνου μειονεκτικής μεταχείρισης και αποκλεισμού τους λόγω της εθνικότητάς τους και της θρησκείας τους - συχνά σε συνάρτηση με την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο τους - αντιμετωπίζονται ακόμα ως ένα «επιπρόσθετο πρόβλημα». Τα κατά περίπτωση αντισταθμιστικά μέτρα, σχεδόν αποκλειστικά με την είσοδο στο σχολείο, οφείλουν να εξασφαλίζουν και να διευκολύνουν, ιδιαίτερα από γλωσσικής απόψεως, την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών.

Συχνά τίθεται το ερώτημα, κατά πόσο το ελληνικό σχολείο μπορεί να αντιμετωπίσει τις κοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές στα πλαίσια των δημιουργημένων δομών που αυξάνονται ιστορικά, αλλά και τη διαδικασία επίλυσης των προβλημάτων.

Το ελληνικό σχολείο εμμένει σε μεγάλο βαθμό στο μονοπολιτισμικό προσανατολισμό του, παρά το γεγονός ότι είχε το χρόνο και την ευκαιρία να προετοιμαστεί για ένα διαπολιτισμικό άνοιγμα. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση βασίζεται στην πεποίθηση ότι τα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρέπει να προσαρμόζονται στην πραγματικότητα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Εντούτοις ακόμα καμία ιδιαίτερη αλλαγή δεν παρατηρείται στα σχολεία. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση περικλείει όλους τους τομείς της σχολικής ζωής. Αφορά τόσο τα αναλυτικά προγράμματα όσο και το «κρυφό

πρόγραμμα» του σχολείου. Το να λαμβάνονται υπόψη οι κοινωνικοπολιτισμικές διαφορές καθώς και η προώθηση της πολυγλωσσίας είναι βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Ο George Auernheimer (2001) τονίζει στο βιβλίο του «Migration als Herausforderung für pädagogische Institutionen» ότι κάθε παιδαγωγική δράση πρέπει να ακολουθεί δύο θεμελιώδεις αρχές: «Ίση μεταχείριση» ως αξίωση της κοινωνικής δικαιοσύνης και «σύνδεση με το βιόκοσμο» ως απαραίτητη προϋπόθεση, προκειμένου να προωθήσουμε αποτελεσματική μετάδοση γνώσης και να φέρουμε τους μαθητές εκεί όπου αυτοί βρίσκονται (Auernheimer, 2001). Μεταξύ αυτών των δύο αρχών μπορούν να υπάρξουν συγκρούσεις, ιδιαίτερα εάν δεν υιοθετούνται και εφαρμόζονται από τους εκπαιδευτικούς και καταλύονται από την έννοια του μονόπλευρου προσανατολισμού στην προσαρμογή.

Δεδομένου ότι οι αλλοδαποί μαθητές δεν μπορούν να θεωρούνται μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση σε σύγκριση με τους μη αλλοδαπούς μαθητές, είναι απαραίτητως αναγκαία μια αλλαγή προοπτικής. Οι αλλοδαποί μαθητές δεν είναι μαθητές με «έλλειμμα» και μια πρόσθετη επιβάρυνση για τους εκπαιδευτικούς, αλλά το σχολείο θα μπορούσε να προβεί στο μετασχηματισμό του συστήματος, σε μια εκπαίδευση προσανατολισμένη στη δικαιοσύνη. Πολλές αιτίες που συμβάλλουν σ' αυτήν την έλλειψη ισορροπίας έχουν μεν ήδη εξακριβωθεί και έχουν αναπτυχθεί πιθανές εναλλακτικές λύσεις, εντούτοις η εκπαίδευση χωλαίνει στην εφαρμογή επαρκών αρχών δράσης, προκειμένου να συμβάλει στο να απολαμβάνουν πραγματικά οι αλλοδαποί μαθητές ίσες ευκαιρίες στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

2.9 Ένταξη των παιδιών των μεταναστών στο ελληνικό σχολείο

Το σύγχρονο σχολείο δεν μπορεί να αγνοεί τις κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές του παρόντος. Σήμερα απαιτείται ένας εκσυγχρονισμός στις εσωτερικές δομές και λειτουργίες του ελληνικού σχολείου. Ο εκσυγχρονισμός αυτός πρέπει να υπερβαίνει την εθνοκεντρική, μονοπολιτισμική και μονογλωσσική προσέγγιση των γεγονότων.

Δύο αρχές, οι οποίες είναι αλληλένδετες, πρέπει να καθοδηγούν τις εκτιμήσεις και τις προτάσεις: *Καταρχήν*, η εκπαίδευση είναι δικαίωμα και όχι «προϊόν» (Chariot, 2002).

Είναι ένα καθολικό δικαίωμα, το οποίο συνδέεται άμεσα με την ανθρώπινη ύπαρξη και πρέπει να υπερασπίζεται ως δικαίωμα. Όλα τα άτομα έχουν το δικαίωμα να μαθαίνουν, αφενός α) στη μητρική τους γλώσσα, αφετέρου β) επιπλέον τουλάχιστον μια ξένη γλώσσα, η οποία καθιστά δυνατή τη διεθνή επικοινωνία.

Κατά δεύτερον, η εκπαίδευση παρουσιάζει μια οικουμενική διάσταση: οποιεσδήποτε μπορούν να είναι οι διαφορές μεταξύ των πολιτισμών, όλοι οι πολιτισμοί δημιουργήθηκαν από την ανθρώπινη φύση. Η εκπαίδευση στην ιδιότητά της ως καθολικό δικαίωμα πρέπει μέσω της ανάπτυξης προγραμμάτων να στοχεύει σε έναν αλληλέγγυο κόσμο, στον αγώνα για την ειρήνη, ενάντια σε όλες τις μορφές βίας, διάκριση, εκμετάλλευση, υποτίμηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Έχοντας ως αφετηρία τις προηγούμενες αναπτύξεις μπορούμε να προσδιορίσουμε τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν την εκπαίδευση στη σύγχρονη κοινωνία. Οι αρχές αυτές είναι:

- Το σχολείο πρέπει να είναι προσιτό σε όλους, χωρίς διάκριση του φύλου ή εθνικής, θρησκευτικής, πολιτισμικής καταγωγής. Στις Διεθνείς Συμβάσεις για τα δικαιώματα του παιδιού (Σύμβαση 20.11.1989, Η.Ε) καθορίζεται ότι η εκπαίδευση πρέπει να αποσκοπεί «στην ανάπτυξη του σεβασμού για τους γονείς του παιδιού, την ταυτότητά του, τη γλώσσα του και τις πολιτιστικές του αξίες, καθώς και του σεβασμού του για τις εθνικές αξίες της χώρας στην οποία ζει, της χώρας από την οποία μπορεί να κατάγεται και για τους πολιτισμούς που διαφέρουν από το δικό του» (Άρθρο 29,1γ). Το σχολείο πρέπει να εγγυάται για όλους την ίδια αντιμετώπιση.
- Με όλη την παρρησία για τις διαφορετικές πολιτισμικές επιρροές και τις δημιουργίες πρέπει να ισχύει ως κοινός κανόνας ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς επίσης και το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη κάθε ατόμου (Διεθνές Σύμφωνο ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, 16.12.1966, Η.Ε.). Ενσυναίσθηση, ανεκτικότητα και αλληλεγγύη πρέπει να αποτελούν βασικά στοιχεία μιας σύγχρονης εκπαίδευσης. Η πραγματοποίησή της απαιτεί αποφασιστική αποποίηση και καταπολέμηση κάθε είδους άμεσων ή έμμεσων μορφών ρατσισμού εντός και εκτός του σχολείου. Μια σημαντική βαρύτητα παρέχεται στην προστασία του ανθρώπινου δικαιώματος από τη ρατσιστική διάκριση, επειδή ο ρατσισμός είναι στην ιδεολογία και την πρακτική μια από τις ριζικότερες απειλές για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ρατσιστική ιδεολογία της ανισότητας αρνείται την ιδέα των

ανθρωπίνων δικαιωμάτων: την ίση αξιοπρέπεια και αξία όλων των ανθρώπων και τα από αυτό παραγόμενα ίσα δικαιώματα. Αντ' αυτού ερμηνεύονται οι διαφορές μεταξύ των ανθρώπων ως αξιακές ανισότητες και δικαιολογείται από τις «σχεδιασμένες» άνισες αξίες των ανθρώπων η «δική μας» ανωτερότητα.

- Εκπαίδευση, η οποία αναγνωρίζει τις διαφορές των πολιτισμών και τις σέβεται (υπό την προϋπόθεση ότι δεν βρίσκονται σε αντίφαση με το δικαίωμα της αξιοπρέπειας ή με τα δικαιώματα του ατόμου).
- Εκπαίδευση στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη «δική μου» αξιοπρέπεια όπως επίσης στην αξιοπρέπεια του «άλλου»: ενάντια στη βία, καταπίεση, κατά συνέπεια επίσης εκπαίδευση στις οικουμενικές αξίες: ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, ειρήνη, δημοκρατία, δικαιοσύνη.
- Εκπαίδευση, η οποία σέβεται τα δικαιώματα των παιδιών (τα οποία καθορίζονται στις Διεθνείς Συμβάσεις), ιδιαίτερα το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση (Διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού, 20.11.1959, Η.Ε.).
- Εκπαίδευση για τον πολίτη της σύγχρονης κοινωνίας και για την ειρήνη, που αναπτύσσει τη συνείδηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του πολίτη, τα οποία δημιουργούν τα συναισθήματα του να ανήκει κάπου, όπου το παιδί είναι ανοιχτό στον πολιτισμό του, επιπλέον και σε άλλους πολιτισμούς.
- «Ξένοι» εκπαιδευτικοί πρέπει να συμμετέχουν στη διεξαγωγή των μαθημάτων στη μορφή της συλλογικής διδασκαλίας (team-teaching) (Βρεττός & Καψάλης, 2002) ως ειδικοί για τους πολιτισμούς και τις γλώσσες προέλευσης.

Οι αρχές αυτές πρέπει να συνοδευθούν από ριζικές αλλαγές στην εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, καθώς και στην ανάπτυξη προγραμμάτων. Τα προγράμματα πρέπει να χαρακτηρίζονται από σεβασμό δημοκρατικών αρχών οργάνωσης: δημοκρατική οργάνωση του Curriculum, συμμετοχή των μαθητών, των γονέων και αντιπροσώπων της κάθε κοινότητας.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Μεθοδολογία

3.1 Σκοπός & στόχοι της έρευνας

Σύμφωνα με την έννοια που αποδόθηκε στον όρο του Κοινωνικού Κεφαλαίου, πρόκειται για το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον. Κατά συνέπεια το Κοινωνικό Κεφάλαιο μπορεί να εννοηθεί ως πόρος που έχει τη πηγή του στη συλλογική δράση και μπορεί να έχει αποτελέσματα σε ευρύτατη οικονομική και κοινωνική κλίμακα. Το ενδιαφέρον λοιπόν της ακαδημαϊκής κοινότητας για το Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει ενταθεί κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, περίοδο που συμπίπτει με την αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων και την ενίσχυση της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν λοιπόν να καταδειχθούν τα οφέλη και να αναλυθεί ο ρόλος του κοινωνικού κεφαλαίου στην διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων των νέων για θέματα μετανάστευσης, μέσα από την ακόλουθη υπόθεση εργασίας: *«όσο ισχυρότερο είναι το κοινωνικό κεφάλαιο που διαθέτει ο νέος, τόσο αυξάνονται οι θετικές στάσεις και αντιλήψεις του για τους μετανάστες».*

Επιμέρους στόχοι (ερευνητικά ερωτήματα ή υποθέσεις) της έρευνας αποτέλεσαν:

- A) είναι εμφανής η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε δείγμα νέων της ελληνικής κοινωνίας,
- B) ποια είναι τα χαρακτηριστικά εκείνων που ενισχύουν την έννοια του,
- Γ) οι στάσεις και αντιλήψεις περί μετανάστευσης καθορίζονται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων μελέτης,
- Δ) επιδρά το Κοινωνικό Κεφάλαιο στη διαμόρφωση στάσεων & αντιλήψεων για την μετανάστευση.

3.2 Πεδίο της έρευνας

Για τη διερεύνηση του σκοπού της μελέτης, ως πεδίο έρευνας επιλέχθηκε ο νεανικός πληθυσμός της τοπικής κοινωνίας του Ηρακλείου Κρήτης, λόγω κυρίως της μελλοντικής εξέλιξης του ως ο βασικός κορμός του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού.

3.3 Δείγμα & διάρκεια της έρευνας

Ως δείγμα της έρευνας χρησιμοποιήθηκε δείγμα 500 νέων ανθρώπων 18 έως 30 ετών, επιλεγμένοι από τον πληθυσμό του Ηρακλείου Κρήτης το χρονικό διάστημα Ιανουάριος – Απρίλιος 2011, ακολουθώντας δειγματοληψία ευκολίας (Μπένος, 1991; Τζωρτζόπουλος, 1991). Σε προκαθορισμένες ημέρες και ώρες, σε κεντρικά και αποκεντρωμένα σημεία της πόλης του Ηρακλείου έγινε επιλογή νέων ανθρώπων και με τη χρήση συνέντευξης συμπληρώθηκε το ερευνητικό εργαλείο για την καταγραφή απόψεων (Κοκκινάκου και συν, 2011).

3.4 Τρόπος συλλογής των δεδομένων – Ερευνητικό εργαλείο.

Βασικό εργαλείο μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου αποτελεί το ερωτηματολόγιο SCQ-G (Social Capital Questionnaire, SCQ-G) (Kritsotakis et al., 2007; Κριτσωτάκης και συν., 2010; Koutra et al., 2012). Το ερωτηματολόγιο SCQ-G (βλ. Παράρτημα Γ) διαχωρίζεται σε 8 εννοιολογικές ενότητες εκ των οποίων. Οι συνολικές 36 ερωτήσεις (items) διαφέρουν ανά ενότητα. Στην ελληνική αυτή έκδοση ως τροποποιημένη και σταθμισμένη, περιλαμβάνει ερωτήσεις της ενότητας «ΣΤ. Σχέσεις με εργασία» που στην παρούσα μελέτη απαντήθηκαν από 295

συμμετέχοντες, και δεν απαντήθηκαν κυρίως από φοιτητές και άνεργους ή απασχολούμενες με οικιακά. Έτσι ακολούθησε έλεγχος εσωτερικής συνέπειας ή αλλιώς αξιοπιστίας ανά ενότητα ή στο σύνολο (αφαιρέθηκε η ενότητα αυτή στην περίπτωση του συνόλου), που απέδωσε συντελεστές για κάθε πεδίο ή κάθε ενότητα του ερωτηματολογίου με κοινά στοιχεία. Είναι σαφές ότι κάθε ερώτηση από τις 29 αποτελείται από κλίμακα με 4 πεδία απαντήσεων (Likert), με κοινές αποκρίσεις (διαβαθμισμένες απαντήσεις κλίμακας). Η αξιοπιστία του ήδη χρησιμοποιημένου ερωτηματολογίου SCQ-G για όλες τις ενότητες έχει βρεθεί σε άλλο πληθυσμό $\alpha > 0,80$ σύμφωνα με τους Kritsotakis et al. (2007) ενώ στις ενότητες κυμαίνονται από 0,33-0,77. Στην παρούσα μελέτη ο συνολικός συντελεστής ανήλθε σε $\alpha = 0,812$ (βλ. Παράρτημα - Πίνακας 2), αρκετά ικανοποιητικός προς χρήση του εργαλείου.

Παράλληλα μέσα από εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση είχε κατασκευαστεί για τους σκοπούς προηγούμενης μελέτης (Κοκκινάκου και συν., 2011) δομημένο ερωτηματολόγιο απόψεων, στάσεων και αντιλήψεων περί μετανάστευσης, προκαθοριζόμενο σε πεντάβαθμη κλίμακα απαντήσεων Likert 13 ερωτήσεων (διαφωνώ έως συμφωνώ απόλυτα) (Δαρβίρη, 2009). Το ερωτηματολόγιο απέδωσε συντελεστή αξιοπιστίας απαντήσεων ικανοποιητικού βαθμού $\alpha = 0,71$.

3.5. Πιλοτική έρευνα - έλεγχος αξιοπιστίας και εγκυρότητας.

Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 3.4 η χρήση του βασικού εργαλείου μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου, έχει προϋπάρξει της παρούσας, καθώς έχει μεταφραστεί, σταθμιστεί και εγκυροποιηθεί σε ελληνικό πληθυσμό με σαφή εσωτερική συνέπεια και αλληλουχία (Kritsotakis et al., 2007; Κριτσωτάκης και συν., 2010; Koutra et al., 2012). Παράλληλα το δευτερεύον ερωτηματολόγιο στάσεων και αντιλήψεων απέδωσε ικανοποιητικό βαθμό αξιοπιστίας, διευκολύνοντας τη χρήση του για το σκοπό της παρούσας μελέτης (Δαρβίρη, 2009; Κοκκινάκου και συν., 2011).

3.6 Δεοντολογία τη έρευνας

Η συλλογή των στοιχείων αφορούσαν το σχεδιασμό και την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας του ερευνητή-συγγραφέα. Εγκρίθηκε και υποστηρίχθηκε από τον υπεύθυνο καθηγητή, δίνοντας τις απαραίτητες διευκρινήσεις, κατευθύνσεις και

οδηγίες ώστε να ακολουθεί τους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας των ερευνητικών εργασιών. Την πολύτιμη συνεργασία κατά τη συμμετοχή στην έρευνα όσων αποδέχτηκαν να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια, προηγήθηκε πλήρης και λεπτομερής προφορική ενημέρωση διασφαλίζοντας το απόρρητο των προσωπικών πληροφοριών, κυρίως μέσω της ανωνυμίας συγκέντρωσης τους. Παρόμοια δέσμευση και ως προς την αντίστοιχη επιτροπή του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας προϋπήρξε για τη χρήση των δεδομένων αποκλειστικά και μόνο για ερευνητικούς λόγους.

3.7 Στατιστική ανάλυση

Η ανάλυση των δεδομένων της μελέτης έγινε με το πρόγραμμα IBM SPSS 19.0. Αρχικά και πριν την εκτίμηση των συντελεστών αξιοπιστίας Cronbach α , υπολογίστηκε το πλήθος των ελλειπουσών απαντήσεων (κενά, λάθη κλπ) στο σύνολο των ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις που απαντήθηκαν με χαμηλή ανταπόκριση (295 άτομα ή 59%) αφορούσαν την εργασία, ενώ οι συμμετέχοντες αυτοί βρίσκονταν εκτός αγοράς. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις αντιστοιχούσαν μόλις στο 1,2% του συνόλου των απαντήσεων. Δεν κρίθηκε έτσι απαραίτητη η διαδικασία απόδοσης (single or multiple imputation procedure).

Ακολούθησε υπολογισμός κατανομών συχνότητας χαρακτηριστικών των 500 συμμετεχόντων. Οι συσχετίσεις των αθροιστικών βαθμολογιών των έξι ενοτήτων καθώς και της συνολικής βαθμολογίας (score) του SCG-Q με χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων αλλά και με τις κλίμακες των στάσεων & αντιλήψεων τους περί μετανάστευσης, έγινε με τους συντελεστές συσχέτισης κατά Pearson. Ακολούθησε στο σημείο αυτό πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση για την εκτίμηση των “διορθωμένων” συντελεστών συσχέτισης (betas) χρησιμοποιώντας στο μοντέλο και τα βασικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων.

Παράλληλα εκτιμήθηκαν οι μέσες βαθμολογίες ανά ενότητα και στο σύνολο του SCG-Q, εκφρασμένες στη 4-βαθμη κλίμακα μέτρησης του, και ακολούθησε μη παραμετρικός έλεγχος κατά Mann Whitney & Kruskal Wallis με τα χαρακτηριστικά των 500 συμμετεχόντων. Παρά τους πολλαπλούς ελέγχους, ως αποδεκτό επίπεδο σημαντικότητας καθορίστηκε το $p \leq 0,05$ (Δαφέρμος, 2005).

Αποτελέσματα

4.1 Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης

Το δείγμα της μελέτης όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα 3.3 αποτελείται από 500 νέους ηλικίας 18-30 ετών (**Παράρτημα Α – Πίνακας 1**). Το 46,8% ήταν άνδρες και 53,2% γυναίκες, χωρίς να διαφέρει στατιστικώς σημαντικά η κατανομή μεταξύ τους (δυωνυμικός έλεγχος, $p=0.166$). Η πλειοψηφία ή 78,7% ήταν άγαμοι, το 40,8% διέμεναν μόνοι, ενώ λιγότεροι από τους μισούς ή 45,6% ήταν ανώτερης ή ανώτατης εκπαίδευσης. Το 85,4% δήλωσαν καταγωγή από Κρήτη και επαγγελματικά ενώ οι ιδιωτικοί υπάλληλοι με ποσοστό 22,4% ήταν η μεγαλύτερη επαγγελματική ομάδα του δείγματος μελέτης, το 46,% ήταν άνεργοι, απασχολούνταν με οικιακά ή δεν είχαν εργαστεί ποτέ.

4.2 Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου SCQ-G

Οι ενότητες και η συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου (**Πίνακας 2**), κατέδειξαν υψηλό βαθμό αξιοπιστίας απαντήσεων, παρέχοντας ικανοποιητική εσωτερική ακολουθία απαντήσεων. Αν και ο συνολικός βαθμός ήταν $\alpha=0,812$ ($>0,70$), δύο από τις ενότητες του είχαν χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας. Αυτές σχετίζονται με ερωτήσεις για τις σχέσεις με οικογένεια και φίλους και την ανοχή στη διαφορετικότητα. Ο περιορισμός αυτός όμως ενυπάρχει ήδη όπως αναφέρεται από την σχεδιαστική δομή του ερωτηματολογίου (Kritsotakis et al., 2007) ενώ ο συνολικός βαθμός δεν είναι εξίσου περιοριστικός για τη χρήση του.

Στον **πίνακα 3**, παρουσιάζονται η συνολική μέση βαθμολογία (score) των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του στο δείγμα

των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη καθώς οι βαθμοί (συντελεστές) συσχέτισης μεταξύ τους κατά Pearson. Η μέση βαθμολογία των περισσότερων ενοτήτων και της συνολικής κλίμακας υπερβαίνουν τη διαβάθμιση του 2 που σύμφωνα με το ερωτηματολόγιο υποδηλώνει συχνότητα: λίγο, πολύ, μάλλον όχι κ.α. (βλ. Παράρτημα Γ) προσεγγίζοντας την διαβάθμιση 3: πολύ, μάλλον, μερικές φορές κλπ. Όπως διαπιστώνεται οι ενότητες του SCQ-G παρουσιάζουν στην πλειοψηφία τους στατιστικώς ισχυρές αλληλοσυσχετίσεις, κυρίως όμως με τη συνολική βαθμολογία/κλίμακα ($p < 0.001$). Την πιο ισχυρή αλληλοσυσχέτιση ($r = 0.81$, $r < 0.001$) παρουσιάζει η ενότητα *αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα* με την συνολική κλίμακα, στοιχείο που ενέχει σημαντικές ενδείξεις για επίδραση στις στάσεις και αντιλήψεις γενικότερα.

4.3 Ανάλυση & συσχετίσεις του ερωτηματολογίου SCQ-G

Αντίστοιχα, οι συντελεστές συσχέτισης των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των 500 συμμετεχόντων παρουσιάζονται στον **πίνακα 4**. Ως προς τη συνολική κλίμακα, οι άνδρες φαίνεται να διατυπώνουν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό το Κοινωνικό Κεφάλαιο ($r = -0.12$, $p < 0.05$), ως τους ανεπίσημους δηλαδή κανόνες και αξίες που προάγουν την κοινωνική συνεργασία και δημιουργούν εμπιστοσύνη μεταξύ των ανθρώπων. Παρόμοια συμβαίνει με τους μεγαλύτερους σε ηλικία ($r = 0.30$, $p < 0.001$), με τους έχοντες υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο ($r = 0.28$, $p < 0.001$) ή με εκείνους & εκείνες που εργάζονται σε χειρονακτικά επαγγέλματα ($r = -0.33$, $p < 0.001$). Τονίζεται ακόμα, ότι οι άνδρες εκφράζουν σε μεγαλύτερο βαθμό *αισθήματα ασφάλειας* ($r = -0.36$, $p < 0.001$) ή διαφορετικά οι γυναίκες μεγαλύτερης ανασφάλειας, ενώ οι έχοντες υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο την *αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα* ($r = 0.21$, $p < 0.001$).

Στους **πίνακες 5 & 6**, δίνονται αντίστοιχα τα επίπεδα των μέσω τιμών των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του ως προς τις κατηγορίες των ιδιαίτερων χαρακτηριστικά των 500 συμμετεχόντων. Είναι φανερό όπως και στον πίνακα 4 των συσχετίσεων ότι η μέση συνολική κλίμακα εκφράζεται μεταξύ άλλων σημαντικά υψηλότερα από τους άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες (2,6

έναντι 2,5, $p=0.001$), από τους μεγαλύτερους σε ηλικία έναντι των μικρότερων (2,6 έναντι 2,4, $p=0.035$) ή από το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο έναντι εκείνων με χαμηλότερο (2,7 έναντι 2,3, $p=0.013$). Παράλληλα όπως τονίστηκε οι άνδρες εκφράζουν σε σημαντικά υψηλότερο βαθμό *αισθήματα ασφάλειας* έναντι των γυναικών (2,7 έναντι 2,2, $p<0.001$) όπως και οι έχοντες μεταπτυχιακή εκπαίδευση έναντι εκείνων δημοτικού (2,0 έναντι 1,5, $p=0.007$).

4.4 Στάσεις & αντιλήψεις για την μετανάστευση

Από το **σχήμα 1 (Παράρτημα Β)**, δίνονται τα μέσα ιεραρχικά τα μέσα επίπεδα και οι τυπικές αποκλίσεις τους ερωτήσεων έκφρασης διαφωνίας – συμφωνίας στάσεων και αντιλήψεων των 500 συμμετεχόντων. Η ερώτηση με τη μεγαλύτερη μέση κλίμακα απαντήσεων με 4,2 και κατά συνέπεια έκφραση που προσεγγίζει την απόλυτη σχεδόν συμφωνία (1=διαφωνώ απόλυτα, 5=συμφωνώ απόλυτα) είναι η *«Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση»*, ακολουθεί η *«Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας»* με 3,8, ενώ τελευταία ως προς το βαθμό συμφωνίας με 2,6 ανέρχεται η *«Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά»*.

Όπως με το ερωτηματολόγιο SCQ-G και τη συσχέτιση της συνολικής κλίμακας και των ενοτήτων του με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των 500 συμμετεχόντων, στον **πίνακα 7** δίνονται οι συσχετίσεις των ερωτήσεων στάσεων & αντιλήψεων με τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαβάθμιση της κλίμακας των απαντήσεων όπως παρουσιάζονται στο σχήμα 1, σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά σχετίζονται θετικά ή αρνητικά με τις απόψεις που εκφράζουν οι ερωτώμενοι. Μεταξύ άλλων, οι άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες φαίνεται να συμφωνούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό ότι οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα ($r=-0.10$, $p<0.05$) όπως επίσης και οι χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου ($r=-0.12$, $p<0.05$). Παράλληλα οι ασκούντες χειρωνακτικά επαγγέλματα φαίνεται να συμφωνούν σε σχέση με τους υπόλοιπους σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό με την άποψη ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους

($r=-0.11$, $p<0.05$) ενώ όσοι δηλώνουν ελεύθεροι (άγαμοι) φαίνεται να συμφωνούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό με την άποψη ότι θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα ($r=-0.13$, $p<0.05$).

Τέλος, σύμφωνα με τον **πίνακα 8** και την ανάλυση πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης κάθε ερώτησης των στάσεων και αντιλήψεων με τις ενότητες και τη συνολική κλίμακα του ερωτηματολογίου SCQ-G, διαπιστώνεται ότι η συνολική κλίμακα μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου δεν σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με τις στάσεις και αντιλήψεις περί μετανάστευσης ($p>0.05$). Ωστόσο, ορισμένες ενότητες του ερωτηματολογίου Κοινωνικού Κεφαλαίου φαίνεται να λειτουργούν καθοριστικά στην επίδραση στάσεων και αντιλήψεων. Η συμμετοχή στην τοπική κοινότητα, η ανοχή στη διαφορετικότητα καθώς και η αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα, φαίνεται να σχετίζονται σημαντικά με αρκετές απόψεις, άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά. Μεταξύ άλλων, οι συμμετέχοντες σε μεγαλύτερο βαθμό στην τοπική κοινότητα φαίνεται ότι συμφωνούν περισσότερο στην ωφέλεια που έχει η ελληνική οικονομία από την παραγωγικότητα των μεταναστών ($\beta=0.24$, $p<0.001$) αλλά και στο ότι βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες ($\beta=0.23$, $p<0.001$). Όσοι υιοθετούν ως στάση ζωής την ανοχή στη διαφορετικότητα φαίνεται ακόμη ότι συμφωνούν περισσότερο στο ότι βελτιώνουν οι μετανάστες την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες ($\beta=0.44$, $p<0.001$) ή ότι οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας ($\beta=0.44$, $p<0.001$). Τέλος, όσοι δίνουν μεγαλύτερη αξία στη ζωή και στον κοινωνικό φορέα, φαίνεται να δίνουν και μεγαλύτερη βαρύτητα στο ότι θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες ($\beta=0.25$, $p<0.001$).

4.5 Έλεγχος των ερευνητικών υποθέσεων και σχέση με τα αποτελέσματα

Η ολοκλήρωση του βασικού σκοπού της έρευνας αλλά και των επιμέρους στόχων της, έγινε μέσω της διαδικασίας της ανάλυσης και της εξαγωγής αντίστοιχων αποτελεσμάτων. Ως προς τα υποθετικά ερωτήματα, η επιβεβαίωση τους αφορά:

Ερώτημα Α. *Είναι εμφανής η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε δείγμα νέων της ελληνικής κοινωνίας:*

Η εφαρμογή του ερωτηματολογίου SCQ-G σε δείγμα 18-30 ετών για τη μέτρηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου, ήταν ικανοποιητική συνεκτιμώντας το βαθμό αξιοπιστίας των απαντήσεων αλλά και το βαθμό μέτρησης παρουσίας του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Οι ενότητες του ερωτηματολογίου όσο και η συνολική κλίμακα απέδωσαν μέση βαθμολογία υπερβαίνουσα την διάμεση διαβάθμιση. Ωστόσο, την παρουσία του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε νεανικό πληθυσμό χαρακτηρίζουν οι στατιστικώς ισχυρές αλληλοσυσχετίσεις των ενοτήτων του SCQ-G με τη συνολική κλίμακα του ($p < 0.001$) αλλά και μεταξύ τους ($p < 0.05$).

Ερώτημα Β. *Ποια είναι τα χαρακτηριστικά εκείνων που ενισχύουν την έννοια του:*

Τόσο το φύλο, όσο η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο ή το επάγγελμα, είναι χαρακτηριστικά που συνδέονται με την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου στο δείγμα μελέτης (τη συνολική κλίμακα), σε θετικό ή αρνητικό βαθμό ($p < 0.05$). Οι άνδρες ωστόσο, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία και το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο φαίνεται να έχουν διαμορφώσει σημαντικά υψηλότερα επίπεδα έκφρασης βαθμολογίας του ερωτηματολογίου ($p < 0.05$).

Ερώτημα Γ. *Οι στάσεις και αντιλήψεις περί μετανάστευσης καθορίζονται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων μελέτης:*

Οι συσχετίσεις των ερωτήσεων στάσεων & αντιλήψεων με τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, έδειξε ότι σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά σχετίζονται θετικά ή αρνητικά με τις απόψεις που εκφράζουν οι ερωτώμενοι. Οι άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες και οι χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου συμμετέχοντες εκφράζουν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό την ευθύνη των μεταναστών στην εγκληματικότητα ($p < 0.05$) ενώ οι ασκούντες χειρωνακτικά επαγγέλματα συμφωνούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους ($p < 0.05$).

Ερώτημα Δ. *Επίδρα το Κοινωνικό Κεφάλαιο στη διαμόρφωση στάσεων & αντιλήψεων για την μετανάστευση:*

Η ανάλυση πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης των στάσεων και αντιλήψεων με τη συνολική κλίμακα του ερωτηματολογίου SCQ-G, κατέδειξε ότι η συνολική αυτή κλίμακα μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου δεν σχετίζεται στατιστικώς σημαντικά στη διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων περί μετανάστευσης ($p > 0.05$). Κάποιες ενότητες όμως του ερωτηματολογίου Κοινωνικού Κεφαλαίου λειτουργούν καθοριστικά στην επίδραση στάσεων και αντιλήψεων: η συμμετοχή στην τοπική κοινότητα, η ανοχή στη διαφορετικότητα καθώς και η αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα, καθορίζουν σημαντικά αρκετές απόψεις, άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά. Έτσι οι συμμετέχοντες σε μεγαλύτερο βαθμό στην τοπική κοινότητα διαμορφώνουν ή έχουν διαμορφώσει την άποψη περί ωφελιμότητας της ελληνικής οικονομίας από την παραγωγικότητα των μεταναστών ($p < 0.001$) ή ακόμη ότι βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία με την καινοτομία και την πρακτικότητα τους ($p < 0.001$). Όσοι υιοθετούν ως στάση ζωής την ανοχή στη διαφορετικότητα συμφωνούν και περισσότερο για τη βελτίωση της ελληνικής οικονομίας ($p < 0.001$) καθώς και ότι οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας ($p < 0.001$). Όσοι ακόμη δίνουν μεγαλύτερη αξία στη ζωή και στον κοινωνικό φορέα, δίνουν και μεγαλύτερη βαρύτητα στην ισότητα των μεταναστών με τους Έλληνες πολίτες σε συνταγματικό, κοινωνικό αλλά και σε εργασιακό επίπεδο ($p < 0.001$).

Συμπεράσματα - Συζήτηση

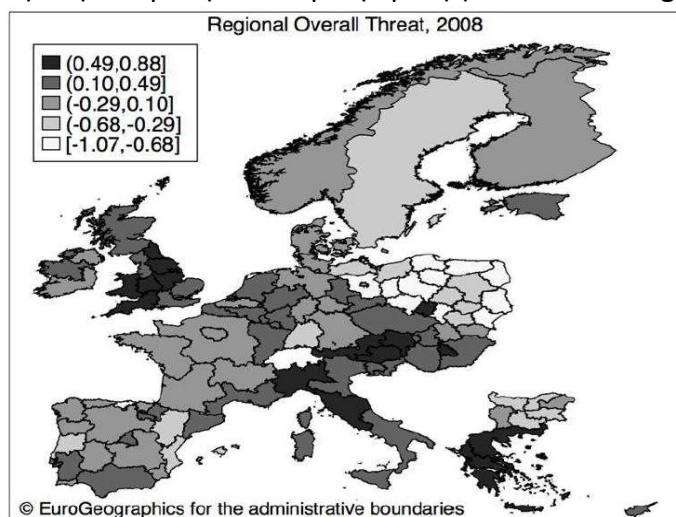
5.1 Σύνοψη αποτελεσμάτων μελέτης

Βασικό σκοπό της παρούσας έρευνας αποτέλεσε η διερεύνηση ύπαρξης οφελών από την έννοια και το ρόλο του Κοινωνικού Κεφαλαίου μέσω της διαμόρφωσης στάσεων και αντιλήψεων νέων ατόμων σε θέματα μετανάστευσης. Η γενική αποτίμηση της έρευνας που ακολούθησε οδήγησε στο συμπέρασμα ότι Κοινωνικό Κεφάλαιο υφίσταται στους νέους ηλικίας 18 έως 30 ετών που μελετήθηκαν, σε διαφορετικό όμως βαθμό ανά ενότητα, ενώ χαρακτηριστικά όπως το ανδρικό φύλο, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία και το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο φαίνεται να διαμορφώνουν καλύτερες στάσεις για συμμετοχή στην κοινωνία πολιτών, στα τυπικά & άτυπα κοινωνικά δίκτυα, στις κοινές αξίες κλπ. Στη επίδραση του ωστόσο σε απόψεις, στάσεις και αντιλήψεις για την μετανάστευση, η συνολική κλίμακα για την αξιολόγηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου φαίνεται ότι δεν επιδρά, σε αντίθεση με ορισμένες ενότητες του όπως: η συμμετοχή στην τοπική κοινότητα, η ανοχή στη διαφορετικότητα καθώς και η αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα που καθορίζουν σημαντικά αρκετές από τις απόψεις των ερωτώμενων, άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά.

5.2 Σύγκριση με άλλες μελέτες

Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφική γνώση, δεν υπάρχουν αντίστοιχες ερευνητικές μελέτες με την παρούσα ώστε να επιβεβαιωθούν τα αποτελέσματα συσχέτισης του Κοινωνικού Κεφαλαίου νεανικού ελληνικού πληθυσμού ή γενικότερα άλλου πληθυσμού και την επίδραση που ασκεί σε στάσεις και αντιλήψεις που αφορούν τη μετανάστευση. Η Ελλάδα ωστόσο, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, αντιμετωπίζει το φαινόμενο

της μετανάστευσης στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Ωστόσο, το ενδιαφέρον για τη διεθνή επιστημονική κοινότητα είναι πως διαμορφώνονται οι σχετικές στάσεις και αντιλήψεις κατά μήκος της γηραιάς ηπείρου, με τις αμέτρητες γεωπολιτικές και πολιτιστικές διαφορές, και κυρίως κάτω από τη ραγδαία μεταναστευτική κατάσταση των τελευταίων ετών σε συνδυασμό με την υφιστάμενη οικονομική κρίση (Markaki & Longhi, 2012). Παρατηρούνται λοιπόν

διαφορετικές απόψεις και στάσεις σε διαφορετικές περιοχές, όπως παρουσιάζεται σε μελέτη των Markaki & Longhi (2012) και φαίνεται στο παρακείμενο σχήμα. Στην Ελλάδα για παράδειγμα, το σκούρο χρώμα υποδηλώνει ότι

εκφράζονται με μεγαλύτερη πιθανότητα αντι-μεταναστευτικές στάσεις, τόσο ως γενική απειλή, όσο και στην κουλτούρα και οικονομία της χώρας. Ωστόσο στη διαμόρφωση αυτών των στάσεων και αντιλήψεων, επιδρούν πολλών ειδών χαρακτηριστικά, όπως φύλο, ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, η κατάσταση ανεργίας, η αυτοαπασχόληση, η συνταξιοδότηση, αν είναι πολίτες μελών της ΕΕ, κάτοικοι περιφέρειας ή μεγάλων πόλεων, αν ανήκουν σε μειονότητες, ικανοποιημένοι από την πολιτική και οικονομική κατάσταση κ.α.

Ο ρόλος του ωστόσο του Κοινωνικού Κεφαλαίου στην επίδραση στάσεων και αντιλήψεων, όπως αναφέρθηκε αρχικώς, είναι βιβλιογραφικά και ερευνητικά αρκετά περιορισμένος. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουν και οι Herreros & Criado (2009). Παρόλα αυτά όμως θεωρούν ότι η διαμόρφωση στάσεων για τους μετανάστες επέρχεται μέσα από την έκφραση κοινωνικής εμπιστοσύνης, που όμως οι αρνητικές εκφάνσεις της έχουν διαμορφωθεί περισσότερο σε πολύ-πολιτισμικές κοινωνίες. Θεωρούν λοιπόν ότι κοινωνίες με υψηλά επίπεδα Κοινωνικού Κεφαλαίου διευκολύνουν και αποδέχονται την ένταξη μεταναστών επειδή ακριβώς έχουν και θετικότερες στάσεις απέναντι σε κοινωνικά ζητήματα όπως και η μετανάστευση. Για να τεκμηριώσουν όμως την υπόθεση ερεύνησαν εφάρμοσαν τη μελέτη τους σε 16

χώρες της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένου και η Ελλάδα, το 2002/3 στα πλαίσια της ευρύτερης European Social Survey. Η τελική ανάλυση έδειξε ότι, ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις παραγόντων που σχετίζονται με τα ίδια τα άτομα καθώς και του ευρύτερου κοινωνικο-οικονομικού πλαισίου, όπως είναι τα επίπεδα της ανεργίας ή το ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού, τα άτομα εκείνα με υψηλό Κοινωνικό Κεφάλαιο παρουσιάζουν πιο θετική στάση έναντι της μετανάστευσης από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Στην περίπτωση λοιπόν αυτή και παρά το γεγονός ότι στην παρούσα μελέτη δεν βρέθηκε κάποια μορφή συσχέτιση με τη συνολική κλίμακα μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου, φαίνεται ότι η προϋπάρχουσα θετική στάση έναντι κοινωνικών προβλημάτων καθορίζει και την κοινωνική συμπεριφορά.

5.3 Προτάσεις

Παρά την καινοτομία της παρούσας έρευνας σε επίπεδο ελληνικής κοινωνίας – νεανικού πληθυσμού, για την ανίχνευση επιδράσεων του Κοινωνικού Κεφαλαίου στις στάσεις και αντιλήψεις τους ως προς τη μετανάστευση, βασικό μεθοδολογικό μειονέκτημα της αποτελεί τόσο η χρονική στιγμή πραγματοποίησης όσο και η διάρκεια της. Σε μια περίοδο που η Ελλάδα ταλανίζεται από ακραίες ρατσιστικές συμπεριφορές (Becatoros, 2013), είναι περισσότερο πιθανό να εκφράζονται διαφορετικές απόψεις από τις προϋπάρχουσες και εκείνες που επί δεκαετίες αναπτύχθηκαν παραδοσιακά από το σύστημα αξιών της ελληνικής κοινωνίας και τους θεσμούς της όπως η οικογένεια, η Εκκλησία κ.α. Ισχύει επομένως η ερευνητική πεποίθηση ότι σε περιόδους κρίσης (οικονομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής κλπ) η εφαρμογή κοινωνικών ερευνών χρίζει μεγαλύτερης προσοχής εκτός και αν υπάρχουν αναδρομικά στοιχεία προς έλεγχο τάσεων και διαφορών. Επίσης, ενώ οι συγχρονικές μελέτες δεν αιτιολογούν κάποια σχέση στον έλεγχο επίδρασης συχνά παρεμβαίνει μια ενεργής δράση ή ακόμα ένα χρονικό διάστημα με τουλάχιστον μια ομάδα αναφοράς (σύγκρισης), ώστε να τεκμηριώνεται η σχέση αυτή και φυσικά το μέγεθος επίδρασης. Στην περίπτωση αυτή λοιπόν μια προοπτική μελέτη παρακολούθησης θα καταδείκνυε και θα τεκμηριώνε συγκριτικά τις υποθετικές αναφορές της παρούσας μελέτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ:

- Βαρουξή Χ (2009). «Μεταναστευτική Πολιτική και Δημόσια Διοίκηση: Μια Ανθρωποδικαιωματική Προσέγγιση. Συμπεράσματα Έρευνας Πεδίου», στο Βαρουξή Χ., Σαρρής Ν., Φραγκίσκου Α., Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα, Σήμερα.σ.σ.101-123. Επιστημονική Υπεύθυνη: Τσίγκανου Ι., Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Βρεττός Ι., Καψάλης Α. (2002). Μικροδιδασκαλία και άσκηση διδακτικών δεξιοτήτων", Ατραπός, Αθήνα.
- Γεωργούλας Σ. (2001). Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της", in: Μαρβάκης Αθ., Παρσανόγλου Δ., Παύλου Μ. Μετανάστες στην Ελλάδα, Αθήνα, pp. 199-226.
- Δαμανάκης Μ. (2002). Η Εκπαίδευση των Παλλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα", Gutenberg, Αθήνα.
- Δαρβίρη Χ (2009). Μεθοδολογία της έρευνας στο χώρο της Υγείας. Εκδόσεις Πασχαλίδη, Αθήνα, σελ.175-200.
- Δαφέρμος Β (2005). Κοινωνική στατιστική με το SPSS. Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσσαλονίκη.
- Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (Δ.Ο.Μ.), 2009. ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΔΑΣΚΑΛΟΥ «ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟ ΑΡΙΘΜΟΙ» ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΣΥΛΟ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Βρυξέλλες, Βέλγιο
- Κασιμάτη Κ. (2006), „Η ένταξη των Αλβανών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, in: Μπαγκαβός Χ., Παπαδοπούλου Δ., Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, Gutenberg, Αθήνα, pp. 353 -412.
- Κασιμάτης Γ (1966). Εισαγωγή εις την Κοινωνιολογίαν. Αθήνα: χ.ε.
- Κόντης, Α (2001). «Οικονομική Ενσωμάτωση Μεταναστών στη Χώρα Υποδοχής» στο Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Μετανάστευσης στην Ελλάδα, Αμίτσης-Λαζαρίδης (επιμέλεια) Κόντης, Α., 2005, Διάλεξη ΠΜΣ, 26.10.2005
- Κούρτοβικ Ι. (2001). Μετανάστες: ανάμεσα στο δίκαιο και στη νομιμότητα, in: Μαρβάκης Αθ., Παρσανόγλου Δ., Παύλου Μ. Μετανάστες στην Ελλάδα, Αθήνα, pp. 163 - 198.
- Κούτρα Κλειώ, Σημειώσεις διαπολιτισμικής κοινωνικής εργασίας Κριτσωτάκης, Γ. κ.α. (2008). Ατομική και οικολογική επίδραση κοινωνικών παραγόντων στους δείκτες υγείας, Η περίπτωση του κοινωνικού κεφαλαίου, Αθήνα: Medical Society.
- Κοκκινάκου Μ, Κωνσταντίνου Μ, Λιβανιού Μ και συν., (2011). Η επίδραση του κοινωνικού κεφαλαίου στις στάσεις και αντιλήψεις τω νέων της πόλης του Ν. Ηρακλείου σε θέματα μετανάστευσης. Σεμινάριο τελειοφοίτων, ΤΕΙ Κρήτης, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

- Κριτωτάκης Γ, Αντωνιάδου Ε, Κούτρα Κ, Κούτης Α, Φιλαλήθης Α (2010). Γνωσιακή στάθμιση της «Κλίμακας Ποσοτικής Εκτίμησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου» σε ελληνικό πληθυσμό. *Νοσηλευτική*, 49(3):274-285.
- Lenhart V. (2006). *Παιδαγωγική των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*", Gutenberg, Αθήνα.
- Μαρβάκης Αθ., Παρσανόγλου Δ., Παύλου Μ. (2001), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα.
- Μπένος Β (1991). *Μέθοδοι και τεχνικές δειγματοληψίας*. Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα.
- Πανταζής Β. (2003), „Εκπαίδευση ενηλίκων ως παράγοντας της ευρωπαϊκής πολιτισμικής ενοποίησης¹¹”, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, 7/2003, pp. 123-131.
- Παπαδοπούλου Δ. (2006), „Μορφές κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών. Το παράδειγμα της Περιφέρειας Αττικής¹¹”, in: Μπαγκαβός Χ., Παπαδοπούλου Δ., *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Gutenberg, Αθήνα, pp. 291-353.
- Πετράκου Η. (2001), Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία¹¹, in:
- Πουλοπούλου Η. (2007) Η μεταναστευτική Πρόκληση. Αθήνα: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
- Ρεντούμης Τ, Μητσοτάκης Κ, Ζάβρας Α. (2004) *Φιλελεύθερη έμφαση*. Ινστιτούτο Δημοκρατία.
- Σαρρής Ν (2008). *Θεσμικό Πλαίσιο της Μετανάστευσης σε Ευρωπαϊκό και Εθνικό Επίπεδο*. Αθήνα, ΕΚΚΕ, Κείμενο Εργασίας 2008/18
- Σκούρτου Ε., Βρατσάλης Κ., Γκόβαρης Χ. (2004), „Μετανάστευση στην Ελλάδα και Εκπαίδευση Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης - Προκλήσεις και Προοπτικές βελτίωσης¹¹”, Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (Ι.ΜΕ.ΠΟ.), Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Τζωρτζόπουλος Π (1991). *Οργάνωση και διεξαγωγή δειγματοληπτικών ερευνών*. Αθήνα .
- Τριανταφυλλίδου Α. (2005), „Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), Αθήνα.
- Χτούρης Σ. (2009). «Κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο σε πόλεις και κοινότητες με χαμηλά θεσμικό εξοπλισμό. Υπερτοπικά δίκτυα ως πεδία δράσης κοινωνικής κινητοποίησης και παραγωγής κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου». Παρουσίαση στο Συνέδριο Α' Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρίας, Αθήνα: Ιανουάριος 2009 (υπό δημοσίευση).

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ:

- Auemheimer G. (2001). *Migration als Herausforderung für pädagogische Institutionen*", Opladen.
- Adam, Frane, and Borut Roncevic, (2003). 'Social Capital: Recent Debates and Research Trends.' *Social Science Information* 42: 155-183.

- Becatoros E (2013). In Greece, Racist Attacks On The Rise. 'Ηταν διαθέσιμο στον ιστοχώρο http://www.huffingtonpost.com/2013/04/24/greece-racist-attacks_n_3148443.html την 27.05.2013.
- Berkman G. (2000) «*Social support Consequences for individual and society*», European Union Public Health Information System
- Bourdieu P. (1986) «*The Social Space & The Genesis Of Groups*», <http://www.esnips.com/doc/83e2b189-5281-4a38-82ff->, [24-3-2011]
- Bourdieu P. (1980) 'Le capital social: notes provisoires', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 31: 2-3.
- Chariot B. (2002). Demokratische Bildung für eine solidarische Welt“, in: Wulf, C., Merkel, C., Globalisierung als Herausforderung der Erziehung, Waxmann, München, pp. 177-189.
- Coleman J. (1988) «*Social Capital in the Creation of Human Capital*». <http://www.google.gr/search?sourceid=navclient&aq=hts&oq=&hl=el&ie=UTF-> [24-3-2011]
- Coleman JS. (1988). 'Social Capital in the Creation of Human Capital.' *The American Journal of Sociology* 94: S95.
- Collier P (2002). 'Social capital and poverty: a microeconomic perspective.' Pp. 19 - 41 in *The Role of Social Capital in Development* , edited by Thierry Van Bastelaer. Melbourne: Cambridge University Press.
- Cox E & Caldwell P (2000). 'Making policy social.' Pp. 43 - 73 in *Social capital and public policy in Australia* , edited by Ian Winter. Melbourne: National Library of Australia.
- Fukuyama F (1995). Trust: the social virtues and the creation of prosperity . *London: Hamish Hamilton*.
- Grand, Emma, 2001, "Social Capital and Community Strategies: Neighbourhood Development in Guatemala City", *Development and Change*, vol. 32 (2001), 975-997
- Grootaert, Christiaan, and Thierry Van Bastelaer, (2002a). 'Conclusion: measuring impact and drawing policy implications.' Pp. 341 - 350 in *The Role of Social Capital in Development*, edited by Thierry Van Bastelaer. Melbourne: Cambridge University Press.
- Habermas J. (1993), „Anerkennungskämpfe im demokratischen Rechtsstaat, in: Taylor, C., Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung, Frankfurt am Main, pp. 147 - 196.
- Halpern D.S (2001). "Moral Values, Social Trust and Inequality: Can values explain crime?" *British Journal of Criminology*, 2001
- Hansen G. (1996), „Perspektivwechsel: Eine Einführung“, Münster/New York.
- Herreros F, Criado H (2009). Social Trust, Social Capital and Perceptions of Immigration. *POLITICAL STUDIES*, 57: 337–355
- Knack, Stephen (2002). 'Social capital and the quality of government: Evidence from

- the states.' *American Journal of Political Science* 46: 772-785.
- Koutra K, Orfanos Ph, Roumeliotaki Th, Kritsotakis G, Kokkevi A, Philalithis A (2012). Psychometric validation of the Youth Social Capital scale in Greece. *Research on Social Work Prac*, 22(3):333.
- Kritsotakis G, Koutis A, Alegakis A, Philalithis A (2008). Development of the social capital questionnaire in Greece. *Research In Nursing & Health* 31, 217- 225.
- Lin, Nan, (1999). 'Social networks and status attainment.' *Annual Review of Sociology* 25: 467-487.
- Liu, Amy Qiaoming, and Terry Besser, (2003). 'Social capital and participation in community improvement activities by elderly residents in small towns and rural communities.' *Rural Sociology* 68: 343.
- Loury D., (1992) "Structural Holes: The Social Structure of Competition", Cambridge, MA: Harvard University Press
- Markaki Y & Longhi S (2012). What Determines Attitudes to Immigration in European Countries? An Analysis at the Regional Level. Centre for Research and Analysis of Migration (CReAM), Department of Economics, University College London
- Narayan, Deepa, and Michael F. Cassidy, (2001). "A dimensional approach to measuring social capital: development and validation of a social capital inventory." *Current Sociology* 49: 59-102.
- OECD: 2001, *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*
- Onyx, J., & Bullen P., 2000, "Measuring Social Capital in Five Communities", *The Journal of Applied Behavioral Science*, vol 36, (1), March 2000 23-42
- Poggeler F. (1999), „Erwachsenbildung als Faktor der europäischen Integration¹¹, in: Tippelt R. *Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung*, Opladen, pp. 524 - 535.
- Putnam, R., 1993, "The Prosperous Community-Social Capital and Public Life", *The American Prospect*, vol. 4, (13), March 21, 1993
- Putnam R. (1993) "social capital and civic "community", <http://www.infed.org/thinkers/putnam.htm> [24-3-2011]
- Paraskevopoulos, Chr., 2001, "Social Capital, Learning and EU Regional Policy Networks: Evidence from Greece", *Government and Opposition*, vol.36 (2), Spring 2001
- Paxton, Pamela, (1999). "Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment." *The American Journal of Sociology* 105: 88.
- Popay, Jennie, (2000). "Social capital: The role of narrative and historical research." *Journal of Epidemiology' and Community Health* 54: 401.
- Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone: The collapse and Revival of American Putnam*, Robert D, Robert Leonard:, and Raffaella Y Nanetti, (1993). *Making democracy work : civic traditions in modern Italy* . Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Schulze H. (1995). *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*", Miinchen.
- Sobels, Jonathan, Allan Curtis, and Stewart Lockie, (2001). "The role of Landcare group

networks in rural Australia: exploring the contribution of social capital." *Journal of Rural Studies* 17: 265-276.

Tillie J (2004). "Social Capital of Organizations and their Members: Explaining the Political Integration of Immigrants in Amsterdam", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol 30, (3), May 2004, s.529- 541

Treibel A. (1993). Transformationen des Wir-Gefuhls. Nationale und ethnische Zugehörigkeiten in Deutschland¹¹, in: Blomert, R. u. a., Transformationen des Wir-Gefuhls, Opladen, pp. 313 -345.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α' - Πίνακες

Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης

Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

		v	%
Φύλο	<i>Άνδρες</i>	234	46,8
	<i>Γυναίκες</i>	266	53,2
Ηλικία, χρόνια	<i>μέση ηλικία±τυπική απόκλιση (εύρος)</i>	23,9±3,3 (18-30)	
Οικογενειακή κατάσταση	<i>άγαμος</i>	391	78,7
	<i>έγγαμος</i>	93	18,7
	<i>διαζευγμένος, χήρος/α</i>	13	2,6
Διαμονή	<i>μόνος/η</i>	203	40,8
	<i>με την οικογένεια</i>	233	46,8
	<i>με άλλο συγγάτοικο</i>	62	12,4
Μορφωτικό επίπεδο	<i>Δημοτικό</i>	11	2,2
	<i>Γυμνάσιο</i>	26	5,2
	<i>Λύκειο</i>	235	47,0
	<i>Τεχνική σχολή</i>	89	17,8
	<i>ΑΕΙ, ΤΕΙ</i>	115	23,0
	<i>Μεταπτυχιακός ή/και διδακτορικός τίτλος</i>	24	4,8
Τόπος μόνιμης διαμονής	<i>Κρήτη</i>	427	85,4
	<i>Νησιά Αιγαίου, Ιονίου</i>	6	1,2
	<i>Αττική</i>	19	3,8
	<i>Ηπειρωτική Ελλάδα</i>	42	8,4
	<i>Εξωτερικό</i>	6	1,2
Επάγγελμα	<i>Εργάτης/τρια</i>	30	6,0
	<i>Αγρότης/σσα</i>	12	2,4
	<i>Ιδιωτικός υπάλληλος</i>	112	22,4
	<i>Δημόσιος υπάλληλος</i>	46	9,2
	<i>Ελεύθερος επαγγελματίας</i>	56	11,2
	<i>Οικιακά, άνεργος/η, δεν έχει εργαστεί</i>	78	15,6
	<i>Φοιτητής/τρια</i>	152	30,4
	<i>άλλο</i>	14	2,8

Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου SCQ-G

Πίνακας 2. Συντελεστές αξιοπιστίας Cronbach α των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του στο δείγμα των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

Ενότητες	Συντελεστές αξιοπιστίας Cronbach α
Α. Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	0,712
Β. Αισθήματα ασφάλειας	0,770
Γ. Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	0,372
Δ. Ανοχή στη διαφορετικότητα	0,423
Ε. Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	0,696
ΣΤ. Σχέσεις με εργασία	0,646
Συνολική κλίμακα	0,812

Πίνακας 3. Συνολική μέση βαθμολογία (score) των έξι ενότητων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του στο δείγμα των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη καθώς οι βαθμοί (συντελεστές) συσχέτισης μεταξύ τους.

		Ενότητες					
		Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία
Ενότητες	μέση βαθμολογία ερωτήσεων	r-Pearson					
Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	1.7		0,16 ^{xx}	0,23 ^{xx}	0,36 ^{xx}	0,35 ^x	0,14 ^{xx}
Αισθήματα ασφάλειας	2.4			0,16 ^{xx}	0,17 ^{xx}	0,23 ^{xx}	0,18 ^x
Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	2.6				0,06	0,44 ^{xx}	0,33 ^{xx}
Ανοχή στη διαφορετικότητα	2.2					0,16 ^{xx}	0,08
Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	2.7						0,47 ^{xx}
Σχέσεις με εργασία	2.8						
Συνολική κλίμακα	2.2	0,67 ^{xx}	0,34 ^{xx}	0,46 ^{xx}	0,32 ^{xx}	0,81 ^{xx}	0,56 ^{xx}

^x $P < 0.05$, ^{xx} $P < 0.001$.

Ανάλυση & συσχετίσεις του ερωτηματολογίου SCQ-G

Πίνακας 4. Συντελεστές συσχέτισης των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του με χαρακτηριστικά* των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

	Φύλο	Ηλικία	Οικογενειακή κατάσταση	Διαμονή	Μορφωτικό επίπεδο	Τόπος μόνιμης διαμονής	Επάγγελμα
	r-Pearson						
Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	-0,06	0,08	0,09 ^x	-0,05	0,14 ^x	0,04	-0,06
Αισθήματα ασφάλειας	-0,36 ^{xx}	0,08	-0,02	-0,04	0,01	0,05	0,00
Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	0,01	0,02	-0,06	-0,07	0,11 ^x	0,07	0,03
Ανοχή στη διαφορετικότητα	0,04	0,01	0,01	-0,04	0,10	0,13	0,07
Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	0,01	0,19 ^{xx}	0,04	-0,06	0,21 ^{xx}	0,02	-0,13 ^x
Σχέσεις με εργασία	-0,08	0,06	0,01	0,07	0,10	-0,03	0,07
Συνολική κλίμακα	-0,12^x	0,30^{xx}	0,14^x	-0,06	0,28^{xx}	-0,01	-0,33^{xx}

^x $P < 0.05$, ^{xx} $P < 0.001$.

* Οι διαβαθμίσεις των χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 5. Σύγκριση συνολικής μέσης βαθμολογίας (score) των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του ως προς το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και τη διαμονή των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

		Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία	Συνολική κλίμακα
		<i>μέση βαθμολογία (τυπική απόκλιση)</i>						
Φύλο	Άνδρες	1,8 (0,4)	2,7 (0,7)	2,5 (0,7)	2,1 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,6)	2,6 (0,4)
	Γυναίκες	1,7 (0,4)	2,2 (0,7)	2,5 (0,6)	2,2 (0,7)	2,8 (0,4)	2,7 (0,5)	2,5 (0,4)
	P-value	-	<0,001	-	-	-	-	0,001
Ηλικία	18-20	1,7 (0,4)	2,2 (0,7)	2,5 (0,7)	2,1 (0,8)	2,8 (0,4)	2,7 (0,6)	2,4 (0,4)
	21-25	1,7 (0,4)	2,4 (0,8)	2,6 (0,6)	2,2 (0,6)	2,8 (0,4)	2,8 (0,5)	2,5 (0,4)
	26-30	1,8 (0,4)	2,5 (0,7)	2,6 (0,7)	2,2 (0,7)	2,9 (0,4)	2,8 (0,6)	2,6 (0,4)
	P-value	-	-	-	-	-	-	0,035
Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος	1,7 (0,4)	2,4 (0,8)	2,6 (0,6)	2,2 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,6)	2,5 (0,4)
	Έγγαμος	1,8 (0,4)	2,4 (0,7)	2,5 (0,7)	2,2 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,6)	2,5 (0,4)
	Διαζευγμένος, Χήρος	1,8 (0,4)	2,3 (0,9)	2,3 (0,8)	2,2 (0,9)	2,6 (0,5)	2,8 (0,5)	2,4 (0,5)
	P-value	-	-	-	-	-	-	-
Διαμονή	Μόνος	1,8 (0,4)	2,5 (0,8)	2,6 (0,6)	2,2 (0,7)	2,9 (0,4)	2,7 (0,5)	2,6 (0,4)
	Με την οικογένεια	1,7 (0,4)	2,3 (0,8)	2,5 (0,7)	2,1 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,6)	2,5 (0,4)
	Με άλλο συγκάτοικο	1,7 (0,4)	2,5 (0,8)	2,6 (0,7)	2,2 (0,9)	2,9 (0,4)	2,9 (0,6)	2,6 (0,4)
	P-value	-	0,024	0,020	0,037	0,029	-	0,003

Mann Whitney & Kruskal Wallis έλεγχοι (με “-” σημειώνονται οι μη σημαντικές διαφορές).

Πίνακας 6. Σύγκριση συνολικής μέσης βαθμολογίας (score) των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του ως προς το μορφωτικό επίπεδο, τον τόπο μόνιμης κατοικίας, και το επάγγελμα των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

		Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία	Συνολική κλίμακα
		μέση βαθμολογία (τυπική απόκλιση)						
Μορφωτικό επίπεδο	Δημοτικού	1,5 (0,5)	2,6 (0,9)	2,1 (0,6)	1,8 (0,9)	2,5 (0,5)	2,5 (0,7)	2,3 (0,4)
	Γυμνασίου	1,7 (0,5)	2,4 (0,8)	2,5 (0,8)	1,9 (0,8)	2,7 (0,6)	2,6 (0,5)	2,4 (0,5)
	Λυκείου	1,7 (0,4)	2,4 (0,8)	2,5 (0,7)	2,2 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,5)	2,5 (0,4)
	Τεχνικής Σχολής	1,7 (0,4)	2,4 (0,8)	2,5 (0,7)	2,2 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,6)	2,5 (0,4)
	Ανώτατης Σχολής	1,7 (0,3)	2,4 (0,7)	2,6 (0,6)	2,2 (0,7)	2,9 (0,4)	2,8 (0,5)	2,6 (0,3)
	Μεταπτυχιακής εκπαίδευσης	2,0 (0,5)	2,6 (0,8)	2,9 (0,7)	2,3 (0,7)	3,0 (0,4)	2,9 (0,6)	2,7 (0,4)
	P-value	0,007	-	0,040	0,038	0,049	-	0,013
Τόπος μόνιμης διαμονής	Κρήτη	1,7 (0,4)	2,4 (0,8)	2,5 (0,7)	2,1 (0,7)	2,8 (0,4)	2,8 (0,6)	2,5 (0,4)
	Νησιά Αιγαίου/Ιονίου	1,9 (0,4)	2,1 (1,2)	2,2 (0,4)	2,6 (1,0)	2,7 (0,4)	2,8 (0,6)	2,4 (0,2)
	Αττική	1,8 (0,4)	2,4 (0,6)	2,5 (0,5)	2,4 (0,7)	2,9 (0,3)	2,7 (0,4)	2,5 (0,3)
	Ηπειρωτική Ελλάδα	1,7 (0,3)	2,6 (0,7)	2,8 (0,6)	2,3 (0,7)	2,9 (0,4)	2,7 (0,5)	2,7 (0,3)
	Εξωτερικό	2,0 (0,4)	2,2 (0,8)	2,2 (0,4)	3,0 (0,5)	2,9 (0,3)	2,6 (0,5)	2,6 (0,3)
P-value	-	-	0,015	0,005	-	-	-	
Επάγγελμα	Εργάτης/τρια	1,8 (0,5)	2,7 (0,6)	2,4 (0,6)	2,0 (0,6)	2,6 (0,3)	2,7 (0,4)	2,5 (0,3)
	Αγρότης/σσα	1,8 (0,6)	2,7 (0,9)	2,3 (0,8)	2,1 (0,7)	2,5 (0,6)	2,5 (0,6)	2,4 (0,5)
	Ιδιωτικός υπάλληλος	1,7 (0,4)	2,3 (0,8)	2,6 (0,7)	2,1 (0,7)	2,9 (0,4)	2,7 (0,6)	2,5 (0,4)
	Δημόσιος υπάλληλος	1,9 (0,4)	2,3 (0,8)	2,6 (0,6)	2,3 (0,6)	3,0 (0,3)	2,8 (0,5)	2,6 (0,3)
	Ελεύθερος επαγγελματίας, επιχειρηματίας	1,8 (0,4)	2,5 (0,8)	2,8 (0,7)	2,1 (0,6)	3,0 (0,5)	2,9 (0,6)	2,6 (0,4)
	Οικιακά, Άνεργος/η	1,7 (0,4)	2,2 (0,8)	2,4 (0,7)	2,1 (0,8)	2,6 (0,5)	2,6 (0,2)	2,3 (0,4)
	Φοιτητής	1,7 (0,4)	2,5 (0,7)	2,6 (0,6)	2,2 (0,7)	2,9 (0,4)	2,8 (0,6)	2,5 (0,4)
	Άλλο	1,8 (0,3)	2,7 (0,7)	2,7 (0,6)	2,3 (0,6)	3,0 (0,4)	2,9 (0,2)	2,7 (0,3)
P-value	-	0,023	0,008	-	<0,001	-	0,001	

Mann Whitney & Kruskal Wallis έλεγχοι (με “-” σημειώνονται οι μη σημαντικές διαφορές).

Πίνακας 7. Συντελεστές συσχέτισης των ερωτήσεων στάσεων και αντιλήψεων και των χαρακτηριστικών* των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

	Φύλο	Ηλικία	Οικογενειακή κατάσταση	Διαμονή	Μορφωτικό επίπεδο	Τόπος μόνιμης διαμονής	Επάγγελμα
	r-Pearson						
Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	-0,10 ^x	-0,02	0,01	-0,02	-0,12 ^x	-0,07	-0,08
Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία	0,02	-0,02	-0,07	-0,09 ^x	0,07	0,07	0,01
Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους	-0,09	0,01	0,09 ^x	0,02	-0,13 ^x	-0,11 ^x	-0,11 ^x
Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό	0,11 ^x	0,03	0,00	-0,06	0,12 ^x	0,07	0,03
Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών	-0,05	0,01	0,07	0,02	-0,12 ^x	-0,07	-0,12 ^x
Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση	-0,01	-0,04	-0,07	-0,04	-0,04	0,05	0,01
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	0,10 ^x	-0,02	-0,10 ^x	-0,01	0,15 ^x	0,15 ^x	0,08
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά	-0,09 ^x	0,01	0,07	0,04	-0,09	-0,11 ^x	-0,06
Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας	0,01	0,07	-0,09 ^x	-0,01	0,10 ^x	0,17 ^{xx}	0,01
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα	0,04	0,02	-0,13 ^x	0,00	0,11 ^x	0,14 ^x	0,06
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	0,06	0,03	-0,08	-0,03	0,09 ^x	0,16 ^{xx}	0,01
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα & τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα	0,07	0,04	-0,07	-0,03	0,16 ^{xx}	0,18 ^{xx}	0,12 ^x
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	0,13 ^x	0,03	-0,04	-0,04	0,15 ^x	0,15 ^x	0,06

^x $P < 0.05$, ^{xx} $P < 0.001$. * Οι διαβαθμίσεις των χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 8. Συντελεστές πολλαπλής γραμμικής συσχέτισης των ερωτήσεων στάσεων & αντιλήψεων και των ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G των 500 συμμετεχόντων στη μελέτη.

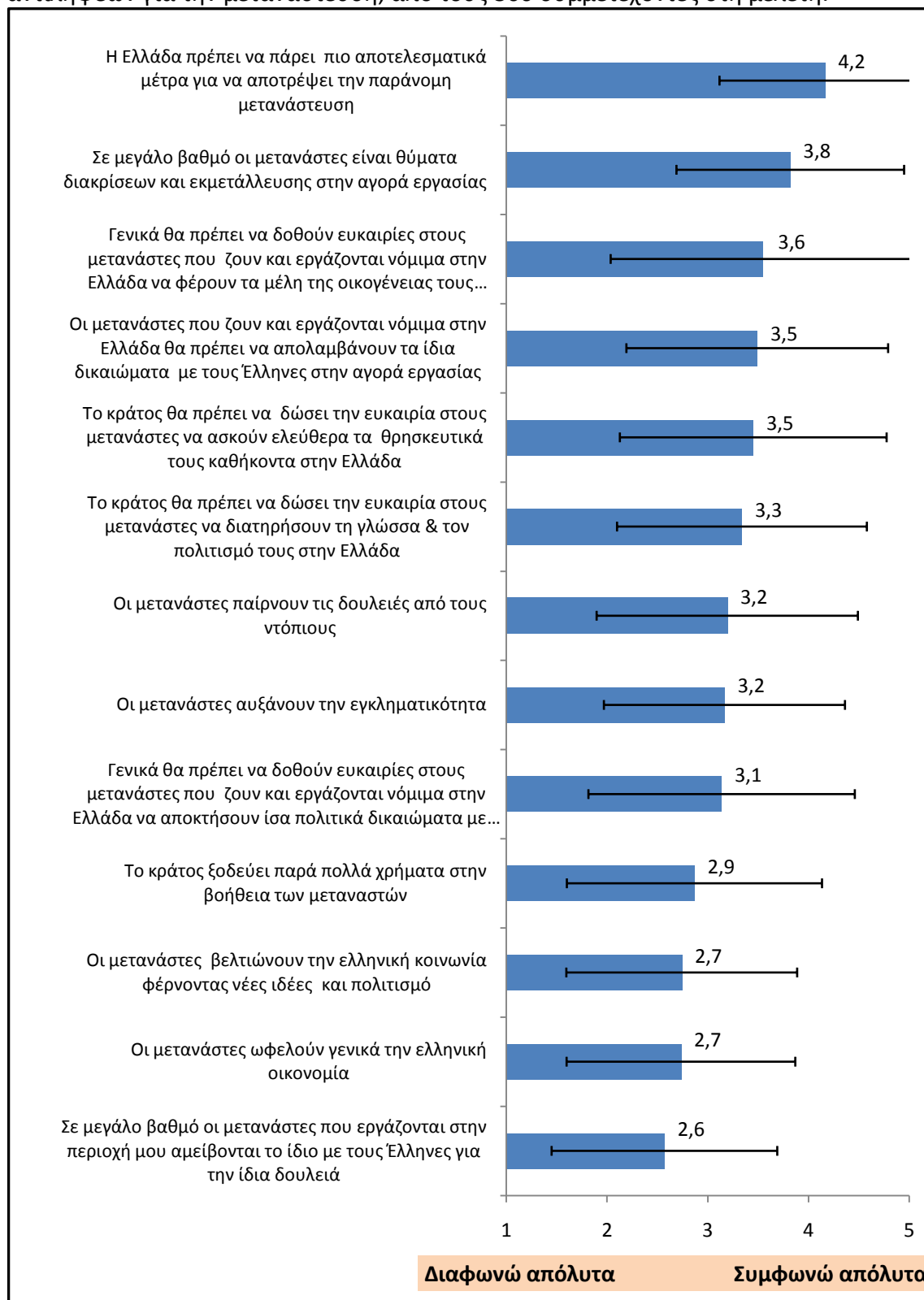
	Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα betas	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία	Συνολική κλίμακα
Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	-0,26^{xx}	-0,06	0,02	-0,49^{xx}	-0,10^x	0,00	-0,21
Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία	0,24^{xx}	0,09^x	0,04	0,31^{xx}	0,09^x	0,13	0,19
Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους	-0,19^{xx}	-0,05	0,03	-0,45^{xx}	0,00	0,03	-0,10
Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό	0,23^{xx}	0,09^x	0,01	0,44^{xx}	0,15^x	0,11	0,22
Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών	-0,15	-0,08	0,03	-0,34^{xx}	-0,01	0,00	-0,10
Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση	-0,27^{xx}	0,01	-0,06	-0,27^{xx}	0,08	0,18	-0,09
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	0,01	0,07	0,01	0,29^{xx}	0,21^{xx}	0,19	0,17
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά	0,11	-0,03	-0,01	-0,18^{xx}	0,04	0,07	0,06
Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας	0,16^{xx}	0,11^x	0,07	0,33^{xx}	0,25^{xx}	0,28	0,28
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα	0,11	0,05	0,05	0,28^{xx}	0,17^{xx}	0,20	0,18
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	0,18^{xx}	0,09^x	0,02	0,44^{xx}	0,16^{xx}	0,13	0,23
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα & τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα	0,22^{xx}	0,14^x	0,10^x	0,42^{xx}	0,23^{xx}	0,15	0,31
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	0,13	0,13^x	0,09	0,36^{xx}	0,20^{xx}	0,08	0,24

^x $P < 0,05$, ^{xx} $P < 0,001$. Πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση (στα μοντέλα χρησιμοποιήθηκαν επιπλέον τα χαρακτηριστικά του πίνακα 7). * Οι διαβαθμίσεις των χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β' - Σχήματα

Στάσεις & αντιλήψεις για την μετανάστευση

Σχήμα 1. Μέσα επίπεδα έκφρασης διαφωνίας - συμφωνίας σε ερωτήσεις στάσεων & αντιλήψεων για την μετανάστευση, από τους 500 συμμετέχοντες στη μελέτη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ' - Ερωτηματολόγιο

Η Επίδραση του Κοινωνικού κεφαλαίου στις στάσεις και αντιλήψεις των νέων ηλικίας

18-29 ετών για τα θέματα της μετανάστευσης.

Φύλο: _____

Ηλικία: _____

Οικογενειακή κατάσταση:

Άγαμος¹ . Έγγαμος² . Διαζευγμένος³ . Χήρος⁴ .

Μόνιμος τόπος κατοικίας : _____

Περιοχή κατοικίας/ Συνοικία που μένετε τώρα: _____

Είστε απόφοιτος /η;

Δημοτικού¹ .

Γυμνασίου² .

Λυκείου³ .

Τεχνικής Σχολής⁴ .

Ανώτατης Σχολής⁵ .

Μεταπτυχιακής εκπαίδευσης⁶ .

Το επάγγελμα σας είναι; _____

Ανειδίκευτος εργάτης/τρια¹ .

Εργάτης/τρια- Τεχνίτης/τρια² .

Αγρότης/σσα³ .

Ιδιωτικός υπάλληλος⁴ .

Δημόσιος υπάλληλος⁵ .

Ελεύθερος επαγγελματίας⁶ .

Επιχειρηματίας⁷ .

Οικιακά⁸ .

Άνεργος/η⁹ .

Δεν έχω εργαστεί ποτέ¹⁰ .

Φοιτητής ¹¹ .

Άλλο¹² _____

Μένετε μόνος ή με την οικογένεια σας?

Μόνος ¹ . Με την οικογένεια ² . Με άλλο συγκάτοικο ³ .

1. Κοινωνικό Κεφάλαιο

		1	2	3	4
A1	Αισθάνεστε καταξιωμένος/η στην κοινωνία;	☐ <i>Καθόλου</i>	☐ <i>Λίγο</i>	☐ <i>Πολύ</i>	☐ <i>Πάρα πολύ</i>
A2	Αν η ζωή σας τελείωνε αύριο, θα ήσασταν ευχαριστημένοι με τη ζωή που ζήσατε;	☐ <i>Καθόλου</i>	☐ <i>Λίγο</i>	☐ <i>Πολύ</i>	☐ <i>Πάρα πολύ</i>
A3	Έχετε μαζέψει ποτέ σκουπιδάκια άλλων σε κάποιο δημόσιο χώρο;	☐ <i>Ποτέ</i>	☐ <i>Μερικές φορές</i>	☐ <i>Συχνά</i>	☐ <i>Πολύ συχνά</i>
A4	Μερικοί υποστηρίζουν ότι βοηθώντας τους άλλους τελικά βοηθάς τον εαυτό σου. Συμφωνείτε με αυτήν την άποψη;	☐ <i>Καθόλου</i>	☐ <i>Λίγο</i>	☐ <i>Πολύ</i>	☐ <i>Πάρα πολύ</i>
A5	Προσφέρετε εθελοντική εργασία σε κάποιο τοπικό σύλλογο, ομάδα ή οργάνωση;	☐ <i>Όχι, ποτέ</i>	☐ <i>Σπάνια</i>	☐ <i>1 φορά το μήνα</i>	☐ <i>1 φορά την εβδομάδα</i>
A6	Νοιώθετε ασφαλής να περπατάτε στην γειτονιά σας όταν νυχτώσει;	☐ <i>Καθόλου</i>	☐ <i>Λίγο</i>	☐ <i>Πολύ</i>	☐ <i>Πάρα πολύ</i>
A7	Συμφωνείτε με την άποψη ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης;	☐ <i>Καθόλου</i>	☐ <i>Λίγο</i>	☐ <i>Πολύ</i>	☐ <i>Πάρα πολύ</i>
A8	Εάν χαλάσει κάποιο αυτοκίνητο έξω από το σπίτι σας, θα προσκαλούσατε τον/την οδηγό <u>μέσα στο σπίτι</u> για να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο;	☐ <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	☐ <i>Μάλλον όχι</i>	☐ <i>Μάλλον ναι</i>	☐ <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A9	Έχετε βοήθεια από τους φίλους σας όταν την χρειάζεστε;	☐ <i>Όχι</i>	☐ <i>Μάλλον όχι</i>	☐ <i>Μάλλον ναι</i>	☐ <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A10	Θεωρείται η περιοχή που μένετε ασφαλής;	☐ <i>Καθόλου</i>	☐ <i>Λίγο</i>	☐ <i>Πολύ</i>	☐ <i>Πάρα πολύ</i>
A11	Αν προσέχατε κάποιο παιδάκι και χρειαζόταν να βγείτε έξω για λίγο, θα ζητούσατε από κάποιον γείτονα να το κρατήσει;	☐ <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	☐ <i>Μάλλον όχι</i>	☐ <i>Μάλλον ναι</i>	☐ <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A12	Επισκεφτήκατε κάποιον γείτονα την τελευταία εβδομάδα;	☐ <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	☐ <i>1-2 φορές</i>	☐ <i>3-4 φορές</i>	☐ <i>Αρκετά συχνά</i>
A13	Έχετε πάει σε κάποια εκδήλωση στην	☐	☐	☐	☐

	περιοχή που μένετε τους τελευταίους 6 μήνες; (πχ, εκκλησιαστική πανήγυρη, σχολική εορτή, έκθεση χειροτεχνίας κάποιας ομάδας)	☐	☐	☐	☐	Όχι, ούτε μια φορά	1 φορά	2 φορές	3 φορές
A14	Συμμετέχετε ενεργά σε κάποιο τοπικό σύλλογο; (αθλητικό, κοινωνικό, πολιτικό)	☐	☐	☐	☐	Καθόλου	Σπάνια	Μερικές φορές	Πολύ ενεργά
A15	Νοιώθετε ότι εκεί που ζείτε είναι «σαν το σπίτι σας;»	☐	☐	☐	☐	Καθόλου	Λίγο	Πολύ	Πάρα πολύ
A16	Πόσες φορές μιλήσατε με φίλους στο τηλέφωνο την τελευταία εβδομάδα;	☐	☐	☐	☐	Καμμία	1-3 φορές	4-5 φορές	Πάνω από 6 φορές
A17	Με πόσα άτομα μιλήσατε εχθές;	☐	☐	☐	☐	Κανένα	1-5 άτομα	6-10 άτομα	Πάνω από 10 άτομα
A18	Συνηθίζετε να τρώτε τα Σαββατοκύριακα με φίλους κάπου εκτός σπιτιού;	☐	☐	☐	☐	Όχι πολύ συχνά	Μερικές φορές	Πολύ συχνά	Σχεδόν πάντα
A19	Επισκέπτεστε μέλη της οικογένειάς σας που μένουν σε άλλη περιοχή από αυτή που μένετε εσείς;	☐	☐	☐	☐	Όχι πολύ συχνά	Μερικές φορές	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
A20	Όταν πηγαίνετε για ψώνια στην περιοχή σας συνήθως συναντάτε γνωστούς και φίλους;	☐	☐	☐	☐	Όχι πολύ συχνά	Μερικές φορές	Πολύ συχνά	Σχεδόν πάντα
A21	Εάν χρειαστεί να πάρετε μια πολύ σημαντική απόφαση για τη ζωή σας, ξέρετε που να βρείτε τις απαραίτητες πληροφορίες;	☐	☐	☐	☐	Όχι, δεν ξέρω	Μάλλον όχι	Μάλλον ναι	Ξέρω σίγουρα
A22	Τους τελευταίους έξι μήνες έτυχε να βοηθήσετε κάποιον γείτονά σας που αρρώστησε;	☐	☐	☐	☐	Όχι, ούτε μια φορά	1-2 φορές	3-4 φορές	Πάνω από 5 φορές
A23	Ανήκετε στο διοικητικό συμβούλιο κάποιου συλλόγου, ομάδας ή οργάνωσης της περιοχής σας;	☐	☐	☐	☐	Όχι, κανέναν	Σε ένα (1)	Σε δύο (2)	Πάνω από τρεις (3)
A24	Τα τελευταία 3 χρόνια, συνεργαστήκατε με άλλα άτομα για να αντιμετωπίσετε μια έκτακτη ανάγκη στην περιοχή σας;(βαρυχειμωνιά, φωτιά, πλημμύρα)	☐	☐	☐	☐	Όχι, ούτε μια φορά	1-2 φορές	3-4 φορές	Τουλάχιστον 5 φορές
A25	Τα τελευταία 3 χρόνια πήρατε μέρος σε κάποια δραστηριότητα που γίνεται στην περιοχή σας; (δενδροφύτευση, καθαρισμός παραλιών, προστασία δάσους κλπ)	☐	☐	☐	☐	Όχι, ούτε μια φορά	Σπάνια	Μερικές φορές	Ναι, συχνά

A26	Έχετε πάρει την πρωτοβουλία να οργανώσετε κάποιο καινούριο σύλλογο στην περιοχή σας; (εθελοντικής αιμοδοσίας, κατηχητικό, σύλλογο για ηλικιωμένους κλπ)	☐ Όχι, ποτέ	☐ 1 φορά	☐ 2 φορές	☐ Τουλάχιστον 3 φορές
A27	Εάν διαφωνείτε σε κάτι με το οποίο όλοι οι υπόλοιποι έχουν συμφωνήσει, νοιώθετε άνετα να εκφράσετε την διαφωνία σας;	☐ Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	☐ Μάλλον όχι	☐ Μάλλον ναι	☐ Ναι, οπωσδήποτε
A28	Αν έχετε διαφορές με τους γείτονές σας (πχ για το όριο των οικοπέδων ή για τα κατοικίδια τους) είστε πρόθυμος/η να προσπαθήσετε να τα βρείτε;	☐ Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	☐ Μάλλον όχι	☐ Μάλλον ναι	☐ Ναι, οπωσδήποτε
A29	Πιστεύετε ότι το να ζουν στην περιοχή σας άτομα από διαφορετικά μέρη κάνει την ζωή σας καλύτερη;	☐ Καθόλου	☐ Λίγο	☐ Πολύ	☐ Πάρα πολύ
A30	Σας αρέσει να ζείτε μεταξύ ατόμων με διαφορετικό τρόπο ζωής από τον δικό σας;	☐ Καθόλου	☐ Λίγο	☐ Πολύ	☐ Πάρα πολύ
A31	Εάν κάποιος άγνωστος, κάποιος με διαφορετικές συνήθειες, μετακομίσουν στη γειτονιά σας, θα γίνουν αποδεκτοί από τους γείτονες;	☐ Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	☐ Μάλλον όχι	☐ Μάλλον ναι	☐ Ναι, οπωσδήποτε

ΜΟΝΟ ΕΑΝ ΕΡΓΑΖΕΣΤΕ, ΣΑΣ ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΑΠΑΝΤΗΣΤΕ ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ Α32 ΕΩΣ Α36.

		1	2	3	4
A32	Νοιώθετε ότι είστε μέλος της κοινότητας στην περιοχή που εργάζεστε;	☐ Καθόλου	☐ Λίγο	☐ Πολύ	☐ Πάρα πολύ
A33	Είναι οι συνάδελφοί σας φίλοι σας;	☐ Καθόλου	☐ Λίγο	☐ Πολύ	☐ Πάρα πολύ
A34	Νοιώθετε ότι είστε μέλος μιας ομάδας στη δουλειά σας;	☐ Καθόλου	☐ Λίγο	☐ Πολύ	☐ Πάρα πολύ
A35	Στη δουλειά σας, αναλαμβάνετε την πρωτοβουλία να κάνετε κάτι που χρειάζεται να γίνει ακόμα κι αν δεν σας το έχει ζητήσει κανείς;	☐ Ποτέ	☐ Σχεδόν ποτέ	☐ Αρκετά συχνά	☐ Πολύ συχνά
A36	Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εβδομάδας, βοηθήσατε κάποιο συνάδελφο στη δουλειά του, ενώ δεν ήταν δική σας ευθύνη ή υποχρέωση;	☐ Όχι, ούτε μια φορά	☐ 1-2 φορές	☐ 3-4 φορές	☐ Τουλάχιστον 5 φορές

Στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στην μετανάστευση

	1	2	3	4	5
B37 Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B38 Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B39 Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B40 Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B41 Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B42 Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B43 Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B44 Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B45 Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B46 Γενικά θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα

B47 Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B48 Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα.	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B49 Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	☐	☐	☐	☐	☐
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα

Ευχαριστούμε για τη βοήθειά σας.